T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

KLASİK ARKEOLOJİ BİLİM DALI

HELLENİSTİK DÖNEMDE BATI ANADOLU'DAKİ PROPAGANDA AMAÇLI DİNİ YAPILAR

Serkan ARSLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

DOÇ. DR. ASUMAN BALDIRAN

Konya–2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 3

Kısaltmalar 4

I.GİRİŞ 5

I.1 Amaç Ve Yöntem 6

I.2 Araştırma Tarihi....6

III. MAKEDONYA'DA SİYASAL GELİŞİM 12

III.1. II. Philip Ve Eseri 13

III.2. Chorneia Savaşı Ve Korinth Kongresi....15

IV. İSKENDER 17

IV.1. İskender'in Trakya Ve İllirya Seferi....22

IV.2. Pers İmparatorluğu 24

IV.3. İskender'in Doğu Seferi....27

IV.4. Gaugamela Savaşı Ve Perslerin Sonu....33

IV.5. İskender'in Orta Asya Seferi....35

IV.6. İskender'in Ölümü Ve Sonuçları....39

V. HELLENİSTİK KRALLIKLARIN TARİHİ....41

V.1. Diodochlar Dönemi 41

V.2. İpsos Ve Kurupedion Savaşları 45

V.3. Kelt Akınları....47

V.4. Makedonya, Yunanistan Ve Diğer Hellenistik Devletlere Romalıların Hâkimiyeti 47

VI. ANADOLU KÜÇÜK KRALLIKLARI 48

VI.1. Pergamon (Bergama) Krallığı....49

VI.2. Bithynia Krallığı....55

VI.3. Kapadokia Krallığı 57

VI.4. Pontus Krallığı 57

VII. HELLENİSTİK DÖNEM VE HELLENİZM....62

VIII. HELLENİSTİK DÖNEMDE BİLİM, DİN VE FELSEFE....68

IX. HELLENİSTİK DÖNEMDE MİMARİ VE HEYKELTRAŞLIK.....71

X. HELLENİSTİK DÖNEMDE BATI ANADOLUDAKİ PROPAGANDA AMAÇLI DİNİ YAPILAR.....75

X.1. Pergamon (Bergama) Zeus Sunağı.....75

X.2. Lagina Hekate Tapınağı.....90

X.3. Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı.....102

X.4. Apollon Smintheus Tapınağı.....113

XI. SONUÇ.....127

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR.....133

RESİMLER LİSTESİ.....153

RESİMLER.....157

ÖNSÖZ

Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'daki Propaganda Amaçlı Dini Yapılar adlı tezimizde, bu dönem içersinde yapılan belirgin dini yapıların, tapınım amaçlarından öte, Hellenistik Dönemin, sosyal, siyasal ve ekonomik gelişimiyle nasıl bir ilişki içerisinde olduğuna ve dönemin propaganda unsurlarını nasıl yansıttığına bakmaktır. Hellenistik kültürün oluşmasını sağlayan ya da temelini atan, İskender ve Makedon ulusunun gelişimiyle başlayıp, İskender'in ölümüyle ortaya çıkan Hellenistik Krallıkların tarihsel gelişimine bakmak, çalışmanın siyasal boyutunu oluşturur. Siyasal gelişmeler kendi içinde ekonomik ve sosyal dönüşümlerini de beraberinde getirir. Siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler toplumsal yapının anlaşılması açısından önemlidir. Bu değişimler sadece Grek toplumlarını değil, doğu toplumlarını da kapsayıp, kültürel yeni bir ortam yaratmıştır. Bu sosyal ve siyasal değişimler kendini Hellenistik Dönemde dini yapılarda- Batı Anadolu- propaganda unsuru olarak kendini göstermiştir.

Hellenistik Dönemde Batı Anadolu'daki Propaganda Amaçlı Dini Yapılar adlı tez çalışmamın oluşmasında ve gelişmesindeki desteğinden ve katkısından dolayı hocam, Doç. Dr. Asuman BALDIRAN'a teşekkürü borç bilirim. Gerek kaynak temininde gerekse tezin oluşmasında benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, dostum Barış Emre SÖNMEZ' e, Yasemin SÖNMEZ 'e ve yardım ve teşvikleriyle devamlı yanımda olan ortağım Hulusi KESKİNKILIÇ'a çok teşekkür ederim. Hayatımın her anında devamlı yanımda olan ve emeklerini hiçbir zaman ödeyemeceğim, biricik aileme sonsuz teşekkürler ederim.

19 Mart 2009

KONYA

Kısaltmalar

Böl. Bölüm

C. Cilt

Ed. Editör

Fr. Friz

Km. Kilometre

M. Metre

M.Ö. Milattan Önce

M.S. Milattan Sonra

Res. Resim

S. Sayfa

Vb. Ve benzeri

Vd. Ve devamı

Vol. Volum

I.GİRİŞ

Değişim Hellenistik Dönem'i en iyi şekilde anlatır. Değişim süreci İskender'in Makedonya Kralı olmasıyla başlamıştır. İskender belirli bir politikası ve idealiyle doğuya ama aslında her zaman yenmek istediği Perslere karşı büyük bir sefer düzenler. Bu sefer önemli değişimlerin temelini oluşturur. Doğu ve batı arasındaki kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal yakınlaşmayı sağlamış ve devam ettirmiştir. Hellenler ilk defa bu kadar geniş bir coğrafi alana yayılmışlardı. İskender'in doğuya yaptığı sefer sadece Pers hâkimiyetini yıkmakla kalmamıştır. Bu alanda yeni bir güç ve hâkimiyet sağlamıştır ki, bu da Hellen hâkimiyetidir. Hellenlerle birlikte daha düzenli ve planlı yeni bir güç de oluştu.

İskender bu geniş alanı ele geçirmesi ile Hellenistik adı verilen dönemin açılışını sağlamış ve bu dönem yeni bir gücün egemen olduğu Roma devrine kadar sürmüştür. Hellenistik Dönem içerisinde farklı krallıklar kurulmuştur. Bu krallıklar sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel değişime etkinlik kazandırmıştır. Hellenistik Dönem içerisinde, doğuda birtakım yeni krallıklar kurulmuşsa da, bu krallıkların liderleri ve yöneticileri Hellen zihniyetini taşımaktaydı. Hellenistik Dönem bu siyasal oluşum içerisinde çeşitli halkları birbirleriyle kaynaştırıp yeni bir kültür, yeni bir çağ oluşturmuş ve biçimlendirmiştir.

İskender'in Çanakkale Boğazı'nı geçerek yeni bir çağı başlatması, dünya uygarlık tarihinde büyük bir değişimin başlangıcını belirlese de, Anadolulu mimar ile Anadolulu tanrının bir tapınakta birleşerek, Anadolu'nun kültür görkemliliğini ortaya koymuştur. Anadolu topraklarındaki Pers işgalinin (M.Ö. 546) İskender ile son bulması (M.Ö. 330), Antik Çağ mimarisindeki geleneksel bazı biçimlerin önemlerini kaybetmesi, yeni bir uygulama ve düşüncenin etkin bir biçimde mimarı sanatına da yansıdığı görülür. Özellikle M.Ö. II. yüzyılda oluşan dini yapıların, kutsal alanların önceki örneklerde görülen, büyük ölçülerini yitirdiği ve dinselliğin öne çıkmasının ikinci plana atıldığı görülür. Tapınaklardaki yeni oluşum halkına daha özgür bir biçimde kutsal alanları kullanabilme olanağı vermiştir.

I.1 Amaç Ve Yöntem

Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'daki Propaganda Amaçlı Dini Yapılar adlı çalışmamdaki amaç, Hellenistik Dönemde oluşan, toplumsal değişimin, bu dönem içerisindeki krallıklarca oluşturulan dini yapılarda, kendi siyasal ve kültürel düşüncelerini propaganda amacıyla bu tip yapılarda sergilemeleri konumuzun özünü oluşturur. Bu dönem içerisinde yapılan dini yapıları toplumsal varlıktan ayrı düşünmek olnaksızdır. Bu bilinçle oluşmakta ve gelişmektedir. Hellenistik Dönem'de oluşturulan bu yapılar yapıldığı yerin siyasal ve kültürel bilincini kendi içinde taşır ve yansıtır.

Bu dönemde yapılan dini yapılar, Grekler ve hatta Romalılar'ın daha sonra çok geliştirdikleri ve bizim de "zafer takları" , "zafer anıtları" ve benzeri eserlerden tanıdığımız tarihi rölyefleri bilmiyorlardı. Grek rölyefleri tarihi olayları ancak dolaylı şekilde anlatır, onları mitolojik alanlarla sembolize ederlerdi. Bu yüzden de politik söylem açısından Romalılar'ın zafer betimlerinde çok daha çekingen ve karışıktır. Belki Grekler arasında genel bir anlaşma bu tür betimlerin doğrudan doğruya politik açıdan da anlaşılmalarını mümkün kılıyordu.

Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'daki Propaganda Amaçlı Dini Yapılar adlı tezimizde özellikle, Pergamon Zeus Altarı, Lagina Hekate Tapınağı, Apollon Smintheus Tapınağı ve Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı'nı seçmemizin nedeni, bu yapılarda, tezimizin ana konusunu oluşturan propaganda unsurlarının, diğer Batı Anadolu tapınaklarına göre daha belirgin olmasıdır.

I.2 Araştırma Tarihi

Hellenistik Dönem'de dini yapılar üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları; H. Weber, Zum-Apollon Smintheus- Tempel Der Troas; Ch. Texier, Principal Ruins Of Asia Minor; G. E. Bean, Eski Çağda Ege Bölgesi; P.A. Webb, Hellenistic Architectural Sculpture'dir. Bu eserlerde genel olarak, Hellenistik Dönem içerisinde inşa edilen bu yapıların belli bir kronolojik ve stil analizlerine ağırlık vermişlerdir. Bunun yanısıra mimari yapılardaki heykeltraşlık eserlere ait çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu çalışmalar

içerisinde mimari heykeltraşlık eserlerin yapıldığı yere göre propaganda unsurlarına kısmen de olsa değinmişlerdir. Bu çalışmamızda daha az oranda incelenen mimari heykeltraşlık eserlerdeki propaganda unsurlarına eğilerek, tezimizi bu çalışmalar ışığında araştırdık.

II. KITA YUNANİSTAN'DA SİYASAL GELİŞİM

Genel olarak Roma İmparatorluğundan önceki dönemler, Grek Tarihi olarak değerlendirilir. Geleneksel olarak Antik Grek başlangıcı M.Ö. 776 yılı, yani; ilk Olimpiyat oyunlarının yapıldığı yıl kabul edilir.

M.Ö. VI. yüzyıla gelindiğinde Grek dili ve kültürü coğrafi olarak topraklarının kapladığı alanlardan çok daha geniş bir alanda etkiliydi. Grek sömürgeleri, dini ve ticari yönden geldikleri şehirlere bağlı olsalar da, politik yönden kendi kontrolleri kendi ellerindeydi. Grekler, hem anayurtlarında, hem de kolonilerinde, kendilerini bağımsız küçük şehirlere bölmüşlerdi. Polis adı verilen şehirler Grek hükümetinin ana birimlerini oluşturuyordu[1].

Fakat M.Ö. VI. yüzyılda, Atina, Korinth, Sparta ve Tebai gibi bazı şehirler öne çıkmaya başladı. Bu şehirlerden Atina ve Sparta genel siyasete egemen olmak amacıyla daima bir rekabet içinde olmuşlar ve birbirlerine zamanla tahammül edemez bir hale gelmişlerdir[2].

Grekler ile Perslerin ilk kez yüzyüze gelmeleri M.Ö. 546 yılında Lidya' da olmuştur. Bu savaştan sonra, birkaç yıl içinde tüm Anadolu Pers egemenliğine girmiştir. Persler işgal ettikleri Anadolu kentlerini Persli satraplarca yönetmişlerdir[3].

Bazı Grek devletlerinin, Anadolu sahilindeki kimi şehirleri Pers hâkimiyetine karşı isyanlarında (M.Ö. 500-494) onları himaye etmeleri sonucunda, I. Dareios'un Grekler'e karşı bir intikam seferi yapmasına sebep olmuştur[4]. İonialılar bağımsızlılarını yeniden kazanmak amacıyla M.Ö. 499 yılı başlarında ayaklandılar ve başlarındaki Tyranları[5] kovup demokrasiyi ilan ettiler. Kıta Yunanistan'da güçlenmeye başlayan Atina'nın yardımıyla bir ordu toplayarak satraplığın merkezi

---

[1] Mansel 1971, 100 vd.
[2] Cambrich 1997, 104.
[3] Bean 1995, 6-7.
[4] Bosch 1943a, 3.
[5] Egemenliği kalıtımla kazanmayan hükümdardır. Grek Tarihinde, M.Ö. VII. yüzyılda görülen ve alt tabakaların güven ve sevgisine dayanarak bir hükümet darbesi sonunda, iktidara çıkarak tek başına saltanat süren zorba kişidir. Temel niteliği, yasalara uygun olmayan bir şekilde hükümetin başına gelmiş olmasıdır.

olan Sardes'e doğru ilerlediler. Sardes'i yağmalayıp yıktılar fakat aralarında tam bir birlik olmadığı için sonuçları daha da kötü oldu. Pers kralının daha sert önlemler almasına sebep oldu. Pers kralı Dareios'la Lade adası kıyılarında yapılan deniz savaşında, Greklerin yenilgiye uğraması sonucu, Ion ayaklanması sona erdi (M.Ö. 494)[6].

Pers kralı, Atina'nın bu ayaklanmasından ve ayaklanmaları desteklemesinden faydalanarak, Kıta Yunanistan'ı ele geçirmek için harekete geçti[7]. Fakat bu girişimleri M.Ö. 490 yılında Marathon Savaşı'nda, Atinalılar'ın, Persler'i yenmeleriyle sonuçlandı[8]. Aynı olay yıllar sonra Pers kralı Kserkses tarafından başlatılılan, Salamis (M.Ö. 480) ve Plataia (M.Ö. 479) savaşları Perslerin yenilmesiyle sonuçlanmıştır[9].

Bu durum Perslere karşı elde ettiği başarıdan dolayı Atina'yı, Grek dünyasındaki önderlik mücadelesinde Sparta'ya eşit kılmış ve hepsinden önemlisi Ege ve çevresinde tartışılmaz söz sahibi yapmıştır. Anadolu'daki Grekler, Pers baskısından kurtulmak amacıyla Atina yönetimine girerler ve yeni bir birlik oluştururlar. Bu birlik Attik Delos Deniz Birliği'dir. Bu birliğe üye her polis devleti, belirli sayıda para ve gemi karşılığında birliğe katkıda bulunmaktadırlar. Bu sırada Pers kralı Kserkses, başkent Susa'da yaralarını sarıyordu ve tekrar mücadele için çok isteksizdi. Fakat Attik Delos Deniz Birliği'nin temel amacı kısa sürede anlaşıldı. Atina üye devletlerin her yıl ödedikleri vergiden vazgeçmek niyetinde değildi. Ayrıca birlikten ayrılma girişimlerini de şiddet kullanarak önlemeye çalıştı ve birlik giderek Atina İmparatorluğuna dönüştü[10].

Her ne kadar Atina, birliği kendi çıkarına uygun olarak elde tutsa da, bu birlik M.Ö. 466 yılında Pamphylia'daki Eurymedon nehri civarında ve M.Ö. 449 yılında Kıbrıs civarında Persler'i yenmişlerdir. Kallias Barışı diye anılan ve M.Ö.

---

[6] Bean 1995, 7.
[7] Bean 1995, 7.
[8] Bosch 1943a, 3.
[9] Bosch 1943a, 3vd. ; Bean 1995, 7.
[10] Bean 1995, 7-8.

448 yılında imzalanan antlaşmayla savaşlar sona erdi. Pers kralı Greklerin Ege Denizi üzerindeki hâkimiyetlerini ve Anadolu sahil şehirlerini tanıdı[11].

Daha sonra, bu olaydan dolayı Atina ile Sparta arasında mevcut olan kıskançlık tamamen ortaya çıktı. Egemenliğin kendilerinde olmalarını isteyen Atina ile Sparta arasında Peleponessos Savaşları başladı (M.Ö. 431-404)[12]. Bu tarih aynı zamanda Grek polisinin de çöküş tarihidir. Peleponessos savaşları yalnız Atina polisinin değil, bütün Grek polislerinin, tüm olarak Grek toplumunun çöküşünün başlangıcı oldu[13].

Peleponessos Savaşları tam 27 yıl kısa aralıklarla sürdü. Bu savaşta Spartalılar Atina önlerine kadar geldiler ve her yeri yıkıp yaktılar. Ülkeyi neredeyse çöl haline getirdiler. Zeytin ağaçlarını bile kestiler. Buna karşılık Atinalılar da, Spartalıların uzak kentlerine ve kolonilerine saldırdılar. Bu savaşları bir o yan, bir bu yan kazandı. Atina'da salgın hastalıkların başlaması ve Perikles'in ölmesiyle Atina savaşı kesin olarak kaybetti[14].

Peleponessos Savaşları sırasında Persler, devamlı olarak diplomasi yoluyla Atinalılar'a müdahale etmiş ve Spartalılar'ı desteklemiştir. Spartalılar'ın savaşı kazanmasında Persler'in desteğinin büyük rolü olmuştur. Fakat bundan sonra Spartalılar, Kıta Yunanistan'ın hâkimi sıfatıyla Persler ile savaşmışlardır. Tabiki Persler de Grek devletleri arasındaki bu ayrılıklardan yararlanarak, çoğu zaman zaferle çıkmışlardır. Sonraki zamanlarda Persler daima Grek devletlerinin aralarındaki rekabetten daha fazla yararlanmaya başladılar. Grek devletlerinde ayrımcılık arttı ve milletlerin parçalara ayrılması da o oranda arttı. Pers İmparatorları ise bu durumdan daha da istifade ederek, kendi siyasi nüfuslarını Grek dünyasında daha da genişlettiler[15].

---

[11] Bosch 1943a, 3-4.
[12] Şenel 1970, 473.
[13] Şenel 1970, 473-474.
[14] Cambrich 1997, 107.
[15] Bosch 1943a, 4.

M.Ö. 386 yılında Sparta, Atina ve Persler arasında yeni bir barış imzalandı. "Kral Barışı" adı ile anılan bu barış, Perslerin Anadolu'daki siyasi üstünlüğünü ispat ediyordu[16]. Bu barışa göre; Anadolu sahilleri, Klazomenai ve Kıbrıs, Persler'e ait olacak. Küçük ve büyük bütün Grek devletleri müstakil olacak.

Bu maddeyle yeni bir Grek polis devletlerinin birleşmesi engellenmiş oluyordu. Ayrıca her kim bu barış maddelerini bozar veya karşı çıkarsa, Persleri ve diğer Grek devletlerini karşısında bulacaktı. Bu suretle, Pers İmparatorluğu, Grek siyaseti üzerindeki kontrolünü arttırmış oluyordu. Pers İmparatorluğunun yardımları ve korumacılığı sayesinde Sparta, Grekler üzerinde hâkim olmak vazifesini ve barışın maddelerini yerine getirilmesi işini üzerine almış oluyordu[17].

"Kral Barışı" ile Grek devletlerinin birleşmesi hemen hemen imkânsız bir hale gelmişti. Zamanla tekrar güçlenen Atina M.Ö. 378 yılında II. Attik Delos Deniz Birliğini kurmayı başardı. Birinci birlikten farklı olarak, birlik üyeleri arasında eşitlikçi ilişkilerin kurulması için gerekli hükümler kondu. Haraç kalktı ve birliğin bütçesi, üyelerinin serbest katkılarıyla sağlanıyordu[18]. II. Attik Delos Birliği de ayrılmaları önleyemeyerek, M.Ö. 355 yılında çöktü[19]. Atina böylece büyük devlet siyasetinden vazgeçti ve sayısız küçük devletler halinde, birbirinden ayrılmış bir vaziyete geldi[20].

M.Ö. IV. yüzyılın başlarında, Hellen kültürünün, Batı Avrupa'ya, Balkanlar üzerinden, Rusya'nın güneyine hızla yayıldığı görülür. Bu dönemde Grek dünyası toplumsal ve ekonomik bir durgunluk yaşamaktadır. Küçük Asya kentleri, Pers İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde ona bağımlı kalmayı kabullenmiş olarak sürdürürken, Ege ile Avrupa arasındaki eski kentler arasındaki bölgesel düşmanlık öylesine artmıştı ki, büyük davalarda ve olaylarda bile, ortak hareket etmeleri imkânsız hale gelmişti. Pan-Hellenizm ülküsüne bağlı kalanlar, bundan böyle

[16] Bean 1995, 8.
[17] Bosch 1943a, 5.
[18] Şenel 1970, 480.
[19] Mansel 1971, 364.
[20] Bosch 1943a, 5.

birleşmenin tek bir devlet tarafından ya zorla, ya da güçlü bir önderin etkisiyle gerçekleşebileceğini kavramışlardı. Ancak bunu başaracak kaynağı kestirmek, o sıralarda hemen hemen olanaksızdı[21].

Savaş her ne kadar Grekler arasında eksik olmuyorsa da, onlar için en büyük tehlike ya da ortak düşman, Persler idi. Bu ortak düşmana karşı koyabilmek, hatta onu yok edebilmek için; Grekler'in ilk önce kendi aralarında birleşmeleri gerekiyordu. Bu uzlaşmanın da bir politikası olmalıydı. Böylece "Panhellenizm" yani "Grek Birliği" düşüncesi doğdu. Fakat bu birliği sağlayacak önderin kim olacağı belli değildi[22].

Bu zor zamanlarda nihayet, milliyetçilik fikirlerini yeniden canlandıran Sokrates olmuştur. Kendisi Grekler'i yeniden birleştirmek ve Pers İmparatorluğu'na karşı, M.Ö. V. yüzyılda olduğu gibi, tekrar milli mücadeleye girişmeye davet ediyordu. Her şeyden önce Atina ile Sparta'nın barışmasını istiyordu. Buna "Panhellenizm Ülküsü" denir. Sokrates kendi "Panhellenizm Ülküsü" nü, o zamanın tüm Grek devlet başkanlarına takdim etti fakat isteği kabul edilmedi[23].

Sokrates Grek dünyasında aradığı desteği bulamayınca, M.Ö. 346 yılında Makedonya Kralı II. Philip'e yazdığı açık mektupta, Grek dünyasının başlıca dört büyük kenti olan; Atina, Argos, Sparta ve Tebai kentlerinin güç birliği yaparak, onun komutasında Persler'e karşı sefer düzenlemesini istiyordu[24].

III. MAKEDONYA'DA SİYASAL GELİŞİM

Makedonya, (Res.1)[25] coğrafi konumu, denizden içeride, İllyria (Arnavutluk) ile Trakya arasındaki dağlık bölgeyi kapsayan, büyük bir kara devletiydi. Bu devleti Grekler'in, Kıta Yunanistan'ın başka yerlerinde çağdışı kalmış, derebeylik yapısını koruyan krallar yüz yılı aşkın süredir yönetiyordu. Komşularının gözünde bu devlet,

[21] Lloyd 2003, 145.
[22] Tekin 2001, 98.
[23] Bosch 1943a, 6.
[24] Tekin 2001, 98.
[25] Chomoux 2003, 43.

yalnız Pers ordularının istilası durumunda, dışarıdan oluşturulacak bir savunma gücü olarak önem kazanmıştı[26].

Makedonya, Balkanlar ile Yunanistan yarımadası arasında, M.Ö. XXII. yüzyılda, kuzey kökenli istila dalgası Dorları da yerinden oynatmış ve Dorlar arasında "Makedonon Ethos" olarak bilinen topluluk, güneybatı Makedonya'dan gelmiştir. Bir görüşe göre bu topluluktan arta kalanlar, Klasik Dönem Makedonları'nın çekirdeğini oluşturmuştur[27].

Makedonyalılar kendi dağlık bölgelerinde yaşayarak, Grekler'in kültür alışverişine iştirak etmemişlerdi. Bundan dolayı Grekler, Makedonyalılar'a, barbar diyorlardı. Çünkü onların dilini anlamıyorlardı[28]. Makedonyalılar, Grekler ile akraba sayılırdı, ama oldukça sert savaşçılardı[29]. İlk kralları Amüntas'tır. Daha sonra I. İskender kral olmuştur. Onun zamanında Grek kültürüyle sıkı temasa geçilmiştir. Bundan dolayı Grek dostu lakabını taşımıştır[30]. Kuşkusuz Makedonya kralları, Grek uygarlığına karşı hiç art düşünceleri olmadan, içten bir hayranlık duymuşlardır[31].

III.1. II. Philip Ve Eseri

Ancak M.Ö. V. yüzyılın sonlarında "Arhelos" adında bir kral, devleti en çağdaş anlayışa göre yeniden örgütlemiş, soyluları Grek kültürünün nitelikleriyle donanmıştı. Pella'da yeniden başkenti kurmuştu. Burası kısa bir sürede cazibe merkezi olmuştu. M.Ö. 360 yılında İskender'in babası II. Philip tahta geçince, bu ülkenin yüksek siyasal istekleri ve bunların yerine getirilme olanakları gözle görülür duruma gelmeye başladı[32].

Makedonya soyluları, ele avuca sığmayan, dik başlı kişiler durumuna sokan; şiddetli kavgaları bırakarak, ilk kez kralı izlemeye hazırdılar. Kral II. Philip

---

[26] Lloyd 2003, 145.
[27] Tekin 2001, 97.
[28] Ribard 1983, 108.
[29] Cambrich 1997, 104.
[30] Bosch 1943a, 8-9.
[31] Wiliam- Neil 1998, 164.
[32] Lloyd 2003, 145.

(M.Ö. 358-336) ülkesindeki güçlerin, bu yeni durumun sunduğu tüm olanaklardan yararlanan ilk Makedonya kralıdır[33].

II. Philip M.Ö. 365 yılında, 18 yaşındayken, üç yıldır rehin tutulduğu Tebai kentinden, ülkesi Makedonya'ya döndü. Bu süre içerisinde II. Philip, Tebaililer'den askerlik sanatı üzerine pek çok şey öğrenmiştir[34].

Kendi aralarında bitmez tükenmez savaşlar, Hellen kent devletlerini, M.Ö. IV. yüzyıl ortalarında çok güçsüzleştirmiş ve Makedonya kralı II. Philip'in, bu kent devletlerinden çoğuna kendi üstünlüğünü tanıtmasına olanak hazırlamıştır. Böyle büyük düşleri olan II. Philip, bu olanakları iyi değerlendirdi ve bir tırmanma politikası izlemeye başladı[35]. Böylece Makedonya Krallığı II. Philip zamanında en güçlü dönemini yaşamaya başladı[36].

II. Philip 24 yaşında hükümdar oldu. Saltanat davacılarını ve kargaşa çıkaranları bertaraf ederek, sınırlarını güvenliği altına aldı. Hâkimiyetini bütün Balkan yarımadasında sürdürmek istediği için ordusunu modernize etti. Sırasıyla; M.Ö. 357 yılında, Pangayon'u (Bunar Dağı) alarak zengin altın madenlerine sahip oldu. M.Ö. 352 yılında Teselya'ya ayakbastı. Bu esnada süratle toplanan Atina ordusu, Termopoli'de, II. Philip'in Orta Yunanistan'a girmesine engel oldu[37].

II. Philip, mükemmel Grekçe konuşuyor ve Grek kültürünü çok iyi biliyordu. En büyük tutkusu ise Grek dünyasının kralı olmaktı. Grek dinine bağlı bütün insan topluluklarının, kent halklarının katıldığı "Delphi Savaşları" sırasında, ülkede doğan boşluğu II. Philip çok iyi bir biçimde değerlendirdi. Gerçi Atina'da Philip'in tasarılarını çok iyi bilen ve halk meclisinde bu tehlikenin büyüklüğünü insanlara göstermeye çalışan ünlü bir hatip ve politikacı vardı. Bu ünlü politikacının adı Demosthenes'ti. Demosthenes bütün çabalarını, II. Philip ile mücadele üzerine

[33] Wiliam- Neil 1998, 165.
[34] Lloyd 2003, 146.
[35] Umar 1999, 413.
[36] Memiş 2002, 338.
[37] Busch 1943a, 9 vd.

yoğunlaştırmıştı. Bu nedenle kral II. Philip hakkında birçok konuşması vardır. Bunlara "Philippik" denir[38].

Atina'da ise insanlar ikiye bölünmüştür. Kimisi yeni güce birleşikleri olabileceği gözüyle bakarken, Demosthenes önderliğindeki diğer taraf ise Makedonya'yı, Grekler'in birliği açısından tehlike olarak görüyordu[39].

II. Philip birkaç evlilik yapmıştı; fakat en önemlisi, hiç kuşkusuz, Molossia hanedanından, Olympias ile olanıdır. Böylece siyasi nüfusunu da arttırmıştır. Philip, Makedonya'da tek lider olarak, sınırsız davranış özgürlüğüne sahipti. Meclisin öneri bulunma dışında hiçbir yetkisi yoktu[40].

II. Philip Olyntos'u aldı ve M.Ö. 344 yılında Teselya Birliği'nin reisi oldu. Karadeniz'e doğru ilerlerken, Demosthenes, Atina idaresindeki müttefik kuvvetlerle II. Philip'i durdurmayı başardı. Fakat II. Philip, M.Ö. 338 yılında Boeatia'ya kadar ilerledi ve Chorneia'da, Tebai-Atina birleşik ordusuyla karşılaştı. Bu sırada 18 yaşında olan oğlu İskender'in ani bir hücumuyla, Grekler mağlup edildi[41]. Bunun neticesinde Grek devletlerinin idaresi II. Philip'e geçti[42].

III.2. Chorneia Savaşı Ve Korinth Kongresi

Chorneia'da yapılan savaşta, kral II. Philip komutasındaki küçük Makedonya ordusu, güçlü ve büyük Pers ordularını bile, birbiri ardından yenmesinden yüzyıl bile geçmeden, Grekler'i dize getirmiş oluyordu. Artık Grekler'in özgürlüğü sona ermişti. Sonunu getiremedikleri özgürlüklerini Grekler, M.Ö. 338 yılında kaybettiler. Ama kral II. Philip'in amacı Grekler'i tutsak edip yağmalamak değildi. Onun tasarısı bambaşkaydı. Bu kral, Makedonyalılar'dan ve Grekler'den oluşan büyük bir ordu

[38] Cambrich 1997, 104.
[39] Lloyd 2003, 146-147.
[40] Tekin 2001, 99.
[41] Bosch 1943a, 10.
[42] Mansel 1971, 377.

kurup, Persia'ya sefer yapmayı ve Pers İmparatorluğu'na son vermeyi düşünüyordu[43].

II. Philip giderek Grekler'in sempatisini kazanmaya başladı ve Grek birliğini sağlayacak tek kişi olarak görülmeye başlandı[44]. II. Philip'te bunu sezmiş olacak ki, Grekler'in'in durumunu yeniden düzeltmek ve Grek devlet başkanlarını bir kongrede toplamak üzere Korinth'e davet etti[45]. Bununla beraber Makedonya kendini, Grek toplumuna, bir Grek ulusu olarak sundu. Burada M.Ö. 338/7 yıllarında, Makedonların isteğiyle, "Korinthos Birliği" kuruldu[46]. Siyasi ve askeri nitelikli bu birlik, toplantı yerinden dolayı bu ismi aldı, sonraları ise bu birlik,"Grek Birliği" adıyla anılmaya başlandı. II. Philip bu birliğin başkanı seçildi[47]. Bu seçimle de, Grekler gerçekte Makedonya Krallığı'nın hemegonyası altına girmiş oluyordu[48]. Sparta birliğin dışında bırakıldı.

Bir genel barış ilan edilerek, müttefik devletlerin aralarında savaş yapmaları yasaklandı. Denizlerin serbestliği garanti edildi. Bu suretle, Kıta Yunanistan'da barış ve sükûn elde edilmiş oldu. Korinthos Birliği, II. Philip'i başkanlığa ve başkomutanlığa seçti[49].

Korinthos Birliği, antlaşmanın bütün Grek devletleri tarafından onaylanmasından sonra, M.Ö. 337 yılında, II. Philip, Pers İmparatorluğu'na karşı, Grek Birliği adına bir sefer yapılması için teklif verdi. Teklif hemen kabul edildi[50]. Philip sertliğe başvurmadan üstünlüğünü kabul ettirmişti. İç kavgaların, Grek yurtseverliğini yok ettiği, üst üste gelen bunca yenilgiden sonra anlaşılmıştı. Makedonya Kralı'nın fetihleri nihayet bir ulus taslağı ortaya çıkarır gibiydi. Aslında bu, bir askeri başarıdan çok, bir uygarlığın zaferiydi. O zamandan sonra II. Philip, Grekler'in umutlarının mirasçısı oldu. O Ion kentlerini, Pers istilasından kurtarmak

[43] Cambrich 1997, 104-105.
[44] Tekin 2001, 101.
[45] Bosch 1943a, 10.
[46] Mansel 1971, 366 vd.
[47] Tekin 2001, 101.
[48] Lloyd 2002, 338.
[49] Umar 1999, 413.
[50] Bosch 1943a, 12.

istiyordu. Philip'in tasarılarından haberleri olan Persler'in, onun saray entrikalarına karıştılar mı bilinmez[51]. Fakat M.Ö. 336 yılının yaz ortalarında, kızı Kleopatra'nın evlilik töreni sırasında, 46 yaşında, başkent Pella'da, bir suikast sonucu öldürüldü[52].

Bu durum karşısında, II. Philip'in, Pers seferi için daha önceden Anadolu'ya gönderdiği ve Kyzikos, Ephesos hatta Miletos'a kadar varan, komutan Parmeniyon, kazandığı yerleri geri bırakarak, Hellespont'a (Çanakkale) çekilmeye mecbur kaldı. Artık genç Kral İskender (Alexsandros) III' ün vereceği kararı beklemekten başka bir şansı yoktu[53].

Birçok tarihçi, II. Philip'in tarihi kişiliğine haksızlık etmiş, onu, ait olmadığı bir dünyaya zorla girmeye kalkışan bir maceracı olarak görmüşlerdir. Tarihçiler onun yaşamında, kabalığını eleştirirken; askeri önderliğini ve diplomatlığını görmezden gelmişlerdir. Kuşkusuz ölümünden sonraki yıllarda yerine geçecek olan kusursuz bir örnekle karşılaştırılması, II. Philip'in aleyhine olacaktır[54]. Ancak unutulmamalıdır ki; İskender'in kusursuz biri olmasında, babasının büyük payı vardır. .

IV. İSKENDER

İskender III (Alexsandros), baba tarafından, Herakles'in torunlarından, Karanostan geliyordu. Karanos, İskenderin babası II. Philip'in dedesidir[55]. İskender, anne tarafından da, Epiros hanedanı Neoptolemaiosların torunlarındandır. Annesinin adı Olmypias'tır[56]. Olympias güzel ama içine kapanık bir kadındı. Orpheus ve Bakkhos ayinlerine, Trakya kadınlarının karanlık büyücülüğüne kendisini vermiş biriydi[57].

İskender'in babasının aslında Mısır Tanrısı Ammon olduğunu söyleyen çeşitli mitolojiler de vardır[58]. Söylenceye göre: II. Philip'in karısı Olympias, ejder haline

[51] Ribard 1983, 110-111.
[52] Tekin 2001, 101-102.
[53] Bosch 1943a, 12.
[54] Lloyd 2003, 147.
[55] Plutarkhos 2001, 11.
[56] Bosch 1943a, 12.
[57] Droysen 2000, c.1, 128.
[58] Lloyd 2003, 151.

dönüşmüş olan Mısır Tanrısı Ammonla yatarken, Philip'in bunları anahtar deliğinden seyrettiği için, tek gözünü kaybeder. II. Philip'in tek gözünün olmaması, bu mitolojiye dayanır[59].

Neyse ki İskender, M.Ö. 356 yılının, Haketombeon ayının altıncı günü (20 Temmuz) dünyaya gelmiştir. Tesadüftür ki; Efes'teki Artemis Tapınağı da o gün yanmıştır. İskender'in doğuşuyla, Artemis Tapınağı'nın yanması arasındaki bu tesadüften dolayı, Manisalı Hegesias şu yorumu yapar: "Tapınağın ateş alması pek tabidir. Çünkü Artemis o sırada, İskender'in dünyaya gelişiyle uğraşıyordu.

İskender fiziksel olarak beyaz tenliydi. Yalnız bu beyazlık, yüzünde ve göğsünde pembeye dönerdi. Ayrıca uzun bukleli saçlarıyla çok yakışıklı bir gençti.[60]. İskender'i gerçek olarak en iyi yansıtan, İskender'in heykeltraşı Lysippos'tur. Bunun için İskender yalnız heykellerini ona yaptırmıştır. Lysippos, heykellerinde, İskender'i o kadar iyi yansıtmıştır ki; ölümünden sonra, İskender İmparatorluğu'nu paylaşmak için birbirine düşen komutanların bir çoğununda ve kralın yakın dostlarının da, onun özelliklerini taklide çalışırlardı ki: vücudun sola eğik durması, gözlerin ıslak yapılması vb. Lysippos'un başarısındandır[61].

İskender'in, çetin, azimli, sarsılmaz bir yaratılışı vardı. Hiçbir şeyde zorlanmaya gelmez, hiçbir şeyi başkasının emri üzerine yapmak istemezdi. Yalnız, ödevi görevi neyse onu kendi akıl mantığıyla idrak eder, o zaman seve seve yapardı[62].

İskender'in eğitimi, öğrenimi için ebetteki birçok dadılar, lalalar, öğretmenler tutulmuştu. İskender henüz çocukluğunda, hareketli ve zeki bir tabiatı vardı. II. Philip bundan dolayı, M.Ö. 343 yılında, Platon'un öğrencisi olan, Aristoteles'i, İskender'e hoca olarak tutmuştur[63]. İskender o zamanın dünyasında bulabileceği en

[59] Plutarkhos 2001, 13.
[60] Cambrich 1997, 106.
[61] Plutarkhos 2001, 15.
[62] Plutarkhos 2001, 20.
[63] Bosch 1943a, 12.

büyük hocayı kendi yanına almıştı. Çünkü Aristoteles sadece İskender'in değil, bütün insanlığın, tam iki binyıl hocalığını yapmış, büyük bir filozoftu[64].

II. Philip, oğlunun akıllı, yetenekli, zeki olduğunu bildiği için, onun yalnız, güzel sanatlar ve bilim dalları üzerinde ders veren öğretmenlerle yetinmeyeceğini anlamıştı. Sophokles'in deyimiyle: "Aşırı gidişi önlemek, doğru yola yöneltmek isterdi." Zaten Philip bu düşünceyle oğlunun yetiştirilmesi için, Aristoteles'i çağırmıştır[65]. İskender daha 13 yaşındayken, Aristoteles'ten felsefe ve siyaset bilimi dersleri almaya başlamıştı[66]. İnsan sağlığıyla ve hekimlikle ilgilenmesindeki zevki Aristoteles vermiştir. Genç prens, başlangıçta Aristoteles'i pek sevdiğini, hatta babası kadar sevdiğini söylerdi. "Biri bana hayat verdi, öbürüde yaşamak sanatını öğretti derdi." Sonraları ona karşı biraz soğumuş, kuşkulanır gibi olmuşsa da, felsefeye olan ilgisi, Aristo'dan sonrada devam etmiştir[67].

Aristoteles İskender'in yanından 20 yaşına gelene kadar ayrılmadı[68]. İskender, Aristoteles'ten ne öğrenmesi gerekiyorsa öğrendi, ayrıca çok da iyi bir öğrenciydi. İskender Grek edebiyatını iyi biliyordu. Homeros'un destanlarını yanından hiç eksik etmezdi[69]. Ayrıca İskender çok iyi bir de sporcudur. Adına şehir kurdurttuğu ünlü atı, Bukephalos,'u da bu sporculuğu ve biniciliği sayesinde elde etmiştir[70].

Kral II. Philip, M.Ö. 340 yılında Byzantion ve Perintos'a çıktığı seferde, İskender 16 yaşındaydı. Babası onu kendine vekil bırakmıştı. Devleti o temsil ediyordu ve krallık mührü de ondaydı. İskender o sırada ayaklanan, Medaralılar'ın üzerine yürüdü ve onları yenerek şehri aldı. Şehre, Alexsandrapolis (Dedeağaç) ismini verdi. Kralın yokluğundan yararlanarak, Haeronea'da, Grekler de ayaklanmaya başlamışlardı. İskender ikinci seferini onlara karşı yaptı. Grekleri

---

[64] Cambrich 1997, 106.
[65] Plutarkhos 2001, 20-21.
[66] Tekin 2001, 107.
[67] Plutarkhos 2001, 23.
[68] Ribard 1983, 111.
[69] Tekin 2001, 107.
[70] Cambrich 1997, 107.

bozguna uğrattı. Bu arada Tevai'lilerin kutsal sayılan taburu üzerine, doğrudan doğruya kendisinin saldırması, askerler arasında büyük hayranlık uyandırdı. İskender'in bu savaşlarda aldığı başarılı sonuçlar, babasını pek memnun etmişti. Makedonyalılar'ın ona, kral İskender, babasına da, General Philip demeleri çok hoşuna gidiyordu[71].

Fakat M.Ö. 337 yılında, baba ile oğul arasındaki bu iyi münasebet bozuldu. İskender'in annesi Olympias'ı, Makedonya asilzadeleri yabancı bir kadın olarak görüyordu. Bundan dolayı, Olympias'ın ve saltanat varisi İskender'in devlet büyükleri arasında bazı düşmanları vardı. II. Philip M.Ö. 337 yılında Olympias'tan ayrılarak kendi generali Attalos'un kızı ile evlenince, Olympias kendi oğlunun halef olamayacağından korkmaya başladı. Düğün töreninde, Attalos'un İskender'i rencide etmesi ve babasının hakaretleri sonucu İskender, annesi Olympias ile birlikte oradan ayrılarak, annesinin kardeşi Epiros kralının yanına gitti. Kendisi ise; Makedonya düşmanı olan, İliryalılar'ın yanına gitti. Fakat II. Philip oğluna saltanat verasetini temin etmek suretiyle, onu geri çağırttı. Ama Olympias, Epiros'ta kaldı.

Olimpias'ın oradaki hareketlerini zararsız hale getirmek isteyen II. Philip, kendi kızı yani İskender'in kız kardeşi Kleopatra'yı Epiros kralı ile evlendirdi. İşte II. Philip, bu düğünde öldürülmüştür[72].

II. Philip'in öldürülmesinde sonra, bu işten dolayı kuşkular büyük ölçüde Olümpias'ın üzerinde toplanmış ve bu iddiaların bir kısmı da İskender'e yöneltilmiştir. İddiaya göre II. Philip'i öldüren, Pausanias; kralın ikinci karısı, Kleopatra ile bu kadının amcası Attalos'un tahrikleriyle, iftiraya uğramış ve bütün gayretlerine rağmen de temize çıkamamıştır. Bunu üzerine, Pausanias'ın öfkesinden yararlanarak, Olympias'ın onu, kralı öldürtmeye teşvik ettiği söyleniyordu[73].

İskender her ne kadar babasının öldürülmesinden dolayı, büyük bir kuşku altında kalsa da, şurası da bir gerçektir ki: İskender babasının ölümünden sonra

[71] Plutarkhos 2001, 23-24.
[72] Bosch 1943a, 12 vd.
[73] Plutarkhos 2001, 27.

derhal hükümet işlerini ele aldı. Pers kralının para karşılığında Makedonya asilzadeleri arasında bir suikast tertip ettirdiğini ve bunun II. Philip'in katlini yaptığını resmen ilan ettirdi. Eski Makedonya geleneklerine göre, Makedonya Halk Meclisi, krallık payesini intikal ettirir ettirmez, İskender Attalos'u vatan haini sıfatıyla öldürttü. Annesi de geri dönerek rakibesinden intikamını aldı. Ayrıca İskender, kendi aleyhtarı veya suikaste iştirak etmiş olan, Makedonya asilzadelerini astırdı[74].

II. Philip, oğlu İskender'e iyi bir ordu, büyük bir plan ve Hellenizm sevgisini miras bırakmıştı. İskender bunun tanrısı olacaktı[75].

III. Alexsandros doğuluların deyimiyle, İskender M.Ö. 336 yılında Makedonya tahtına geçtiğinde 20 yaşındaydı. Aristo ve Anaksimenes gibi bilginlerden ders alarak, Grek kültür ve terbiyesi ile yetişmişti. Aynı zamanda, zeki çevik ve atılgan bir gençti, babasını gölgede bırakacak işler yapmak arzusu ile doluydu[76].

Bu dönemde Kıta Yunanistan'daki siyasi ortam ise babası II. Philip'in belirlediği şekildeydi. Siyasi ortamın Makedonya lehine çevrilmesi II. Philip'in, iki yıl önce Chorneia Savaşı'nda Grek koalisyonuna karşı kazandığı zaferden sonra olmuştur. II. Philip'in gücü ve etkinliği, diplomatik olaylar karşısında, kişisel becerisinin yanı sıra başında bulunduğu Makedonya ordusunun askeri üstünlüğüne de dayanıyordu. Makedonya kralı aynı zamanda Teselya Arhon'u, Amphiktiyon Meclisinin üyesi ve Korinthos Birliği'nin başkanıydı. II. Philip tartışmasız bir otoritenin sahibiydi ve bu otoritesini, Pers İmparatorluğu'na karşı yapacağı, Panhellen seferini organize etmede kullanmıştı. Fakat zamansız ölümü nedeniyle bu sefer başlayamadı. İskender babasının tahtına geçerek Pers seferinin komutanı oldu[77].

[74] Bosch 1943a, 14.
[75] Ribard 1983, 111.
[76] Özçelik 2004, 183.
[77] Morkholm 2000, 45.

İskender'in genç yaşta Makedon tahtına geçmesi, bütün Grekler arasında sevinç gösterilerine neden oldu. Tabiki bu sevginin nedeni, İskender'i çok sevmelerinden değildi. Amaç, daha çocukluktan bile yeni çıkmış olan bu kralı yeryüzünden silip, kaybettikleri özgürlüklerine yeniden kavuşmaktı. Ama İskender öyle acemi delikanlılardan değildi. Daha önce bile tahta çıkabilirdi. Babası kral Philip'in, Kıta Yunanistan'daki zafer haberleri kendine ulaştıkça: "Babam bana kral olacağım vakit fethedecek yer bırakmayacak." diye söylendiği anlatılır. Şimdi ölen babası ona fethetme imkânı bırakmıştı[78].

Fakat bu iş o kadar kolay olmayacaktı. Kıta Yunanistan'da Demosthenes tekrar ortaya çıkmıştı. Yeni krala Korinthos Birliği'nin reisliğini vermemeyi teklif ediyordu. Ayrıca, Pers İmparatoru ile de münasebete girmişti. Fakat Grekler henüz hazırlanma fırsatı bile bulamadan İskender Teselya'ya girerek isyan harekâtını bastırdı. Korinth'te toplanan, ikinci bir kongreyle, eski ittifak yenilendi ve babasının haiz olduğu başkomutanlık mevkine İskender getirildi[79].

IV.1. İskender'in Trakya Ve İllirya Seferi

İskender, Makedonya'da huzuru sağladıktan sonra Anadolu'ya sefer düzenlemeyi düşünüyordu. Bunun için Trakya kabilelilerine bir sefer düzenledi. Tuna Nehrinin kıyısına geldi. Bu nehir Kelt Kavimleri'nin sınırlarını oluşturuyordu[80]. Kendisi de Balkan Dağları üzerinden Tuna'ya ilerledi. Bu arada, kralın uzun süre ülke dışında kalması ve haber alma olanaklarının eksikliği yüzünden, kralın, İllirya'da öldüğü haberleri yayılmaya başladı[81]. Bu durum Kıta Yunanistan'da yeni kargaşalara sebep verdi. Pers kralından para almış olan Demosthenes, Grekler'i, Makedonya'ya karşı harbe davet ediyordu[82].

İskender, Makedonya dönüşü Tebaililer'in başkaldırdıklarını, Atinalıların da onlarla birleştiklerinin haberini aldı. Kralın gençliğinden yararlanmak isteyen,

---

[78] Cambrich 1997, 106.
[79] Bosch 1943a, 14.
[80] Arrianos 2005, 6.
[81] Tekin 2001, 102 vd.
[82] Bosch 1943a, 15.

Atinalılar ve Tebaililer, İskender aleyhine çalışıp, buradaki Makedon askerlerini kovmaya çalıştılar[83]. İskender Tebai'ye girerek şehri yıkıp yaktı[84], yerle bir etti[85]. Kent tümüyle yakılıp yıkıldı[86]. Zafer sarhoşu olan Makedonlar, şehri yağma etti. İskender artık Greklerin parmaklarını bile kıpırdatamayacağından emindi. Fakat yine de onlar hakkında verilecek yargıyı başkalarına bırakıyormuş gibi davranarak, yargılama işini, kendine bağlı olan, Fokea ve Plataea devletlerinin temsilcilerine bıraktı. İskender yabancı temsilcilerin verdiği karar gereği, Tebailileri korkunç bir cezaya çarptırdı. Makedonları evinde misafir eden, şair Pindoros'un torunlarını ve ayaklanmaya karşı çıkanları ayırdı. Geri kalanlardan pek çoğunu öldürttü ve otuz bin kişiyi de köle olarak sattı[87].

İskender böylece babasını ölümünden sonra Makedonya egemenliğine baş kaldıran kentleri acımasızca ezdi. Kıta Yunanistan'da düzen yeniden sağlamış oldu[88].

Grekler, Korinthos'ta toplanmış, savaşa hazırlanıyorlardı. Aralarında oya başvurdular. İskender'in yardımıyla Persler'e karşı bir savaş yürütme kararı aldılar[89]. Bu seferin adı; "Panhellenik" Öç Seferi idi[90]. Bu sefere, Grek Biriliği'nin başkanı ve başkomutanı olarak, İskender'i seçtiler[91]. Böyle büyük bir kralın ordusundaki Grekler, bir süre sonra, tıpkı Makedonyalılar gibi, ona hayranlık duymaya başladılar. Onun için savaşmak istediler. Bundan dolayı İskender, Persler üzerine yürürken güven içindeydi[92].

Tahta çıkışından beri Pers İmparatorluğu'nu ele geçirmeyi tasarlayan İskender, II. Philip'in kurduğu orduyu daha da modernize edip, ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yola çıktı. Ordusu en ılımlı rakamla 35.000 kişiydi. Ayrıca ordunun yiyecek masraflarını karşılamak içinde 70 Talanton (1820 kilo) altını vardı.

---

[83] Ribard 1983, 111.
[84] Özçelik 2004, 183.
[85] Tekin 2001, 103.
[86] Umar 1999, 414.
[87] Plutarkho, 2001, 30-31.
[88] Tuğcu 2000, 155.
[89] Plutarkhos 2001, 32.
[90] Mansel 1971, 411.
[91] Memiş 2002, 338.
[92] Cambrich 1997, 108.

İskender bu kadar az maddi kaynağa rağmen, sahip olduğu her şeyi arkadaşlarına armağan etti, adamlarına karşı çok cömert davrandı ve dostlarının, yakınlarının işlerini yoluna koymadan denize açılmadı. Böylece, hemen hemen bütün krallık gelirlerini harcamış ya da dağıtmıştı. Komutanlarından Perdiklas: "Peki sana ne kaldı, kralım " diye sorunca? İskender'de şu karşılığı vermiş: "Umut" [93].

IV.2. Pers İmparatorluğu

Bu dönemde Pers İmparatorluğu ise I. Dareius (M.Ö. 521-486)'dan sonra çok disiplinli olmayıp, devamlı bir çöküş içindeydi. Fakat İndus boylarından, Ege Denizi'ne ve Mısır'a kadar uzanan bu geniş imparatorluğun, muazzam bir teşkilatı vardı. O derece mükemmel ve ekonomik vasıtaları, o derece bitmez tükenmez bir durumdaydı ki daha uzun bir süre güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürebilirdi. Eski Akad ve Babil krallarının geleneğini aynen devam ettiren Pers kralları da, "Büyükkral" veya "Krallar Kralı" gibi unvanlar kullanarak, dünya üzerinde egemenlik iddialarında bulunmaktaydılar. Fakat Kserkses'in (M.Ö. 486-465) M.Ö. 480 yılındaki Salamis Deniz Savaşı'nda yenilgiye uğraması Büyük Kral'ın itibarını çok zedelemiştir. Daha sonra, II. Dareius zamanında, (M.Ö. 424-404) Mısırlılar birçok kereler isyan ettiler ve bağımsızlıklarını kazandılar. Buna paralel olarak, eski Pers ahlak ve düzeni de yavaş yavaş bozulmaya başlamıştı. Kralın sarayındaki lüks yaşam ve yönetimdeki gevşeklik, merkezi idareyi tehdit eder duruma gelmişti[94].

İmparatorluğun her eyaletinde, mutlak bir kral yetkine sahip hüküm süren satraplar kendi idare merkezlerinde kral gibi lüks hayat sürüyorlardı. Başkentteki bu lüks hayat ve yönetimdeki bu gevşeklik, M.Ö. IV. yüzyılda satrapların kendi bağımsızlıklarını ilan etme hareketine kalkışmalarına yol açtı. İsyan edenlerin ilki, Büyükkral II. Artakserkses'in (M.Ö. 404-359) kardeşi ve o sıralarda Batı Anadolu satrabı olan, küçük Kyros idi. Kyros M.Ö. 401 yılında, Babil civarında, Kunaksa

[93] Plutarkhos 2001, 35.
[94] Bosch 1943a, 21-22.

mevkindei ağabeyi Büyük Pers Kralı, II. Artakserkses'e karşı yapmış olduğu savaşta yenildi ve öldü[95].

Daha sonra Kıbrıs satrabı da bağımsızlığını ilan etti. İç Anadolu satrapları da buna benzer bir harekete kalkıştılarsa da başarılı olmadılar. Ancak, Lidya satrabı geçici bir başarı elde etti. Bunların içerisinde yalnız Karia satrabı Mausolos, M.Ö. 376 yılında sürekli bir başarıya ulaştı. Bütün bu satraplar isyanlarında hep Grekli ücretli askerleri kullanmışlardır. Bu bakımdan, bunlarla başedebilmek için Pers Büyükkralı da hizmetine Grekli subaylar, askerler bilim adamları almıştır[96].

Nihayet M.Ö. 386 yılında Büyükkral II. Artakserkses'in Kıta Yunanistan üzerinde kurduğu hâkimiyete kadar, Pers İmparatorluğu Kıta Yunanistan'dan gelecek tehlikelere, Grek kentleri arasındaki kıskançlıktan yararlanarak ve ince bir diplomasi takip ederek engel olabilmiştir. M.Ö. 359 yılında Pers İmparatorluğu'nun başına III. Artakserkses gibi güçlü bir kralın geçmesiyle Mısır tekrardan itaat altına alınmış, Fenikeliler'in isyanı bastırılmış ve imparatorluğun her yanında tekrardan asayiş sağlanmıştır. Bu kralın ölümünden sonra imparatorluk bir müddet karışıklıklara maruz kalmışsa da bu sülalenin son kralı III. Dareius (M.Ö. 336-330) güçlükle de olsa, güvenliği yeniden sağlamıştır. II. Philip ve İskender zamanında Pers tahtında oturan kral, bu kraldır[97].

Pers İmparatorluğu'nun çok büyük muazzam bir ordusu vardı. Fakat çok düzenli olmayıp, insan yığınlarından ibaretti. Bu da ordunun hantal ve ağır hareket etmesine neden oluyordu. Persler'in ayrıca muazzam bir şekilde oluşturulmuş ve İskender için en büyük tehlikeyi oluşturan, ordunun ihtiyacını karşılayan filolara sahipti[98].

Persler'e karşı girişilecek olan mücadelede İskender ihtiyatlı bir harp planı uygulamak zorundaydı. Makedonyalılar için asıl büyük tehlike ordu Anadolu'ya

[95] Xenephon 1962, I. VIII. 28.
[96] Memiş 2001, 83.
[97] Bosch 1943a, 22.
[98] Bosch 1943a, 23.

geçtikten sonra denize egemen olan Perslerin Grekler ile birleşmesiydi. Gerçi, Makedonya'da bir kuvvet bırakılmıştı. Fakat bu çok da yeterli değildi. İskender'in ilk işi, Perslerin deniz egemenliğini önce zayıflatmak, sonra da büsbütün ortadan kaldırmak olmalıydı[99].

Bunun için Pers donanma üslerini birer birer karadan zaptetmek, yani ilk önce Anadolu, sonra da, Suriye, Fenike ve Mısır kıyılarını ele geçirmek gerekiyordu. Ancak ondan sonra Pers ülkesinin iç kısımları fethedilebilirdi[100].

Doğu ülkelerindeki ikiyüz yıllık Pers hâkimiyeti, her şeyden önce, kendine özgü ve tamamen mekanik bir birlikti. Persler'in itaat altına almış oldukları milletler, dillerini, dinlerini, kültürlerini ve geleneklerini koruduklarından, Pers hâkimiyeti yüzeysel olmaktan öte geçememiştir. Bundan dolayı devamlı olarak çeşitli bölgelerde isyanlar çıkmış ve isyancılar ya tamamen imha edilerek ya da sürülmek suretiyle cezalandırılmışlardır.

Aslında İmparatorluğu ayakta tutan iki temel güç vardı. Bunlardan birincisi ordu, diğeri de büyükkrala olan kayıtsız, şartsız, mutlak bağlılıktı. Zaman içerisinde bunlar da bozulmaya başlamıştı. Satraplar kendi başlarına hareket eder olmuş, bunun doğal sonucu olarak da ülke genelinde isyanlar çıkmıştır. Bu durum dışarıdan herhangi bir yardım gelmediği sürece devam edecekti. İşte tam bu sırada İskender ortaya çıktı. Şayet itaat altındaki milletler Pers hâkimiyetinden hoşnut olsaydı, İskender'in başarı göstermesi çok zor olurdu. Önasya ülkelerinin milletleri genelde barbar olmayıp, çok eski ve yüksek bir kültüre sahiptiler. Bu milletlerin eski bağımsızlıklarına kavuşmaları imkânsızdı. Ancak yeni İmparatorluk içerisinde bu milletlerle olumlu ilişkiler kurmak, onlara layık oldukları yeri vermek suretiyle, devlete canlılık, süreklilik ve hoşgörülülük kazandırılabilirdi[101].

---

[99] Memiş 2001, 84.
[100] Günaltay 1987, 247.
[101] Memiş 2001, 93-94.

Bu düşüncelerle İskender aslında Pers İmparatorluğu'nu fethetme düşüncesinin keyfi bir düşünce olmadığını, çeşitli nedenlerin bir sonucu olarak, zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

IV.3. İskender'in Doğu Seferi

Büyük İskender, M.Ö. 334 yılı baharında komutanlarından, Antipatros'u, Makedonya'da "Kral adına baş yönetici" olarak bırakıp[102], Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçti[103]. Komutanı Parmenion'u ordunun Asya'ya geçişini düzeltmek üzere buraya bıraktı[104]. Kendisi de ilk iş olarak Troia'ya geçti. Burada Athena'ya kurbanlar sundu[105] ve Troia Savaşı'nın kahramanlarını mezarlarını ziyaret ederek, çeşitli törenler yaptı.[106] Böylece Homeros'un İlias Destanı'nın konusunu oluşturan, Troia Savaşı'nın kahramanlarına karşı saygısını dile getirdi. İskender Troia Savaşı'nı, Grek ile Grekli olmayan (barbar) arasındaki husumetin ilk savaşlarından biri olarak yorumlar. Ona göre Troialılar barbar değil Asya topraklarındaki Grekliler idi. Artık o da, Ege Denizi'nin iki yakasındaki Grekler'i, tek vücut olarak görmek istiyordu. Bu düşüncenin etkisinde, ilk amacı, babasının da planlamış olduğu gibi Batı Anadolu kentlerini Pers sultasından kurtarmak olacaktı[107].

Pers tarafında, birleşik Makedonya ordularıyla yakında gerçekleşecek çarpışmanın hazırlıkları tamamlanmıştı. Atina'daki Makedonya aleyhtarı partinin çöküşünden sonra Atina'yı terk etmiş birkaç siyasi sürgünü, Pers Büyükkralı Susa'daki sarayında ağırlamıştı. Onlardan İskender ile ilgili bilgiler elde etmişti. Aslında İskender'i pek de önemsiyor gibi gözükmüyordu. Ama yine de, Küçük Asya'daki [108] komutanlarına önlem almaları için emir vermişti[109].

---

[102] Umar 1999. 414 vd.
[103] Özçelik 2004, 183.
[104] Lloyd 2003, 152.
[105] Droysen 2000, c.2, 42.
[106] Plutarkhos 2001, 39.
[107] Tekin 2001, 102 vd.
[108] Antik dönemde Anadolu'ya verilen isim.
[109] Lloyd 2003, 153.

Beklenen karşılaşma nihayet olmuştu. İki ordu ilk kez Granikos Irmağı, (Biga Çayı) kıyısında, karşı karşıya geldi[110]. Pers ordusunun başında Memnon adında Perslerin Anadolu kıyılarından sorumlu olan başkomutanı bulunuyordu. Birkaç saat içinde İskender büyük bir zafer kazandı. Artık Toroslar'a kadar olan arazi Makedonyalılar'a açılmış bulunuyordu. İskender ilk hedefine ulaşmıştı[111].

Bu galibiyetle Anadolu'nun batı kıyılarındaki limanların ve iç kesimlerdeki şehirlerin İskender'in eline geçmesini sağlamış oldu. Makedonya kuvvetleri yalnız Miletos ve Hallikarnassos'ta mukavemetle karşılaştılarsa da bu şehirleri de çok geçmeden ellerine geçirdiler[112].

Elde edilen bu zaferin sarhoşluğuna kapılan subaylar "Panhellen" siyasetinden vazgeçilerek milli bir Makedonya siyaseti güdülmesini ve Makedonyalılar'ın hâkim oldukları bir imparatorluk kurulmasını istiyorlardı[113].

İskender M.Ö. 334 yılında kışlıklamadan önce Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını fethetmişti. Ele geçirdiği yerlerden olan, Ephesos'ta kendi doğum yılında yanan Artemis Tapınağı'nın yeniden yapılması için büyük paralar bağışlamıştır[114]. Ele geçirdiği kentlerin çoğu Grek kültürünü benimsemiş kentlerdi. Bu kentler ister gönüllü olarak isterse hiç karşı koymaksızın teslim olsunlar, ister güç kullanılarak boyun eğdirilsinler, İskender'in Panhellen propagandasının sonucu olarak kendilerini Pers boyunduruğundan kurtarılmış sayıyorlardı. Bu kentler büyük olasılıkla Korinthos Birliği'ne dâhildiler ve Kıta Yunanistan'ın Grek kentleriyle aynı pozisyona sahip olmalarının hoşlarına gittiği anlaşılmaktadır[115].

İskender şimdi ne yapacağına karar verememişti. Dareius'un üzerine mi gitmeli yoksa biraz daha güçlenmelimiydi. Bir haber geldi. Ksanthos yakınlarındaki bir kaynak hiçbir şey yokken coşmuş ve içerisinden "Tunç Yazı Levhası" çıkmıştı.

---

[110] Memiş 2001, 84.
[111] Bosch 1943a, 25-29.
[112] Plutarkhos 1980, 40.
[113] Erzen 1984, 8 vd.
[114] Umar 1999, 421.
[115] Morkholm 2000, 49.

Yazıda : "Pers İmparatorluğu yakında Grekler'in eliyle son bulacak" yazıyordu. İskender bunu kendine bir kehanet olarak kabul etti ve bütün kıyı şeridini almak üzere yola çıktı. Lykya, Pamphylia ve Psidia bölgeleri ele geçirdi[116].

Batı Anadolu'yu ele geçirdikten sonra Phyrigya'ya giridi[117]. Kışı Phyrigya'nın merkezi Gordion'da geçirdi[118]. Burada efsanevi Gordion düğümünü çözdü[119].

Gordion'dan Paphylagonia ve Kapadokia'ya ilerledi. Bu sırada İskender'i cesaretlendiren bir olay oldu. Dareius'un bölge komutanı Memnon ölmüştü. Bu komutanın İskender'in doğuya doğru ilerleyişini önleyeceği söyleniyordu. Şimdi bu engelde ortadan kalmıştı[120].

III. Dareius, İskender'in Asya içlerine doğru ilerlediğini duyunca, savaş hazırlıklarına başlamıştı. Dareius gördüğü rüyayla[121] ve İskender'ni Kilikia'yı aldıktan sonra, hemen yola çıkmamış olması onun kendisinden korktuğuna yorumluyordu.

Gerçek ise bambaşkaydı. İskender Kilikia'ya doğru yola çıkmış ve bu ani hareketi karşısında Perslerin Kilikia satrabı ülkesini bırakıp kaçmıştı. Tarsus işgal edilmişti[122]. Burada İskender ağır bir hastalık geçirdi[123]. Hastalanmasının nedeni; burada, Kydnos (Tarsus) çayının soğuk sularına girmesi ve yıkanmış olmasıydı.

---

[116] Plutarkhos 2001, 40 vd.
[117] Tekin 2001, 104.
[118] Özçelik 2004, 183.
[119] Phryriglerin başkenti Gordion'daki bir tapınakta, eski bir araba dururmuş. Arabanın oku kalın bir kayışla tutturulmuş, düğümlenmiş ve sıkı sıkıya arabaya bağlanmış. Din adamlarından biride: "Kim bu düğümü çözerse, dünyaya egemen olur." demiş. Bu söylenti kuşaklar boyu dolaşmış durmuş. Kimse de düğümü çözememiş. İskender'de bu düğümle bir hayli uğraştıktan sonra, bakmış ki çözemeyecek. Başka bir çözüm yolu aramış ve kılıcını çekip düğümü ortadan ikiye ayırıvermiş. İskender bu hareketiyle, elindeki kılıçla, dünyayı fethedeceğini ve kerametin gerçekleşeceğini bildirmiş oluyordu. Cambrich 1997, 109.
[120] Plutarkhos 2001, 42 vd.
[121] Makedonyalı piyadeler, bir alev çemberi içinde kalmışlardı. İskender'de arkasında Dareius'un tahta çıkmadan önce giydiği elbiseyle, Pers kralına hizmet ediyordu. Sonra güneş tanrısı Bel'in tapınağına girip, ortadan kayboluyor. Falcıların yorumuna göre, Tanrılar bu rüya ile Dareius'a şunu haber vermektedirler. İskender başlangıçta çok parlak zafer kazanacak, Asya yı ele geçirecekti ama; çok geçmeden ölecekti. Plutarkhos 2001, 43.
[122] Bosch 1943a, 35 vd.
[123] Umar 1999, 429.

Nehir çok soğuktu, bu nedenle İskender şiddetli bir nöbete yakalanarak haftalarca yattı. İyileşmesi hemen hemen bütün yaz sürdü[124]. İşte İskender'in Kilikia'da fazla kalmasının nedeni, Dareius'tan korkması değil, hastalanmasıdır.

İskender Pers kralı III. Dareius'un savaşmak için büyük bir orduyla yola çıktığını ve Çukurova'ya doğru ilerlediğini öğrendi. Daha sonra yoluna devam ederek, Torosları aştı ve Pers ülkesine yaklaştı. İssos'ta[125] (Yumurtalık) III. Dareius'un komutasındaki Pers ordusuyla karşılaştı[126].

Dareius'un muazzam büyüklükte bir ordusu vardı. Fakat bu alan bu kadar büyük bir ordunun hareket etmesine olanak sağlayacak kadar geniş değildi. Çarpışma alanı bir yandan denizle, bir yandan da dağlarla sınırlıydı[127].

İssos denen yerde M.Ö. 333 yılında savaş başladı. İskender ordusunun en önünde savaşıyordu. Hares'in yazdığına göre; bir ara İskender ile Dareius karşı karşıya gelir ve İskender'in Pers kralını kalçasından yaraladığını anlatır[128]. İskender'in geliştirdiği "Çarpık düzen harp tekniği" sayesinde, Pers savunma sistemi tamamen çöker[129]. Dünya tarihinde Eski Doğu ve Eski Batı temsilcilerini bizzat karşı karşıya getiren İssos Savaşı'nda[130] III. Dareius'un davranışı, savaşın sonucunu belirler. Pers kralının, arabasını çevirip, dağlara doğru kaçmasıyla[131] ordusu ağır kayıplar vererek dağıldı[132]. İskender bir kez daha Persler'i büyük bir bozguna uğratmış oldu[133]. Bu zafer aynı zamanda Suriye ve Mısır'ın da alınacağını müjdeliyordu[134].

---

[124] Lloyd 2003, 161.
[125] Arrianos 2005, 61-63.
[126] Tekin 2001, 105.
[127] Bosch 1943a, 36-42.
[128] Plutarkhos 2001, 47.
[129] Memiş 2002 338.
[130] Memiş 2001, 85.
[131] Lloyd 2003, 162-165.
[132] Ribard 1983, 112.
[133] Özçelik 2004, 183.
[134] Bean 1995, 10.

Pers kralı görkemli çadırını, savaş malzemelerini, hazinesini[135], kalkanı, pelerinini, yayını, savaş arabasını bırakarak, bir ata binip kaçmıştı[136]. Esirler arasında, Dareius'un annesi, karısı ve iki kızı da vardı. İskender onlara karşı çok merhametli davrandı. Pers kralının yanında nasıl yaşıyorlarsa, bundan sonrada yaşamlarına öyle devam edeceklerini söyledi[137].

Pers kralının savaş alanından kaçması pek anlaşılamamıştır. Çünkü Grekler'in çoğunun düşündüğü gibi III. Dareius hiç de korkak biri değildi. Yakışıklıydı ve İskender'den de bir karış uzundu. "Perslerin en yüreklisi" sanını da daha önceki bir seferinde yapmış olduğu, teke tek dövüşte almıştı. Ayrıca çok iyi eğitim görmüş, Grek edebiyatını da iyi biliyordu. Pers ahlakı onu bu durumda gerekeni yapmaya zorlamış olsa gerek. Ama her şeye karşın kaçtı, yediği korkak damgasını iki yıl sonraki savaşta da tekrarladı[138].

İssos Savaşı'ndan hemen sonra İskender Dareius'tan bir teklif aldı[139]. İskender'e dostluk ve ittifak teklif ediyordu[140]. Ayrıca, Asya topraklarının Fırat Nehri'ne kadar olan kısmını kendisine veriyor ve ailesinin teslim edilmesini istiyordu. Fakat İskender daha o andan itibaren kendisini Asya kralı olarak gördüğü için Pers kralını barış teklifini reddetti[141].

İssos Savaşı'ndan sonra İskender her ihtimale karşı, temkinli davranmayı tercih ederek, İmparatorluğun iç kısımlarına girmedi. Zira harp planı gereğince, Pers donanmasını üssüz bırakması gerekiyordu ve bunun içinde kıyıların fetih edilmesi şarttı[142]. Akdeniz kıyıları işgal edilerek güvenlik sağlandı. Böylece Pers İmparatorluğunun tamamıyla Akdeniz bağlantısı kesilmiş oldu[143].

---

[135] Cambrich 1997, 112.
[136] Tekin 2001, 105.
[137] Plutarkhos 2001, 48 vd.
[138] Lloyd 2003, 165.
[139] Bosch 1943a, 42 vd.
[140] Tekin 2001, 105.
[141] Memiş 2001, 85.
[142] Mansel 1971, 443.
[143] Bosch 1943a, 46 vd.

İskender arkasını güvenliğe almadan daha ilerilere uzanmamaya karar vermişti. Kuzey Suriye[144], Kıbrıs'ı, Fenike'yi[145] ve Sur'u aldıktan sonra, Mısır'a doğru yola çıktı[146]. Mısır'ın alınması, İskender için çok önemliydi. Çünkü buranın fethedilmesiyle Perslerin son deniz üssü de İskender'in eline geçmiş olacaktı[147]. Mısır muharebesiz İskender'in eline geçti. Pers idaresinden yıkmış olan Mısırlılar İskender'i bir kurtarıcı olarak selamladılar[148].

En sonunda çöl aşılmış, vahaya gelinmişti. Orada Ammon tapınağı rahibi İskender'i karşıladı. "Seni baban tanrı adına selamlarım ey İskender "der. Bunun üzerine İskender de ; "Babamı öldürenlerden kaçıp kurtulan oldu mu?" diye sorar. Kâhin yanlış söyledin diye haykırır; "Senin baban ölümsüzdür." der. O zaman İskender "Tanrı bana bütün insanların sahibi olmayı bağışlayacak mı ?" der. Kâhin "Evet" der[149].

Kimi tarihçiler de bu olayı şöyle anlatır: Ammon Tapınağı rahibi kralı sevgiyle selamlarken, rahip; "padion" (oğlum) diyecek yerde, dili sürçmüş ve "pai dios" (tanrının oğlu) demiş. İskender bu dil sürçmesinden dolayı pek sevinmiş. Ondan sonrada tanrı Ammon'un İskender'e, Zeus'un oğlu dediği ortaya yayılmıştır. İskender bu olaydan sonra yabancı kavimler karşısında pek mağrur davranır. Tanrıların soyundan geldiğini ve dünyada yapması gereken işler olduğuna iyi inanmış olarak bunu belli eder. Greklere karşı ise kendini tanrılaştırma konusunda daha ölçülü ve alçakgönüllü olmayı yeğlemiştir[150].

İskender Mısır'da Alexandreia (İskenderiye)[151] şehrini kurar. Daha şehrin kuruluşunda İskender, Asya kültürü ile Grek kültürünün birlikte kaynaşmasını istemiştir. Burada, Mısır ve Grek tanrılarına ait tapınaklar yan yana inşa ettirerek,

---

[144] Morkholm 2000, 50.
[145] Cambrich 1997, 112.
[146] Tekin 2001, 105.
[147] Memiş 2001, 86.
[148] Özçelik 2004, 184.
[149] Plutarkhos 2001, 62.
[150] Plutarkhos 2001, 61 vd.
[151] Günaltay 1987, 250.

Grek ve Asya dinlerinin kaynaşmasını istemiştir. Bu durum ileride Mısır tanrısı Ammon ile Grek tanrısı Zeus'un bir tutulmasını sağlamıştır[152].

IV.4. Gaugamela Savaşı Ve Perslerin Sonu

İskender, Mısır'ı yeniden teşkilatlandırdıktan sonra, M.Ö. 331 yılında[153] Pers İmparatorluğuna son ve kesin darbeyi vurmak amacı ile[154] Irak istikametinde harekete geçti[155]. III. Dareius aradan geçen zaman içinde yeniden kalabalık bir ordu tesis etmişti[156]. Bu defa ordu, Perslerden, Medlerden, Şarktan ve İran kabilelerinden oluşmaktaydı[157].

Savaş, bugünkü Türkiye- Irak sınırı yakınlarında, Musul'un kuzeyinde, Arbela (Erbil) kenti önünde, Gaugamela[158] yöresinde olmuştur. İskender, III. Dareius komutasındaki büyük Pers ordusunu çok çetin bir savaştan sonra yenmiştir[159]. Bu savaşta da III. Dareius savaş esnasında, savaş arabasından inmiş ve yeni doğmuş bir kısrağa binerek kaçmıştır[160]. İskender, Dareius'u takip ettiyse de ele geçiremedi. Kral doğudaki dağlar üzerinden Persia'nın yüksek yaylalarına kaçmıştı[161].

Gaugamela zaferiyle Pers İmparatorluğu'na son darbe indirilmiş oldu[162]. Bu zaferden sonra ordusu tarafından "Asya Kralı"[163] ilan edilen İskender, bütün Mezopotamya'yı ele geçirdi. Babil, Susa ve Persepolis işgal edildi[164]. Babil rahipleri tarafından, ülkenin meşru hükümdarı olarak selamlanan İskender, Mazaios[165] adlı bir Persliyi Babil'e satrap yaptı. Bir Makedonyalıyı da kentin askeri komutanı olarak

---

[152] Bosch 1943a, 50.
[153] Memiş 2001, 86.
[154] Morkholm 2000, 52.
[155] Özçelik 2004, 184.
[156] Cambrich 1997, 112.
[157] Bosch 1943a, 51.
[158] Tekin 2001, 105 vd.
[159] Umar 1999, 431.
[160] Plutarkhos 2001, 74.
[161] Mansel 1971, 445.
[162] Bean 1995, 10.
[163] Özçelik 2004, 184.
[164] Ribard 1983, 113.
[165] Daha önce, Perslerin Kilikia ve Suriye satraplığında bulunmuştur. İskender'in gelişine değin, Pers Büyükkralına sadık kalmıştır; fakat İskender karşısında çaresiz kalmıştır. Morkholm 2000, 52.

görevlendirdi[166]. Böylece İskender, daha o zamanlar, Makedonyalılar ile Persleri, başka bir deyişle, galiplerle mağlupları uzlaştırmak isteğinde olduğunu açığa vurmuştur. Pers saraylarının paha biçilmez hazinelerine el koydu.[167]İskender, Kserkses'in zamanında Kıta Yunanistan'da yapmış olduğu tahribata karşılık, Persepolis saraylarını ateşe verdirmiştir[168].

Bu hareket gerek eski gerekse yeni tarihçiler tarafından barbarlık olarak nitelendirilmiştir. Bu, Pers İmparatorluğu'nun dâhilindeki milletlere; Akhamenidler sülalesinin hâkimiyetinin sona erdiğini ve aynı zamanda yeni bir Asya Büyükkrallığının kuruluşunu ilan eden sembolik bir harekettir. Grekliler'e ise, Panhellenizm milli mücadelesinin, nihayet son bulduğunu ve Kserkses'in yapmış olduğu tahribatın intikamının alındığını bildirmiş oluyordu[169].

M.Ö. 330 yılında İskender Persia'nın kuzey bölgelerine girerek, Ekbatana şehrini işgal etti. İşte burada[170] Grekli müttefik kuvvetlerini terhis olayı yaşandı. Bundan sonra yaptığı iş ordusunda bulunan Grekli askerleri terhis etmek ve bunları çeşitli hediyelerle memleketlerine göndermek oldu[171]. Böylelikle İskender, Panhellen Öç Seferinin sona erdiğini resmen ilan etmiş oluyordu[172].

M.Ö. 330 yılında Dareius İskender ile savaşmak için şarktan gelecek yeni kuvvetleri beklemekteydi, ayrıca hâlâ Pers ülkesinde hak iddia etmekteydi. Bu durum sık sık ayaklanmalara yok açacağından dolayı bunları önlemek için İskender Dareius'un peşine düştü. Yoldayken, Baktaria satrabı Basos'un[173] Dareius'u esir etmiş olduğu haberi geldi. Basos, Dareius'u tutuklamış ve kendisini zorla,

---

[166] Erzen 1984, 11.
[167] Plutarkhos 1980, 78 vd.
[168] Memiş 2001, 87.
[169] Bosch 1943a, 59.
[170] Morkholm 2000, 53 vd.
[171] Memiş 2002, 339.
[172] Umar 1984, 112. ; Tuğcu, 2000, 156.
[173] Tekin 2001, 106.

Artakserkses isimi ile Asya Büyükkralı ilan ettirmişti. Böylelikle kendinin şarka muvaffak olacağını ümit ediyordu[174].

İskender ilerlemeye devam etti. Pers kralının buldular ama çok zor tanıdılar. Son nefesini vermek üzereydi ve öldü. İskender kralın bu durumuna çok üzüldü. Basos'u yakalatıp, parçalattı[175]. Pers kralının ölüsünü krallara yakışır bir şekilde hazırlattı ve annesine yolladı[176].

Dareius'un ölümü İskender'e rahat bir nefes aldırdı. Bir rakip saf dışı kalmıştı artık. Böylece İskender, Akhamenidler hanedanının yasal varisi ve öcünü alan kişi olduğunu ileri sürdü[177]. Bu tarihten sonra İskender, Öç Seferinin komutanı olmaktan çıkmış, "Asya Kralı" olarak fetihlerine devam etmiştir[178].

IV.5. İskender'in Orta Asya Seferi

İskender bundan sonra yeni ve keşfedilmemiş ülkeler bulmaya ve onlara egemen olmak için doğuya doğru hareket etti. İlk defa bu esnada Persliler gibi giyinmişti. Bunu iki nedeni vardı. Memleketin adetine uymak ve toplumun insanı gibi görünmek için, diğeri de Makedonyalıları kendisine karşı tapınır gibi büyük bir saygı beslemeye hazırlamaktı[179].

Ayrıca M.Ö. 330 yılında bu sefer sırasında, Filotas olayı yaşanır. Bu olay İskender'e suikast olayı olarak bilinir. Olay sonunda Filotas ve babası İskender'in komutanı Parmeniyon öldürülür[180].

İskender M.Ö. 330-329 yılları arasında çok fazla bir karşı koymaya maruz kalmadan Hindikuş dağlarına kadar ilerledi. Fakat Baktaria ve Sagdiyanalılarla

[174] Bosch 1943a, 58-63.
[175] Cambrich 1997, 113.
[176] Plutarkhos 2001, 89-91.
[177] Wiliam-Neil 1998, 165.
[178] Memiş 2001, 87.
[179] Plutarkhos 2001, 91 vd.
[180] Bkz. Filotas Olayı, Bosch 1943a, 68 vd.

(Türkistanlılar) savaşarak boyun eğdirdi[181]. M.Ö. 327 yılında Baktaria'da Roksana (Turanlı bir Prensin kızıdır) ile evlendi[182].

İskender bu evlilikle temsil politikasını bir adım daha ileri götürmüş oluyordu. Kralın Pers asilzadeleriyle Makedon asilzadelerini bir tutması da Makedonyalıları rencide ediyordu. Ayrıca İskender'in, 30.000 Pers ve Turanlı çocuğu ilmi ve askeri terbiye içinde yetiştirilmeleri için emir vermesi, artık imparatorluğun geleceğinin yalnız Makedonyalılar'a ait olmayacağını gösteriyordu. Büyükkralın huzurunda Persli adeti olarak diz çökmek Makedonların zoruna gidiyordu. Bilhassa Grekli filozof Kalistenes bu olaya büyük tepki gösteriyordu. Bu tepkinin sonucu olarak, Kalistenes Davası[183] (M.Ö. 327) ortaya çıkmış ve Kalistenes'in öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay İskender'in kişiliğine büyük zarar vermiştir. Bu tarihten itibaren İskender, tarihi eserlerde ve hitabet mekteplerinde, zalim bir Tyran olarak tasvir edilmiştir.

İskender artık Hindistan seferine hazırlanıyordu[184]. Ordunun, bu dağlık bölgede rahat ilerlemesi için orduda birtakım değişikliklere gidildi. Çünkü ordu artık hantallaşmıştı, ağır silahları ve ganimetleri bırakarak yola çıkıldı. Ayrıca ordunun ikmalini çok uzakta kalan anayurttan sağlayamayan İskender Medler'i, Persler'i ve Orta Asya'daki bazı savaşçı kavimleri silâhaltına almıştı[185]. Ayrıca orduda bilginler ve mühendisler de yer alıyordu.

M.Ö. 327 yılında Hindistan siyasi açıdan parçalı bir durumda olduğu için bu iş kolaylıkla bitirilebilirdi. İskender ordusu ile Hindistan'a girdi. Burada başarılı savaşlar yaptı[186]. Fakat bu iş o kadar kolay olmadı. Dervişler ve bilginler saklandıkları ormandan arada çıkıp, bu uzak diyardan gelen insanlara direnilmesini istiyorlardı. Bu yüzden İskender cesur Hintli askerlerce savunulan kentleri tek tek kuşatıp almak zorunda kalmıştır. Hindistan kralı Porosla yapılan savaş çok çetin

[181] Tekin 2001, 106.
[182] Ribard 1983, 113.
[183] Bosch 1943a, 76-78.
[184] Morkholm 2000, 53.
[185] Erzen 1984, 11.
[186] Özçelik 2004, 184.

geçmiştir. Çünkü Poros savaşta harp teknikleri öğretilen filleri kullanmıştı[187]. Fakat Hint Kralı, Hydospes Irmağı[188] kenarındaki savaşta büyük bir yenilgi yaşamıştır. İskender bir kez daha büyük bir zafer elde etmiştir. Zaferden sonra İskender Poros'a ülkesini geri vermiştir.

İskender'in efsanevi ünlü atı Bukephalos (Boğabaşı) da, bu savaşta aldığı yaradan ölmüştür. Onun anısına İskender, savaşın yapıldığı Irmağın kenarına Bukefaloia kentini kurdurtmuştur. İskender Hintlilere karşı büyük bir zafer kazanmış olsa da kendiside bir hayli yorulmuştur[189].

Bundan sonra biraz olayların akışı biraz da kendi kişiliğinden dolayı fetih ve keşifler yapmak amacıyla doğunun hiç bilinmeyen ülkelerine doğru yol almaya başladılar[190]. Yer yer savaşlara giriştikleri oluyordu fakat çok sürmeden onları da egemenlikleri altına alıyorlardı. Fakat Malyalılar ile çok zor bir savaş oldu. Hatta bu savaşta bir an İskender'in düşmanla yalnız kalması sonucu çok ağır yara aldı. Bir ara İskender yere yığıldı ve kralın öldüğü haberleri yayılmaya başladı. Fakat birkaç gün sonra İskender, yaralı halde dışarı çıkarak çadırın önünde krallarını görmek isteyen askerlerini selamladı ve ölmediğini onlara gösterdi[191].

Fakat İskender'in askerleri zafer kazandıkları Poros'un korkunç ordusu karşısında, cesaretlerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Hindistan'ın daha içlerine pek girmek istemiyorlardı[192]. İskender ise daha da ileriye gitmek istiyordu. Belki amacı Çin'i aşarak Okyanus'a, dünyanın sonuna varmak istiyordu[193]. Ganj Irmağı vadisini izleyerek yabancı ve bilinmeyen insanlar görmek istiyordu[194]. Ama askerleri daha fazla ileri gitmek istemiyorlardı. Bu durumda İskender Asya içlerine doğru yayılma savaşına son vermek zorunda kaldı[195]. Askerlerin Ganj vadisine doğru yürümeyi

[187] Cambrich 1997, 114.
[188] Tekin 2001, 106.
[189] Plutarkhos 2001, 117-119.
[190] Bean 1995, 10 vd.
[191] Plutarkhos 2001, 121-124.
[192] Plutarkhos 2001, 119 vd.
[193] Özçelik 2004, 184.
[194] Cambrich 1997, 114.
[195] Umar 1999, 431 vd.

reddetmesi İskender'de büyük bir düş kırıklığına yol açmıştı[196]. Çünkü bu kadar az bir süre içinde birçok zaferler kazanmış bu ordu daha da ileri gitmek istemiyordu.

Ancak İskender'in askerleri geldikleri yoldan geri dönmeyeceklerdi. Ebetteki geldikleri yoldan geri dönmek en zahmetsiz, en kolay yoldu. Zira buralar artık İskender'in ülkesiydi. O yeni yerler görmek ve fethetmek istiyordu. Bu nedenle, İndus ırmağının güneyine, denize kadar ilerdiler. (Res. 2)[197] Ordunun bir kısmını denizyoluyla gönderirken, kendisi ise karayoluyla zahmetli bir yoldan birçok kavimle savaşarak dönmeyi tercih etti[198].

Dönüş yolu sıkıntılı oldu. İskender'in üzerinde bir bezginlik vardı adamlarının pek çoğunu kaybetmişti. Arkadaşlarıyla beraber sekiz atın çektiği bir arabada yolculuk yapıyordu. Gece gündüz yiyip içiyordu. Ordu öylesine düzenden çıkmıştı ki, sanki asker taburları değil, şarap tanrısı adına şenlik yapan şölen alayı geçiyordu[199]. Bu durumda geriye dönüş iki yıl sürdü[200].

Bu gereksiz yol uzaması yüzünden gerek Perslerden, gerekse Makedonlardan oluşan, satrapların ve komutanların, İskender'in bir daha geri dönmeyeceğini düşünerek büyük hatalar yapıyor ve yetkilerinin dışına çıkıyorlardı. İskender'in artık işleri ele almasının zamanı gelmişti. Hatta annesi Olympias ile babasının ikinci karısı Kleopatra, kralın vekili Antipatros'a karşı birleşmişler ve krallığın Avrupa topraklarını aralarında paylaşmışlardı. Olympias Epiros'u, Kleopatra'da Makedonya'yı almıştı. Birde İskender'in haznedarı olan Harpolos İskender'in yanından kaçarak, Atinalıları, İskender'e karşı kışkırtıyordu. Dolayısıyla İskender ancak M.Ö. 324 yılında Susa'ya dönebildi. Dönüşüyle birlikte bu problemlerin birçoğu halledilmiş oldu[201].

---

[196] Wiliam-Neil 1998, 165.
[197] Chamoux 2003, 21.
[198] Cambrich 1997, 115 vd.
[199] Plutarkhos 2001, 128 vd.
[200] Morkholm 2000, 53 vd.
[201] Bosch 1943a, 102-104.

İskender Susa'ya geldiğinde barınacak bir yer aradı. Çünkü buradaki sarayların hemen hemen hepsini yaktırmıştı. Bu nedenle Babil'e hareket etti. Kendisine uygun bir yer bulmak zorundaydı. Çünkü o, Mısırlılar için Güneşin oğlu, Persler için de, Hindistan'da bile ordusu bulunan Krallar Kralı bir imparatordu. Atina'ya böyle bir dünya egemeninin layık olduğu biçimde girmesi ve öyle karşılanması gerekirdi. Bu nedenle Pers saraylarında binlerce yıldan beri süregelen şekliyle kralın önünde diz çökülecek ve sanki bir tanrıyla konuşulur gibi davranılacaktı. İskender de doğulu geleneklerine uygun davranarak birçok kadınla evlendi[202].

IV.6. İskender'in Ölümü Ve Sonuçları

M.Ö. 323 yılının ilkbaharında İskender Babil'deki karargâhında hummalı bir hazırlık içindeydi. Arabistan sahillerine deniz seferine çıkmayı planlıyordu. Çünkü sonraki hedefi Akdenizdi. Fakat tam sefere çıkacakken kralın humma nöbeti tuttu[203]. Bu seferki nöbet çok şiddetliydi[204]. Bir türlü geçmek bilmiyordu. Bu nedenle İskender, yapacağı seferi de ertelemek zorunda kalmıştı. M.Ö. 323 yılında[205] Desios ayının 28. Günü (13 Haziran), 33 yaşında[206] hummadan birden bire[207] ölmüştür. Babil'de[208] Mezopotamya kralı Nabukadnezar'ın sarayında öldüğü zaman çok gençti[209]. İskender ölmeden az önce krallık mühür yüzüğünü komutanlarından Perdikkas'a teslim etmiştir. Bunun anlamı kendisinden sonra artık Perdikkas emir verecekti.

İskender'in cenazesi görkemli bir törenle, Mısır'a götürüldü, geçici olarak Memphis'e konuldu, çok kısa bir süre sonrada kendi adını taşıyan yeni kurulmuş olan kente, Alexsandreia'ya (İskenderiye) defnedildi[210].

---

[202] Cambrich 1997, 115-117.
[203] Bosch 1943a, 125 vd.
[204] Ribard 1983, 114.
[205] Bean 1995, 10 vd.
[206] Tekin 2001, 106 vd.
[207] Wiliam-Neil 1998, 165.
[208] Morkholm 2000, 59.
[209] Cambrich 1997, 118.
[210] Umar 1999, 431 vd.

Kral İskender, Çanakkele Boğazı'ndan geçtiği, M.Ö. 334 yılından, Babil'de öldüğü, M.Ö. 323 yılına kadar geçen 11 yıllık süre içersinde gerçekten de adına yakışan "Büyük" sıfatına layık olduğunu göstermiştir. Bu 11 yıllık süre içerisinde Anadolu'yu, Mısır'ı, Persia'yı, Hindistan'ı ve uzak doğu ülkelerini fethetmiştir[211]. O artık; bütün imparatorluğun tek yöneticisiydi. Aynı zamanda Makedonya kralı, Korinth ve Teselya Birliklerinin başkanı, Mısır Firavunu ve Büyük Pers ülkesinin Büyükkralı olmuştu[212].

Büyük İskender sanıldığı gibi şaraba düşkün biri değildi. İçkiyi ancak sohbete vesile olduğu için severdi. Hareket halinde olduğu zaman onu ne şarap ne de bir kadın durdurabilirdi. Çok sık ava gider ve tanrılar için hemen hemen her gün kurbanlar kestirirdi[213]. Ama içkiye düşkünlüğü hayatının son zamanlarında arttığı görülür. Nedeni ise hummanın ateşinden kurtulmak için bolca soğuk şarap içtiği söylenir.

İskender'in annesi Olympias üvey kardeşi Arhidayos ve kız kardeşi Kleopatra Makedonya'da idiler. Kendisinin yanında yalnız Turan prenseslerinden karısı Roksana bulunuyordu. M.Ö. 324 yılına kadar kendisinin tek ve meşru eşi o olmuştur. Fakat bu tarihten sonra İskender Susa'da iki kadınla daha evlenmiştir. Bunlar, Dareius'un kızları; Stateyra ve Parüsatis idi. Yalnız bu evliliklerin siyasi bir manası vardı. Çünkü kendisi, akrabalık bağları ile de Pers kralının meşru halefi olduğunu göstermek istiyordu[214].

Başlangıçta kimse kralın zehirlenmiş olabileceğinden kuşkulanamamıştı. Beş yıl sonra bir ihbar üzerine İskender'in annesi Olympias birçok kişiyi suçlu bularak öldürttü. Fakat çoğu tarihçi bu zehirlenme hikâyesinin yalan olduğunu söyler. İskender öldüğünde karısı Roksana hamileydi. Bundan dolayı Makedonlar ona büyük saygı gösteriyorlardı. Roksana İskender'in diğer eşi Stateyra'yı çok kıskanıyordu. Onu yanına çağırttı ve sonra da kız kardeşiyle birlikte onu öldürttü. Bu işe Kral naibi

[211] Tuğcu 2000, 156.
[212] Memiş 2001, 93.
[213] Plutarkhos 2001, 52 vd.
[214] Bosch 1943a, 109.

Perdikkas'da ortaklık etmişti. Ayrıca İskender'in ölümünden sonra babası II. Philip'in nikâhsız bir kadından dünya gelmiş oğlu, Arrideus kral ilan edilmiş, yaşı küçük olduğu içinde Perdikkas ona naib olmuştu. İskender'in bu üvey kardeşi Filinna adında bir kadından dünyaya gelmiş, gerizekalı bir çocuktu. Anlatılanlara göre çocuğu İskender'in annesi Olympias birtakım ilaçlar vererek bu hale getirmiştir[215].

İskender İmparatorluğu'nun hiçbir zaman daimi bir teşkilatı olmamıştır. Çünkü kral bu teşkilatı henüz oluşturmadan ölmüştür. Fakat az bir değişiklikle İskender, Pers İmparatorluğu eyalet sistemi olan satraplıkları korumuştur. Satraplıkları Makedonyalılar, Grekliler ve nüfus sahibi Asyalılar'dan oluşturmuştur. Kendisi Perslerin sadakatine çok fazla güvenmediği için Persli Satrapların yanına Makedon kıta komutanlarını yerleştirmiştir. Yalnız Turan eyaletlerinde yerli satrapları bırakmıştır[216]. Kendisi de Grek kültürünün üstünlüğü ve inancı ile başladığı seferleri sırasında, Grek kültürünü yayacak birçok kentin kurulmasını emretmiştir[217]. Bu kentlerin sayısı 70 olarak bilinse de henüz çok az bir kısmı bilinmektedir.

Fakat İskender'in kurduğu bu büyük imparatorluk onun ölümünün ardından kısa zamanda dağılmıştır[218]. İskender imparatorluğunun generalleri ve soyluları çıkar çatışmaları ile bu büyük imparatorluğu parçalamışlar, sınırları ve sayıları sürekli değişen birçok krallık kurmuşlardır[219].

V. HELLENİSTİK KRALLIKLARIN TARİHİ

V.1. Diodochlar Dönemi

İskender daha ölmeden ateşler içinde kıvranırken, yerine kimin geçeceğini soranlara: "En onurlunuz" demiştir. Ama ona layık biri çıkmamış[220], ölümünden sonra meydana getirmiş olduğu imparatorluğun başına kimin geçeceği hep sorun olmuştur. Çünkü İskender tahta varis bırakmamıştı. İskender'e yakın olan

[215] Plutarkhos 2001, 143 vd.
[216] Bosch 1943a, 112-119.
[217] Şenel 1970, 482.
[218] Memiş 2002, 339.
[219] Tuğcu 2000, 156.
[220] Cambrich 1997, 118.

komutanlar, imparatorluğun başına geçmek ya da bulundukları bölgelerin yönetimini ele geçirmek için sürekli olarak birbirleriyle mücadeleye başladılar. Çok geçmeden "Diadochlar" adı verilen, İskender'in ardılları Babil de, bir devlet konseyi oluşturarak, imparatorluk yönetim biçiminin nasıl olacağı konusunu tartışmaya başladılar. İmparatorluğun başına vekâleten atanacak adaylar arasında adı en çok geçenler; Perdikkas, Ptolemaios, Seleukos, Lysimachos, Antipatros, Krateros ve Antigonas idi. Fakat Antipatros, Kretaros ve Antigonas konseye katılmamışlardı[221]. İşte bu komutanların İskender'e ardıl olma savaşı dönemine "Diadochlar Dönemi" denir (M.Ö. 323-281)[222].

İskender ölmeden önce imparatorluk mührünü Perdikkas'a vermiş[223] ama bu onun halef olacağı anlamına gelmiyordu. II. Philip'in ikinci karısından olma zayıf şuurlu, 35 yaşındaki Arhidayos Babil'de Makedonya ordusu tarafından Philp III namıyla kral ilan edilmişti. Fakat komutanlar, Roksana'nın hamileliğini beklemeye karar verdiler, doğacak çocuk erkek olursa onu İskender IV adıyla kral yapmaya ve ona veraseten bir naiblik hükümeti kurmaya karar verdiler. Kısa bir süre sonra Roksana bir erkek çocuk dünyaya getirdi. Çocuk İskender IV namıyla kral ilan edildi. Satraplıklar yeniden taksim ettirildi ve herkes kendi sahasının sahibi oldu. Büyük İskender'e vezir olmak sıfatıyla Perdikkas bütün imparatorluğun başkumandanlığı ile birlikte imparator naibliği görevini de aldı. Bu durumda kendisi merkezi hükümeti ve imparatorluğu temsil etmiş oluyordu[224].

Bu durumda satraplıklar şöyle taksim edilmişti. Ptolemaios'a Mısır, Leonnatas'a Suriye, Philatos'a Kilikia, Pithonas'a Media, Eumenes'e Paphylagonia ve Kapadokia, Asandros'a Karia, Menondros'a Lydia, Antigonas'a Lykia, Pamhylia, Phyrigya, Lysimachos'a Trakya, Antipatros'a Makedonya'da kral yerine yönetici olarak görevlendirildiği yerin yöneticisi ve Avrupa ordularının başkumandanlığı,

[221] Tekin 2001, 109 vd.
[222] Umar 1999, 434.
[223] Plutarkhos 2001, 146.
[224] Bosch 1943a, 128 vd.

Krateros'a da Asya ordularının başkumandanlığı verildi[225]. Bu bölüşmeden sonra İskender'in ardıllarının yani Diadochların savaşları başlamış oldu[226].

Perdikkas'ın güçlenmesi diğer komutanları rahatsız etmişti. Perdikkas İskender'in cesedini, Mekadonya'ya götürmek isteyince, Ptolemaios İskender'in vasiyetine göre Alexsandreia'da gömülmek istediğini öne sürerek cesedi alıkoydu ve anıtmezar inşa ettirdi. Perdikkas'ın prestij amaçlı bu hareketi boşa çıkmış oldu. Komutanlar arası ilişkileri Perdikkas'ın Anadolu egemenliğini pekiştirmek ve Kapadokia'nın ele geçirilmesini tamamlamak girişimi üzerine ağır bir bunalıma girdi. Bu iş için Perdikkas; Eumenes, Antigonas ve Leonnatas'ı görevlendirmişti. Fakat kimse onun buyruğuna uymamıştı. Bunun üzerine Perdikkas Anadolu'ya geçti ve buyruğuna uyulmamasının nedenlerini sordu. Kapadokia kralını yendi. Bu durum üzerine, Antigonas; Kretos ve Antipatros'a Perdikkas'ın tek başına iktidar olmak istediğini anlattı. Üç komutan Perdikkas'a karşı bir birlik kurdular, Mısır'daki Ptolemaios'u da yanlarına çektiler. Bunun üzerine Perdikkas önce Mısır'ın üzerine yürüdü fakat burada öldürüldü ve ordusu Ptolemaios'un ordusuyla birleşti. Böylelikle yöneticilikler yeniden bölüşüldü[227].

İmparatorluğun yeni başyöneticisi Antipatros oldu. Ptolemaios'a Mısır[228], Leonanatas'a Suriye, Philoxenos'a Kilikia, Selukos'a Mezopotamya, Peukestes'e Persia, Philippos'a Parthia, Nikonaraos'a Kapadokia, Antigonos'a Lykia ve Pamphylia, Asandros'a Karia, Kleitos'a Lydia, Arrihados'a Hellespont Phyrigyası ve Antigonas ayrıca Avrupa ordularının başkumandanı oldu[229].

Antigonas Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki Perdikkas yandaşlarının işini bitirdikten sonra asker sayısını çoğaltarak, savaşı artık kendi çıkarları doğrultusunda yürütebilecek bir duruma geldi. Bu esnada, M.Ö. 339 yılında Antipatros ölünce yerine Polysperhon geçti. Oğlu aç gözlü Kassandros'un Polysperhon ile

[225] Umar 1999, 434.
[226] Morkholm 2000, 59.
[227] Tekin 2001, 111.
[228] Lloyd 2003, 167.
[229] Umar 1999, 435.

geçinemediğini duyunca aradığı fırsatı buldu ve İskender'in tek ardılı olma isteği büsbütün alevlendi. Sıra imparatorluğu tek başına sahip olmaya gelmişti[230].

O sırada Makedonya'da bulunan krallık ailesi, İskender'in annesi Olympias, krallığı sözde kalan Philippos, İskender'in küçük oğlu Alexsandros, İskender'in kızkardeşi Kleopatra ve başyönetici Polysperhon Grek kentlerine bağımsızlıklarını vereceklerini söyleyerek onların desteğini kazandılar ve Olympias Eumenes'e bir mektup göndererek, Antigonas'a karşı kralın ailesini koruyacak komutanlar arasında yer almasını istedi. Ancak bu gelişme komutanların kendi aralarındaki dayanışmalarını arttırdı. Antigonas, Kassondros, Lysimachos ve Ptolemaios Makedonya'daki yöneticilere karşı birlik kurdular. Antigonas ile Polysperhon arasındaki ilk savaş Byzantion'da oldu ve Antigonas yenildi. Bundan sonra Antigonas ile Eumenes birkaç yıl Anadolu'da çarpışıp durdular. Sonra Antigonas Eumenes'i öldürdü[231].

Antigonas'ın M.Ö. 315 yılında Babil'de Seleukos'un konuğu oldu sırada araları açıldı. Seleukos Mısır'a, Ptolemaios'un yanına sığındı. Burada Antigonas'ın tek başına imparator olmak istediğini söyledi. Bazı yakınlarını Kassandros'a ve Lysimachos'a da göndererek, aynı suçlamaları onlara da iletti. Sonunda bütün komutanlar Antigonas'a karşı[232] birleşti. Fakat Antigonas komutanlara elçi göndererek, ordusunu dağıttığını ve savaşları bıraktığını söyledi. Bunun üzerine komutanlar Antigonas'tan satraplıların yeniden taksimi için bazı isteklerde bulundular fakat Antigonas bu istekleri reddetti.

Her iki tarafda savaş hazırlıklarına başladı. Antigonas düzenlediği ordu kurultayında oylama yaptırarak, Kassandros'un vatan haini sayılmasına, kendisinin de kral naibi olarak atanması konusunda karar aldırttı. Hellen kentlerinin de desteğini almak için onlara özgürlüklerini yeniden vereceklerini söyledi.

---

[230] Bosch 1943a, 142-144.
[231] Umar 1999, 437-439.
[232] Tekin 2001, 111 vd.

Bunun üzerine İskender'in imparatorluk topraklarında ve bunu çevreleyen denizlerde belli aralıklarla, M.Ö. 301 yılına kadar sürecek olan yeni bir savaş başladı.

O yıllarda İskender'in ailesinin hemen hemen tümü saray cinayetlerine kurban gitmişlerdi. Sözde kral Philippos'u, eşi Eurydikeyi, Büyük İskender'in annesi Olympias öldürtmüştü[233]. Olümpias'ı ise M.Ö. 316 yılında, savaştığı Kassandros öldürmüştü. M.Ö. 310 yılında Kassandros, İskender'in eşi Roksana ve oğlu Alexsandros'u da öldürttü[234]. Krallık ailesinin yok olmasıyla, komutanların önü tamamen açılmış oldu. Salamis Deniz Savaşı'ndan sonra, Antigonas ve oğlu Demetrios'un krallık sanının takınmasıyla birlikte diğer diadochlardan Ptolemaios, Kassandros ve Seleukos da birer birer krallık sanını takındılar[235].

İmparatorluk artık beş krallığa bölünmüş oldu. Kassandros'a Makedonya, Lysimachos'a Trakya, Ptolemaios'a Mısır ve Suriye, Seleukos'a Babil, Antigonas ve oğlu Demetrios'a da Anadolu ve Rhodos kalmıştı [236].

V.2. İpsos Ve Kurupedion Savaşları

Büyük savaş çok önemli yollar kavşağında, bugünkü Afyon yakınlarındaki İpsos kenti dolaylarında yapıldı. Orada yapılan savaşa "Beş Krallar Savaşı" denir. Çünkü o dönemde kral sanını takınmış beş kral vardı. Ptolemaios'un kendisi savaş alanında değildi, ordusu da savaş alanında değildi. Savaş Antigonas'ın yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Yaşlı kral savaşta ölmüş[237] ve Demetrios'da Kıta Yunanistan'a kaçarak kurtulmuştur.

İpsos Savaşı'ndan sonra, Kıta Yunanistan'a kaçan Demetrios kendine bağlı bölgelerden aldığı destek ve Trakya'ya çıktığı talan akınlarından sonra büyük bir ordu kurdu.

---

[233] Morkholm 2000, 59.
[234] Plutarkhos 2001, 147.
[235] Tekin 2001, 113.
[236] Umar 1999, 440 vd.
[237] Lloyd 2003, 167.

Zamanında Antigonas'a karşı birleşmiş olan komutanların arası açılmıştı. Ptolemaios, Seleukos'un güçlenmesini istemiyordu. Bu nedenle Lysimachos ile bir dayanışma kurmuştu. Demetrios bundan yararlandı ve o da Seleukos ile dayanışma kurdu. Hatta kızı Stratonikeia'yı onunla evlendirdi. Bu rahatlıkla, Akdeniz'de savaşlara kalkıştı. Kilikia'yı aldı. M.Ö. 297 yılında da Makedonya'da çıkan kargaşalardan yararlanarak, Kassandros'un oğlu Antipatros'u karalıktan indirerek, M.Ö. 294 yılında Makedonya kralı oldu[238].

Demetrios'un çok güçlenmesi ve eline geçirdiği yerlerle yetinmemesi nedeniyle Lysimachos, Seleukos, Ptolemaios ve Pyrrhos'un (Epiros Kralı) ona karşı birlik kurmasına neden oldu. Bu krallar M.Ö. 288 yılında çeşitli bölgelerde Demetrios ile savaştılar. Sonunda Demetrios, Seleukos'un eline geçti ve M.Ö. 283 yılında öldü.

Bu sırada Lysimachos gücünün doruğundaydı. Trakya ile Makedonya'nın tümüne ve Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkimdi[239]. M.Ö. 281 yılında Anadolu'nun bazı kentleri Seleukos'u, Lysimachos'a karşı yardıma çağırdılar. Seleukos büyük bir orduyla Torosları aşarak Anadolu'ya girdi. Lysimachos'un kötü yönetimine maruz kalmış bazı kentler Seleukos'a kucak açtı. Hermos (Gediz) vadisindeki Kurupedion'da yapılan savaşta Lysimachos yenildi ve öldürüldü. Böylece M.Ö. 281 yılında diadochlar savaşı sona ermiş oldu. Bu savaşta sonra Seleukos'un toprakları neredeyse İskender İmparatorluğu'nun topraklarına eşit duruma gelmişti. M.Ö. 280 yılında Seleukos, Ptolemaios Keraunos tarafından öldürüldü. Artık İskender'in üniter devlet politikası tamamen ortadan kalkmış oldu. Onun yerine imparatorlukta şu karalıklar oluştu. Mısır'da Ptolemaios, Önasya'da Seleukos, Makedonya'da Antigonaslar oluştu[240].

[238] Umar 1999, 444.
[239] Lloyd 2003, 167 vd.
[240] Tekin 2001, 115 vd. ; Wiliam- Neil 1998, 166.

V.3. Kelt Akınları

Bu arada kuzeyden Kelt (Galat) akınları başladı. Makedonya'ya giren Keltlere karşı koymaya çalışan Ptolemaios Keraunos M.Ö. 279 yılında öldü. Antigonas Gonatas ise Keltleri Lysimachai'a da yenilgiye uğrattı. Böylece Kıta Yunanistan ve Makedonya, Keltler'den kurtuldu, bu zafer Antigonas'a büyük sempati kazandırdı. Böylece Antigonas Gonatas'ın Makedonya sevdası gerçekleşmiş oldu[241]. M.Ö. 274/3 yılında, I. Antiochos Keltleri bozguna uğrattı. Fakat Keltler yine de Orta Anadolu'ya (Galatya) yerleştiler.

M.Ö. 274-246 yılları arasında Makedonya kralı Antigonas Gonatas ile Mısır kralı II. Ptolemaios arasında Kıta Yunanistan'daki iktidar mücadelesi yüzünden, I. II. ve III. Suriye Savaşları yapılmıştır. Savaşları bir o taraf bir diğer taraf kazanmıştır[242].

V.4. Makedonya, Yunanistan Ve Diğer Hellenistik Devletlere Romalıların Hâkimiyeti

M.Ö. 216-205 yılları arasında yapılan I. Makedon Savaşı adını taşıyan savaş, Hellenizm tarihinde yeni bir devir açmıştır ki bu devirde Romalılar Doğu işlerine gittikçe daha fazla karışmaya başlamış ve nihayet doğu Akdeniz üzerinde hegemonyalarını kurmada başarılı olmuşlardır. Bu dönemde Romalılar olaylara direk müdahale etmek yerine yüksek hakem görevi görmeyi tercih etmişlerdir. Romalılar ilk başlarda üstün olan doğu kültürü karşısında uzun zaman çekinmişlerdir. Fakat sonraları kendi istekleriyle veya kendilerinin dışında oluşan olaylar yüzünden doğunun işlerine karışmışlar ve doğu dünyasını yakından tanımalarıyla birlikte, kendi askeri üstünlüklerinin farkına vardıktan sonra bu çekingenlikleri yok olmuştur[243].

M.Ö. 190 yılında Seleukos kralı III. Antiochos'un Magnesia Savaşı'nda, Romalılar'a yenilmesi sonucu imzalanan, Apameia Barış Antlaşması ile M.Ö. 188 yılındaki hükümlerine göre Seleukos toprakları, Roma müttefikleri Bergama ve

---

[241] Bosch 1943b, 33-36.
[242] Umar 1999, 451.
[243] Bosch 1943b, 83-108.

Rhodos arasında paylaştırılmıştır. Bu yenilgiden sonra Seleukoslar bir daha eski güçlerine kavuşamamışlardır. Sonunda Seleukos devleti Ermenia kralı Tigranes'in Seleukos Niketor'un son haleflerinden hâkimiyeti ele almasıyla son buldu. Bundan sonra Romalılar, Makedonya'da çıkan isyanı bastırmak için buraya geldiler ve Makedonya'yı kendi idareleri altına aldılar. Böylece Makedonya bir Roma eyaleti olmuş oldu. Bütün Kıta Yunanistan Makedonya valisinin yönetimi altına alındı ve bundan sonra bu eyaletin bir parçası oldu[244].

Ptolemaios devleti ise bulunduğu coğrafi şartlar nedeniyle devamlı olarak Ptolemaios hanedanları tarafından yönetilmiştir. Romalı General Antonius ile Ptolemaiosların Kraliçesi Kleopatra'nın diğer Romalı General Octavianus'a karşı M.Ö. 31 yılındaki Actium Savaşı'nda yenilmeleri sonucu, diadochların sonuncusu olan Ptolemaios'da Roma'ya bağlanmış oldu. Bundan sonra, Akdeniz dünyansın en büyük gücü M.Ö. 27 yılından itibaren, Augustus tarafından bir imparatorluk haline getirilen Roma olmuştur[245].

Mısır'ın işgaliyle Hellenistik devir krallıklarının sonuncusu da ortadan kalkmış oldu. Bütün Akdeniz havzası Romalılar'a geçmiş oldu. Fakat M.S. I. yüzyıldan beri Romalılar da Hellenizm kültürünün tesiri altına girmişlerdi. Bu tesir gittikçe artıyordu. Hellenizm yavaş yavaş, bütün Roma'ya yayıldı. Antonius ile Kleopatra'nın tamamlayamadığını o içeriden yavaş yavaş iki yüzyıl içerisinde başardı. Bu da Romalıların imhası ve Akdeniz dünyasının şarklılaşmasıydı[246].

VI. ANADOLU KÜÇÜK KRALLIKLARI

Anadolu'da merkezi krallıkların kuruluşu; M.Ö. III. yüzyılın, I. yarısındaki en büyük olaydır (Res. 3)[247].

---

[244] Tekin 2001, 117.
[245] Tekin 2001, 117.
[246] Bosch 1943b, 133-137.
[247] Chamoux 2003, 78.

VI.1. Pergamon (Bergama) Krallığı

Pergamon'nun gerçekten önemli bir kent konumuna ulaşması ancak Anadolu'nun İskender tarafından ele geçirilmesinden sonraki yıllar içinde olmuştur. Kent İskender'in ölümünden sonra bir süre Antigonas yönetiminde kalmış, İpsos Savaşı'nda, Seleukos'un birleşmiş güçleri tarafından yenilip, öldürülmesiyle kent Lysimachos egemenliğine geçmiştir. 20 yıllık bir saltanattan sonra, M.Ö. 281 yılında eski müttefikleri ile yaptığı Kurupedion Savaşı'nda, yenilmesinden sonra kent Seleukuos egemenliğine geçmiş, Seleukos'un Trakya'da iken öldürülmesi üzerine, oğlu I. Antiochos Anadolu'nun ve Bergama'nın efendisi olmuştur[248].

Philetarios[249] Anadolulu ve Paphylagonia'daki Tein kentinin yerlisiydi. Önceleri Antigonas'ın sonralarıda Lysimachos'un ordusunda bulunmuştur. Lysimachos onu devlet hazinesinden bir bölümünü vererek, Pergamon kenti komutanlığına ve hazinenin emanetçisi olarak görevlendirmiştir. Lysimachos'un M.Ö. 281 yılında Kurupedion Savaşı'nda, Seleukos'a yenilmesinden sonra Seleukos, Philetarios'a bir elçi göndererek hazinenin kendisine teslim edilmesini istedi. Fakat Philetarios onu oyalama yoluna gitti. Bölgeyi görünüşte Seleukos adına yönetmeyi sürdürdü. Hatta onun adına sikkeler bile bastırdı. I. Seleukos'un, M.Ö. 280 yılında Ptolemaios Keraunos tarafından hançerlenerek öldürülmesinden sonra büyük paralar ödeyerek kralın küllerini almış ve Seleukos'un oğlu ve ardılı Antiochos'a göndererek onlara olan bağlılığını kanıtlamak istemiştir[250]. Bu esnada her yandan savaşlarla kuşatılmış olan yeni Seleukos kralı Pergamon'u ve hazineyi sadık bir uyruğa bırakmaktan başka bir çaresi kalmamıştır. Aradaki bağ, Philetarios'un yeğeni, Attalos'un, Antiochos'un genç kardeşi Akhaios'un kızıyla evlenmesiyle daha da kuvvetlendirilmiştir[251].

İşte bu noktadan itibaren Pergamon, Hellenistik dünyada bir güç olarak belirmeye başlar. Philetarios M.Ö. 263 yılına kadar yaşamış ve tüm enerjisini kendi

---

[248] Magie 2001, 2-4.
[249] Lloyd 2003, 176.
[250] Umar 1999, 461 vd.
[251] Magie 2001, 6.

durumunu sağlamlaştırmaya harcamıştır. Serveti haksızca elde ettiği söylenemez, çünkü Lysimachos ardında yasal bir mirasçı bırakmamıştır. Philetarios, güzel adaklar ve hediyelerle komşu kentlerin dostluğunu kazanmış, Antiochos ile de iyi ilişkilerini sürdürmüştür[252]. Krallığının sınırlarını Marmara kıyılarına kadar genişletmiştir[253].

M.Ö. III. yüzyılda Hellenistik krallıklar büyük bir sorunla karşılaştılar. Bu sorun Keltlerdi. (Galat) Yukarı Tuna bölgesinden bir Kelt grubu geldikleri ülkeleri yağmalayıp, Trakya'ya ya varmışlardı. Seleukos'un ölümünden sonraki üç yıl içinde Anadolu'nun kuzeybatı köşesindeki Bithynia kralı I. Nikomedes isyankâr kardeşlerine karşı koymak için askerlere ihtiyaç duyduğunda Galatlar'ın bir grubunu Bosphoros'u (İstanbul Boğazı'nı) aşmaya davet etmiştir. Galatların Anadolu'ya ilk bu zamanda geldiği söylenir. Gelişleriyle I. Nikomedes isyanı bastırır. Daha sonra I. Nikomedes hem kendisini hem de düşman saydıkları I. Antiochos'u zayıflatmak amacıyla Galatları Batı Anadolu'daki Seleukos topraklarına yönlendirir. Üç kola ayrılmış olan Galatlar savunmasız kentleri ele geçirirler, geçiremediklerini ise yağmalarlar. Bu durum karşısında bölgenin hâkimi Antiochos harekete geçer ve Galatları büyük bir yenilgiye uğratır. Antiochos onları Orta Anadolu'da, bundan sonraki ismiyle Galatya olarak adlandırılacak olan bölgeye yerleştirir. Galatlar buradaki yerli halkı egemenliği altına alır ve buraya yerleşirler. Çoğu zaman paralı asker olarak veya yağma yaparak servet aramaktan vazgeçememişlerdir. Bu nedenle hem Hellen kentleri hem de Pergamon için sürekli tehdit oluşturmuşlardır[254].

Philetarios çocukken bir kaza geçirmiş bu yüzden çocuğu olmamıştı[255]. Krallığı, evlatlığı ve yeğeni I Eumenes'e (M.Ö. 263-241) bırakmıştı. Eumenes bu koşullar altında sağlam bir krallık devralmıştı[256]. I Eumenes'in tahta çıkmasıyla birlikte I. Antiochos ile savaşı patlak vermiştir. Eumenes artık Seleukos

[252] Bean 1995, 48.
[253] Akurgal 1988, 327.
[254] Magie 2001, 8 vd.
[255] Bosch 1943b, 40.
[256] Bean 1995, 48.

boyunduruğundan kurtulmak istemektedir. Sardes yakınlarında yapılan savaşta I. Antiochos yenişmiş ve böylece Pergamon bağımsız bir krallık olmuştur[257].

Eumenes Pergamon'nun ilk kralı sayılır fakat ne kendisi ne de Philetarios bu sanı kullanmamışlardır. Onlardan sonra gelecekler bu sanı kullanmaya başlamışlardır[258].

Bu dönemde baş gösteren Galat tehlikesine karşı Philetarios ve I. Eumenes, onlara haraç ödeyerek bu durumdan kurtulma yoluna gitmişlerdir[259].

I. Eumenes'ten sonra krallığın başına Eumenes'in yeğeni Seleukos prensesiyle evli olan I. Attalos (M.Ö. 241-197) geçmiştir[260]. Tahta geçtiğinde 28 yaşındaydı. 44 yıl krallık yaptı ve Pergamon'u Küçük Asya'nın en kuvvetli devleti haline getirdi.

I. Attalos ilk iş olarak seleflerinin her ikisininde haraç vermek zorunda kaldığı Galat tehlikesiyle uğraşmak olmuştur[261]. Galatlarla Kaikas Nehri kıyısında yapılan müthiş savaşta I. Attalos tam bir zafer elde etti. Ertesi yıl Galatlar daha büyük bir kuvvetle Pergamon surlarına kadar sokulsalar da tekrar yenildiler. I. Attalos'un bu başarısı Küçük Asya'nın her tarafında ona karşı büyük bir hayranlık uyandırdı. Herkes onu "Soter" (kurtarıcı) olarak selamladılar. Bu başarı aynı zamanda Barbarlar karşısında Greler'i koruduğu için ona bir önderlik vasfı da getirmiştir[262]. Ayrıca I. Attalos Seleukoslarla yaptığı savaşlar ve Galat Savaşları'ndan sonra kral unvanını almıştır[263]. Attalos, sanat ve kültüre meraklı olduğu için, kentin ilk güzel yapıları onun zamanın da inşa edilmiştir[264].

---

[257] Morkholm 2000, 141.
[258] Bean 1995, 48.
[259] Akurgal 1988, 327.
[260] Umar 1999, 466.
[261] Bean 1995, 49.
[262] Bosch 1943b, 68 vd.
[263] Morkholm 2000, 142.
[264] Akurgal 1988, 327.

I. Attalos sadece Pergamon Krallığı için değil, genel olarak Anadolu için büyük sonuçlar doğuracak bir adım atarak, Roma'yla ilişki içine girmiştir. Makedonya kralı Philippos ile Roma arasındaki savaşta Roma'yı desteklemiştir[265].

I. Attalos öldüğünde 72 yaşındaydı. Yerine büyük oğlu II. Eumenes (M.Ö. 197-159) geçti. Krallığının ilk yılarlıda, II. Eumenes iki büyük tehlikeyle karşılaştı. Birincisi olan Galatların Pergamon'a saldırısı başarıyla püskürtüldü. Diğeri ise Seleukos kralı III. Antiochos'un saldırısıydı. II. Eumenes bu saldırıyı da büyük bir başarıyla püskürttü[266].

M.Ö. 190 yılındaki Magnesia Savaşı sırasında Roma ordusu Hellespont'u aşmıştı. Antiochos ile yapılan savaşı Roma kazanmıştı. Bu savaşta Pergamon müttefik olarak Roma'yı destekledi. Bu savaşta Anadolu'daki Seleukos egemenliği tamamıyla yok olmuş oldu. Savaştan bir yıl sonra imzalanan Apameia (Dinar) Barışıyla Seleukos toprakları savaş sırasında Roma ordusuna yardım eden müttefik kuvvetler arasında paylaştırıldı. Bu paylaşımdan asıl payı Pergamon ve Rhodos almıştır. Romalıların II. Eumenes'in krallığını genişletmeleri, tamamen onlara duyulan minnettarlıktan değildi. Amaç, Roma ile Seleukos devleti arasında, kralları kendilerine sadık, müttefikleri olacak ve onayları olmadan hiçbir politikaya girişmeyecek, güçlü bir tampon devlet yaratmaktı. Böylece Batı Anadolu, Roma çıkarına göre yönetilecek fakat yönetimden dolayı sorumluluk Romalıları bağlamayacaktı[267].

Fakat Galat tehlikesi yeniden baş göstermeye başlamıştı. Ayrıca Galatlar, Seleukos'un ordusunda Magnesia Savaşı sırasında paralı askerler olarak yer almışlardı. Bunu bahane eden Romalı General Manlius Vulso Apameia'dan önce Galatlar üzerine bir sefer düzenleyerek onları yenmiş ve yaptıkları yağmalardan vazgeçmelerini, Pergamon Krallığı ile iyi ilişkiler içinde kalmalarını emretmişti. II. Eumenes'in son günlerinde Roma ile arası iyi değildi. Bu durumdan yararlanmak

[265] Magie 2001, 22.
[266] Umar 1999, 469.
[267] Magie 2001, 39-41.

isteyen Galatlar hemen harekete geçti. Pergamon ordusu Makedonya savaşından[268] geri dönmediği için, Galatlar kalan kuvvetleri yenmekte güçlük çekmediler ve Pergamon askerlerini sunağın önünde kurban ettiler. Ordu Makedonya'dan dönünce II. Eumenes Galatlarla bir mütareke yaparak savaş için müttefiki Roma'nın desteğini ve rızasını almak için kardeşi Attalos'u Roma'ya gönderdi. Ama Roma Attalos'tan Pergamon Krallığı'nın bir kısmına kral olmasını teklif etti. Attalos bunu reddetti. Bunun üzerine II. Eumenes kendisi Roma'ya gitti fakat o da sonuç alamadı. Bunun üzerine Roma'nın rızası alınmadan II. Eumenes Galatları mağlup etti[269].

Babasının Anadolu Greklerinin koruyucusu olarak davranma politikasını sürdürmüştür. Düşünür ve ozanları yanına toplayarak Pergamon'da büyük bir kütüphane kurarak bilim ve edebiyatı ilerletmiştir. Zeus Sunağı onun zamanında, Galatlara karşı yapılan mücadelenin simgesi ve kendi tanrısal kökenlerinin propagandası olarak yapılmıştır[270].

II. Eumenes öldüğünde çok küçük yaşta olan oğlu çocuk Attalos'a naib olarak kardeşi Attalos'u bırakmıştır. Fakat küçük Attalos büyüdüğünde bile kral olarak yerini sağlamlaştırmış olan amcası, hem kral unvanını hem de kral yetkisini sürdürmeyi devam ettirmiştir. Yeni kral II. Attalos (M.Ö. 158-138) kardeşi II. Eumenes'in sağ kolu olmuş, hatta Romalılar tarafından krallığın bir kısmı önerildiğinde bile ona sadık kalmıştır. II. Attalos da kardeşi II. Eumenes gibi Roma'nın onayı olmaksızın hiçbir işe girişmemiştir. Hatta bu konuda kardeşini bile geçmiştir. Bu aynı zamanda Pergamon'un Roma gücüne daha fazla boyun eğmesine neden olmuştur. Krallığı dönemi genel olarak sakin geçmekle birlikte, Bithynia Krallığı ile zaman zaman savaşları olmuştur[271].

Sonunda amcası II. Attalos'un 80' li yaşlarda ölmesinden sonra, III. Attalos (M.Ö. 138-133) 33 yaşında kral oldu. Krallık dönemi, Bithynia Krallığı ile sürtüşmeler dışında, durgun geçti. III. Attalos devlet işleriyle fazla ilgilenmedi,

[268] Morkholm 2000, 142.
[269] Bosch 1943b, 104.
[270] Akurgal 1988, 340.
[271] Magie 2001, 56-59.

kendisini biyoloji, zooloji gibi bilimlere verdi. Bazı kaynaklar onun akıl sağlığı yerinde olmayan biri olarak anlatır[272].

Beş yıllık kısa yönetimi boyunca III. Attalos'un öncülerine hiç benzemediğini ortaya koymuştur. Zalim ve kuşkucu olması, insanların ondan nefret etmesine yol açmıştır[273]. Amcasını, yengesini, nişanlısı Berenike'yi öldürtmesinin yanısıra, birçok yakın akrabasını ve adamını da öldürtmüştür.

III. Attalos, M.Ö. 133 yılında öldüğünde[274] çocuksuzdu ve dönemin en çok tartışılan belgelerinden biri sayılan[275] vasiyetnamesinde bütün Pergamon Krallığı'nı Roma'ya bırakmıştır[276]. Yalnız vasiyetin Romalılar tarafından onaylanması şartı getirilmişti. Romalılar bu mirası hemen kabul ettiler[277], III. Attalos'un bu davranışının nedeni olarak Roma emperyalizminin kazanmakta olduğu güç karşısında daha fazla dayanamayacaklarını anlaması ve kendisinden önceki seleflerinin Roma'ya karşı olan tutumları etkili olmuştur.

Fakat kendisinin II Eumenes'in gayri meşru oğlu olduğunu söyleyen biri çıktı, adı Aristonikos'tu. Aristonikos bu vasiyete karşı çıkarak, ayaklanma başlattı. Pergamon krallık ordusunun büyük bir bölümü ona katıldı. Ordusu halkın ve kölelerin katılmasıyla güçlendi. Çünkü kölelere artık onların özgür insan olacaklarını söylemişti. Sömürüye son verecek, düzeni değiştirecek bir ayaklanmaydı bu. Bu duruma Roma bir ordu göndererek karşılık verdi[278]. Romalı komutan, Macianus yenildi ve öldürüldü. M.Ö. 130 yılında ikinci bir Roma ordusu Anadolu'ya geldi. Aristonikos'un ordusunu bozguna uğrattı ve öldürüldü. (M.Ö. 129)[279] Bundan sonra Attaloslar Krallığı parçalandı ve bir Roma eyaleti oldu[280].

---

[272] Umar 1999, 476.
[273] Bean 1995, 51.
[274] Akurgal 1988, 327 vd.
[275] Lloyd 2003, 178.
[276] Bosch 1943a, 108 vd.
[277] Bean 1995, 51, vd.
[278] Lloyd 2003, 178.
[279] Umar 1999, 476-478.
[280] Bean 1995, 52.

VI.2. Bithynia Krallığı

Bithynialılar M.Ö. VII. yüzyılda Trakya'dan Anadolu'ya gelmişler, İstanbul Boğazı, İzmit Körfezi ve Sakarya civarına yerleşmişlerdir. M.Ö. 486- 465 arası Pers idaresi altındaydılar fakat M.Ö. 435 ten itibaren yerli bir prens tarafından, müstakil bir krallık olmuşlardır. Lysimachos İpsos Savaşı'nda burayı ele geçirmeyi teşebbüs ettiyse de başaramamıştır. Kral Zipoites (M.Ö. 327-279) Kurupedion Savaşı'ndan ve Lysimachos'un ölümünden sonra Küçük Asya'da başlayan karışıklıklardan faydalanarak sınırlarını genişletti[281].

Ölümünden sonra yerine oğlu I. Nikomedes geçti. Krallığının ilk yıllarında, Seleukosların desteklediği kardeşi Zipoites ile savaşmak zorunda kaldı. Bunun için Trakya'da bulunan Keltleri (Galat) yardıma çağırdı. Galatların ve Heraklia kent devletlerinin desteğiyle M.Ö. 278 yılında kardeşinin isyan hareketini bastırdı. Devleti güneyde İznik'e, doğuda Sakarya'ya kadar genişletti. Bu sayede Çanakkale Boğazı'ndan ikinci Kelt grubu da geçmiş oldu. Bunlar birinci grupla birleşerek, Ankara civarına yerleştiler ve Galatya'yı oluşturdular[282].

Nikomedes bundan sonra devletinin imarı için çalışmıştır. M.Ö. 260 yılında Krallığın başkenti olan Nikomedia (İzmit) şehrini kurmuştur[283]. Ayrıca kendi adına sikke bastıran ilk Bithynia kralıdır. I. Nikomedes'in M.Ö. 255 yılında ölmesiyle yerine oğlu Ziaelos geçti[284].

Ziaelos başlangıçta baba bir ana ayrı olan kardeşi, Zipoites ile savaşarak tahtını korumak zorunda kaldı. Kardeşini yendi ve ülkesini doğu yönünde genişletti. M.Ö. 228 yılında ölmesiyle yerine oğlu I. Prusias geçti. Prusias, Makedonya Kralı'nın kardeşiyle evlendi ve Makedonya savaşları sırasında Makedonya'yı destekledi. Fakat II. Makedon Savaşı'nda bu desteğinden vazgeçti. Karadeniz Ereğlisi kent devletçiklerini alarak sınırlarını genişletti. Roma'nın Pergamon ile birlikte, Seleukos'la yaptığı savaşta, Roma'nın isteğiyle tarafsız davrandı fakat

[281] Bosch 1943b, 37 vd.
[282] Umar 1999, 479.
[283] Morkholm 2000, 143.
[284] Bosch 1943b, 39 vd.

Antiochos'un Pergamon'a bıraktığı bölge yüzünden biraz da Romalı Hannibal'ın kışkırtmasıyla birlikte Pergamon Krallığı'na savaş açtı; ancak Roma'nın işe karışmasıyla geri çekildi. M.Ö. 187 yılında ölmesiyle yerine oğlu II. Prusias geçti. Yeni kral hem Roma ile gerekse Roma yandaşları ile iyi ilişkiler kurdu. III. Makedon Savaşı'nda, Roma'yı destekledi. II. Prusias büyük oğlu Nikomedes yerine daha sonraki evliliğinden olan oğlunu kral adayı yapmaya hatta Nikomedes'i öldürtmeye kalkışınca Nikomedes'de, Pergamon Krallığı'nın desteğiyle babasına karşı savaş açtı ve yendi. II. Prusias oğlunun emriyle, M.Ö. 149 yılında Nikomedia'da öldürüldü. III. Nikomedes iyi öğrenim görmüştü ve eli açıktı. Pontus devletiyle iş birliği yaparak, Paphylagonia'yı ve Kapadokia'yı onunla bölüşerek, devletini genişletmek istediyse de (M.Ö. 104-100) bu hareketiyle Roma'nın hoşnutsuzluğunu üzerine çekmiş oldu. M.Ö. 94 yılında öldü[285].

Yeni kral IV. Nikomedes oldu. Nikomedes, halkını ezen acımasız biriydi. Kardeşlerinden Sokrates'in ona karşı olan ayaklanmasını Roma'nın desteğiyle kazanmıştır. Pontus Kralı'nın kardeşini desteklemesi nedeniyle Pontus ile savaşmıştır. Bu savaşta yenilmiştir fakat Roma'nın desteğiyle tekrar ülkesine kral olmuştur. M.Ö. 74 yılında ölmesiyle birlikte vasiyetinde daha önce M.Ö. 133 yılında Bergama kralı III. Attalos'un ve M.Ö. 96 yılında Kürene hükümdarı Ptolemaios Apiyon II'nin yaptığı gibi ülkesini Roma İmparatorluğu'na bıraktı. Fakat IV. Nikomese'in oğlu bu vasiyeti kabul etmedi ve Pontus Kralı'nın yanına gitti. Bunun üzerine Pontus kralı Mithridates Bithynia'yı işgal etti. Kalhedon'da Roma ile yapılan savaşta Mithridates'i yendi fakat sonunda diğer Küçük Asya krallıkları gibi Romalılar'ın Küçük Asya'ya gelmeleriyle Biyhynia'da Roma'ya bağlanmıştır[286].

[285] Umar 1999, 480 vd.
[286] Bosch 1943b, 123.

VI.3. Kapadokia Krallığı

Anadolu'da milli devletlerin kuruluşu, M.Ö. III. yüzyılın I. yarısının en büyük olayıdır[287]. Pontus Krallığı ve Kilikia'nın Seleukos yöresi arasında daha önce bir Pers satraplığı olan, Kapadokia bulunuyordu[288].

İskender büyük seferi sırasında Kapadokia'nın yalnız güneybatı bölümünü ele geçirmişti. Bu sıralarda Pers soylularından Ariarethes, Kapadokia'nın yarı bağımsız kralı durumundaydı. Bu kişi İskender'in ölümünden sonra İskender'in komutanlarından Perdikkias'ın eline düşmüş ve işkenceyle öldürülmüştür. Daha sonra Diadochlar Savaşı sırasında İskender'in komutanlarından Eumenes'in egemenliğine geçmiş, daha sonra da Seleokosların eline geçmiştir. Fakat burada Ariarethes soyundan gelen krallar egemenlik sürdürmüşlerdir. Bunlardan, IV. Ariarethes (M.Ö. 220-163) Seleukosların en güçlü kralı Antiochos'un kızıyla evliydi. Antiochos'un, Roma ile savaşında, onunla birlikte savaşmış fakat kayınpederinin ölümünden sonra, Roma ile barışmış ve ittifak yaparak, Roma uyduluğuna girmiştir. Bundan sonra Kapadokia Krallığı, Hellenistik Dönem boyunca çeşitli fırtınalar içinde çalkanarak varlığını sürdürmüştür. M.S. 17 yılında Romalılar Kapadokia'yı kendi ülkelerine kattılar ve Kapadokia Krallığı'na son verdiler[289].

VI.4. Pontus Krallığı

İskender Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına hiç uzanmamıştı. Her ne kadar onun geçişi sırasında, Paphlagonia'daki yerel krallar bağlılıklarını bildirseler de, Pontus Bölgesi'nin yarı bağımsız kralları böyle bir şey yapmamışlardır. O yöre Hellenistik Dönem boyunca, Pers kökenli kişilerin, yönetiminde kalmış ve giderek burada, Pontus adı ile anılan bir devlet kurulmuştur. Perslerin zamanında bile, bölgenin çok dağlık olması ve halkın dağınık yaşaması yüzünden, Pers hâkimiyeti de tam olarak sağlanamamıştır. Aynı nedenle, İskender zamanında ve ardılları zamanında da, burada sağlam bir biçimde egemenlik kurulamamıştır[290].

---

[287] Bosch 1943b, 43.
[288] Morkholm 2000, 145.
[289] Umar 1999, 433.
[290] Umar 1999, 432 vd.

Pontus Krallığı vaktiyle Kapadokia Satraplığı'nı teşkil eden arazi üzerinde meydana gelmişti ve hükümdarlık sülalesi, Pers Hükümdarlık sülalesi olan, Akhamenid hanedanının seceresine uydurulmuştu[291]. Böylece kendi hâkimiyetlerine meşrulaştırmaya çalışıyorlardı. Gerçekte ise, Pontus Kralları, mahalli bir hükümdar sülalesi idiler.

Pontus Devleti kuran I. Mithridates'tir. Pontus Devleti'nin kuruluş tarihi M.Ö. 298 yılıdır. M.Ö. 281 yılındaki Kurupedion Savaşı'nda, I. Seleukos'un Asya Hükümdarı olması, bu genç devlet için tehlike oluşturuyordu fakat I. Mithridates bu tehlikeyi önledi ve büyük bir zafer kazanarak, kral unvanını aldı. Yaşlanınca yerine oğlu, Ariyabarzanes'i getirdi. Yeni kral devletin sınırlarını, Amastris'e kadar genişletti. I. Mithridates M.Ö. 266 yılında öldü ve oğlu 10 yıl krallığı kendi başına idare etti. M.Ö. 256 yılında yerine oğlu, II. Mithridates geçti[292].

Bundan sonraki sakin dönem, M.Ö. 125 yılında V. Mithridates zamanında bozuldu. V. Mithridates, karısı kraliçe Laodike'nin teşvikiyle Sinope'de öldürüldü. Karısı tarafından tahrip edilmiş vasiyetinde, krallığını iki oğlu ve karısı arasında bölmüştü. VI. Mithridates Eupator, 12 yaşında kabiliyetli bir çocuktu. Bundan dolayı kraliçe için tehlike arz ediyordu. Mitridates kraliçenin kurduğu pusudan kurtularak dağlara kaçtı. 9 yıl dağlarda yaşadı. M.Ö. 111 yılında ansızın Sinope'ye geldi ve fazla yorulmadan hâkimiyeti eline aldı. Muhtemelen kardeşini ve kraliçe Laodike'yi ortadan kaldırdı. Genç Mithridates ilk önce devletin imarı için çalıştı. Amastris, Sinope ve Amissos limanlarını genişletti. Memleketin her tarafına hâkim noktalara kaleler yaptırdı. Onun amacı bütün Anadolu'yu asası altında tek ve milli bir devlet halinde birleştirmekti. Fakat bu dönemde Anadolu'da Roma egemenliği olduğu için, Mithridates daha başlangıçta, Romalılarla hayat-ölüm mücadelesine gireceğini anlamıştı. Bu amaçla M.Ö. 107 yılında, Bithynia ve Asya eyaletlerine gizli gizli seyahat yapmıştır. Bithynia kralı III. Nikomedes ile ittifak yaparak, Paphlagonia'ya

[291] Morkholm 2000, 144.
[292] Bosch 1943b, 42 vd.

hücum etmişler ve topraklarını aralarında paylaşmışlardır. Fakat Roma müdahalesiyle aldıkları yerleri geri bırakmışlardır[293].

Bundan sonra, Anadolu'nun sahibi olmak ve bunun için Roma ile savaşmak için bir ordu kurmuştur. Bu dönemde, Roma ile çekişmesinin nedeni Kapadokia Krallığı'ydı. VI. Mithridates sürekli olarak bu krallığın Roma yanlısı kralını kovuyor, yerine kendi adamını getiriyordu. Sulla komutasındaki bir ordu, ilk kez Roma yetkisinin bir simgesi olarak ortaya çıkıp, meşru kralı resmen tahta geçirdiğinde bile, daha Sulla arkasını bile dönmeden, VI. Mithridates yine aynı şeyi yapıyordu. Artık savaş kaçınılmaz olmuştu. M.Ö. 89 yılında, Sulla siyaset alanında kendi düşmanlarıyla karşılaşmak için Roma'ya dönmüştü. Odusunu ise üç bölgede bulunan generallere teslim etmişti. VI. Mithridates bundan yaralanarak, bir zafer alayı havasında sene sonunda, Efes'e yerleşip Asya illerini ele geçirmişti. Daha sonra, Makedonya, Yunanistan ve tüm Trakya'yı ele geçirdi. Eşsiz bir zafer kazanmıştı ve buna en az düşmanları kadar şaşırmıştı. Bu durumdayken kral korkunç bir emir verdi, sayıları yüz bini bulan, Romalı memur, işadamı, hizmetçi, köle, asker, vb hepsinin aileleriyle birlikte öldürülmesini istedi. Bu kıyımdan sadece 5/1 oranında Romalı kurtuldu. Bu suretle VI. Mithridates, bütün Küçük Asya halkını ölüm pahasına kendine bağlamıştı. Çünkü günün birinde Romalılar yine gelecek olursa Küçük Asya halkından, bu hareketlerinden ötürü acı bir şekilde intikam alacakları kesindi. Bu sırada Romalılar kendi ülkelerinde kavgalıydılar. Halk Marius yönetiminde senato ile kavgalıydı. Ama Küçük Asya'daki durum da göz ardı edilemezdi. Senato Sulla'yı bu iş için görevlendirdi. Fahat Sulla henüz Roma'dan yeni ayrılmışken, halk yeniden Marius önderliğinde ayaklandı ve Sulla'nın görevine son verip, ona karşı halk ordusu kurmuştu. Sulla'ya karşı gönderilen komutan öldürülmüştü. Yerine Fibmria adında bir serüvenci geçmişti. Bu adam asıl görevini göz ardı edip, Mithridates'e karşı gücünü denemek üzere İstanbul Boğazı'ndan geçti. Bu sırada Sulla Atina'yı ve Trakya'yı geri almış, olayların yatışmasının bekliyordu.

[293] Bosch 1943a, 109-112.

Fimbria ise VI. Mithridates'in gönderdiği orduyu yenmişti[294] fakat VI. Mithridates'i elinden kaçırmış ve barış antlaşmasını Sulla ile yapmasını engelleyememişti.

M.Ö. 85 yılında Pontus kralı Dardanos mevkinde Sulla ile buluştu ve şartlarının kabul etti. Sulla bundan sonra kendisi için gönderilen ordunun bertarafı için uğraştı ve bunu başardı. Daha sonra birleşik ordusuyla M.Ö. 83 yılında rakipleriyle hesaplaşmak için Roma'ya gittiğini görürüz. Bu tarihten sunra, Küçük Asya halkları vicdansız valilerin eline bırakılmıştır. Dardanos Barışı'dan sonra VI. Mithridates'in elinde yalnız kendi memleketi kalmıştı. Sulla'nın Asya eyaletine atadığı, Murena, VI. Mithridates'in kendisine karşı silahlandığını öne sürerek, hücum etti. Bunun üzerine VI. Mithridates Roma'ya elçiler göndererek, Dardanos Barışı'na uyulmasını istedi. Fakat barış yazılı olarak yapılmadığı ve Sulla da öldüğü için eli boş döndü. Bir ihtilaf çıkacağını anlayan VI. Mithridates, M.Ö. 93 yılında kızını vererek müttefik olduğu, Ermenia Kralı Tigranes ile ittifakını yenileyerek, savaş hazırlıklarına başladı ve büyük bir ordu ve donanma kurdu. M.Ö. 74 yılında VI. Mithridates eskisinden daha güçlü olarak nihai savaş için hazırdı[295].

Bithynia Kralı IV. Nikomedes devletini vasiyetle Roma'ya bırakması oğlunun hoşuna gitmez ve VI. Mithridates'in yanına gider. Bunun üzerine Mithridates Bithynia'yı işgal eder. Buradaki Roma donanmasını yok eder. Sayısı çok fazla olan Mithridates'in ordusuyla çarpışmayı göze alamayan Roma başkomutanı Lucullus, vur kaç tekniğiyle müdahale etmeye çalışıyordu. VI. Mithridates ordusunun ihtiyacını Marmara'daki donanmasından sağlıyordu ve onunla irtibata geçmek için harekete geçti. Yol üzerindeki Roma yanlısı Kyzikos'u kuşatması ona pahalıya maloldu. Kuşatma esnasında Lucullus tarafından o da kuşatıldı, kuşatmayı kaldırdı ve orduyu deniz yoluyla geri çekmeye çalıştı. Fakat donanmasının yarısı Çanakkale Boğazı'nda, Romalılar tarafından, diğer yarısı da fırtınaya yakalanarak fena halde hırpalanmıştı. Bu kez Romalı komutanlar VI. Mithridates'in toparlanamayacağından emindiler. Nikomedia'da kendi aralarında bir toplantı yapıp, savaşı düşman

[294] Lloyd 2003, 203 vd.
[295] Bosch 1943b, 118-120.

topraklarında sürdürme yönünde karar aldılar. Roma ordusu Niksar'a, VI. Mithridates'in yanına geldiklerinde onu yeni bir ordu toplamış olarak buldular. Lucullus onunla savaşacak durumda değildi. Bir gece ansızın Pontuslular'ın ordugâhında ortaya çıkan ve nedeni olmayan panik yüzündeni koskoca ordu ürkmüş ve dağılmıştı. Bu durum karşısında VI. Mithridates Armenia Krallığı'na sığındı[296].

M.Ö. 71 yılında Tigranes'in kayınpederi VI. Mithridates Armenia'ya sığındığında, resmi olarak kabul görmese de geçici olarak krallık saraylarından birine yerleştirilmiştir. Roma tarafında ise Amasis'in de teslim alnmasından sonra Pontus işgali tamamlanmış oldu. Pontus Krallığı artık Roma'nın eline geçmiş bulunuyordu. M.Ö. 71 yılında Romalılar Armenia'ya elçi göndererek, VI. Mithridates'in teslim edilmesini istediler. Kral kayınpederini teslim etmedi. VI. Mithridates'in yardımıyla savaşa hazırlanıldı ve büyük bir ordu kuruldu. Kayınpederiyle birlikte Pontus'a ve Kilikia'ya doğru yürümeye başladılar fakat Roma ordularına yenildiler. Tigranes bundan sonra savaşın idaresini VI. Mithridates'e bıraktı. M.Ö. 68 yılında[297] Roma ile yapılan savaşta VI. Mithridates tekrar yenildi fakat Roma ordusunda isyan çıkmıştı. VI. Mithridates için zaman gelmişti. Pontus üzerine yürüdü, buradaki Roma muhafızlarını kovdu ve hiçbir engelle karşılaşmadan Bithynia'ya kadar geldi. Tigranes'de, Kapadokia'yı işgal etti[298].

Roma'da kendine bir geçit töreni yaptıran Lucullus bundan sonraki hayatını sanatla uğraşarak geçirdi. Bu esnada Küçük Asya'da yeni bir sorun ortaya çıkmıştı. Bu sorun Kilikia korsanlarıydı ve Roma'nın Akdeniz bağlantısına büyük zarar veriyorlardı. İşte adı, Pompeus olan kişiyi öne çıkartan olay bu oldu. Pompeus sefere çıktı ve üç ay gibi kısa bir sürede Akdeniz'deki korsan faaliyetlerine son verdi. Bu sayede adı Lucullus'un bıraktığı komutanlık için konuşulmaya başladı. Bu görev için Pompeus seçildi. Artık hem VI. Mithridates ile hem de Tigranes ile hesaplaşma zamanı gelmişti. Pompeus doğrudan VI. Mithridates'in üzerine yürüdü ve başarıya ulaştı. VI. Mithridates Karadeniz'in kuzey bölgelerine doğru kaçtı. Bunun üzerine

[296] Lloyd 2003, 205-207.
[297] Arslan 2007, 407 vd.
[298] Bosch 1943b, 126 vd.

Pompeus gözlerini Armenia'ya dikti. Tigranes fazla direnemedi, fethettiği yerlerden geri çekilerek ülkesi kendisine geri verildi. Bundan sonra statüsü, Roma'nın dostu ve birleşiği olarak belirlendi. Pompeus M.Ö. 65 yılında ele geçirdiği yerlerle yetinmeyip doğuya doğru yürüdü, VI. Mithridates'e bağlılıklarını bildiren Pontus kalelerini ele geçirdi[299].

VI. Mithridates ise şahsının yarattığı kudret ve şöhretle İskit bölgesine gitmiş ve hiçbir engel ile karşılaşmadan burayı ele geçirerek, yeniden silahlanmaya başlamıştır. Fakat Pompeus onu bulmuştur. M.Ö. 63 yılında çok yakınındakilerin ona ihanet etmesi, oğlu Farnekes'in askerleri isyana davet etmesi ve ordunun oğluna krallık tacını giydirmesi sonucu VI. Mithridates her şeyin bittiğini anladı ve intihar etti[300].

VI. Mithridates ile Hellenizmin son büyük hükümdarı da ortadan kalkmış oldu. Romalılar'ın ondan büyük bir düşman olarak korkmaları ve doğudaki hâkimiyetlerini ancak onun ölümünden sonra emniyete almalarından anlaşılır. VI. Mithridates'in ölümüyle Pontus Krallığı sona ermiştir.

VII. HELLENİSTİK DÖNEM VE HELLENİZM

Peleponessos Savaşları, Grek Birliği'ni kurabilecek güçte olan Atina ve Sparta'yı güçten düşürürken, Kıta Yunanistan'ın kuzeyinde yeni, genç ve dinamik bir siyasi güç belirdi. Bu güç Makedonya'ydı. Makedonya bir bir Grek polislerini düşürmeyi başardı. Grek polisleri Makedonya müdahalesini sınıfsal güvenliklere uygun bularak, bu devletin yönetimi altına girmede isteklilik gösterdiler[301]. Makedonya kralı II. Philip, M.Ö. 338 yılındaki Chorneia Savaşında Grek polislerinin ortak ordusunu yenerek, bunların egemenliklerine son verdi. Bununla birlikte Makedonya kendini Grek toplumuna bir Grek ulusu olarak sundu. Aynı yıl bütün Grek polislerini Korinthos'ta topladı ve Korinthos Birliği kuruldu. Bu birliği Makedonya kurdurtmuştur[302]. Grek tarihinin bu tarihten sonraki devrine, yani;

[299] Lloyd 2003, 211-214.
[300] Bosch 1943b, 131 vd.
[301] Şenel 1970, 481.
[302] Mansel 1971, 366 vd.

İskenderin "Asya Kralı" ilan edilmesinden son Hellenistik krallık olan Mısır'ın, Romalılar'ın eline geçmesine kadar geçen süreye[303] "Hellenistik Dönem" denir[304]. Buda aşağı yukarı İskender zamanından, Augustus zamanına değin geçen süreyi kapsar[305]. Bu da tarihsel olarak M.Ö. 333[306]/330-30[307] yılları arasını kapsamaktadır[308].

İskender Makedonya Kralı ve Greklerin kurtarıcısı olarak ortaya çıktığı zaman, belki de dünya hâkimiyeti düşlemiyordu. Ona göre başlangıçta yapılacak en önemli iş, Batı Anadolu'daki Grek kentlerini Pers egemenliğinden kurtarmaktı. Fakat olaylar öylesine hızlı gelişti ki, bu hızlı gelişim ve değişim İskender'in fikir ve ideallerinde de birtakım değişikliklere yol açtı. Özellikle Pers İmparatorluğu'nu zaptettikten sonra Hindistan seferine çıkması, doğuda dünyanın sonuna varmak isteği ve son planları İskender'in bir dünya İmparatorluğu kurmayı tasarladığını açıkça göstermektedir. Aslında Asya topraklarına ayak bastığı tarihten itibaren, bütün kavimlerin kültür ve geleneklerine saygı göstermesi ve mağluplara eşit haklar vermesi de bunu kanıtlamaktadır[309].

Hellen kültürü ile Asya uluslarının kültürünün karışması, Hellenler ile Asya uluslarının özellikle Perslerin eşitliği politikasına itti. Fakat İskender başlangıçta Hellen kültürünün üstünlüğü ile başlamıştır. Bu amaçla gittiği yerlerde Hellen kültürünü yayacak Hellenik şehirler kurdurtmuştur. Ama doğu kültürünü yakından tanımasıyla, bu inancından vazgeçmiştir. İşte, İskender'in kültürleri karıştırma politikasına[310] ve bu devre bu yüzden Hellenistik Devir ya da Hellenizm[311] Devri denilmiştir. Bu bir anlamda yeni bir dönemin doğum sancılarının çekildiği üç yüz

[303] Özçelik 2004, 185.
[304] Tekin 2001, 102.
[305] Lloyd 2003, 167.
[306] Akurgal 1987, 342.
[307] Memiş 2002, 339.
[308] Childe 1983, 155.
[309] Memiş 2001, 88 vd.
[310] Şenel 1970, 482.
[311] Ribard 1983, 114.

yıla verilen addır. Bu üç yüz yıl potasında geleceğin bin yıllık tarihini yapacak olan yeni insanın ve toplumun hazırlandığı bir dönem olmuştur[312].

Eski zamanlarda Grek diline tamamıyla hâkim olmak, "Hellenizm" kelimesiyle tasvir ediliyordu[313]. Bu noktadan hareket eden, J. G. Droysen, "Geschicte Dess Hellenismus" un (Hellenizim Tarihi) 1836 yılındaki basılışında, bu kelimeyi modern tarih sahasına ithal ederek, Grek dilinin Kıta Yunanistan'nın sınırları dışına çıkarak, bütün Akdeniz havzasında ve en önemlisi de Önasya'ya doğru yayılıp, hangi millete mensup olursa olsun, herkesin dili olduğu bu devri, bu kelimeyle tasvir etmiştir. Droysen bu devirde aynı zamanda Grek Kültür unsurları ile Önasya kültür unsurlarının birbiriyle karışması olayı sonunda mükemmel bir kültürün yani Hellenizim kültürünün oluştuğunu belirleyen ve tespit eden ilk kişidir[314]. İşte bu suretle, Hellenizm kavramının bugün dil alanından ayrılıp, daha nitelikli olarak, kültür tarihi bakımından bir anlam kazandığı görülmektedir.

İskender'in dünya hâkimiyeti eski Önasya milletlerinin kuvvetine dayanan tek millet hâkimiyeti değildi. O yüzyıllardan beri doğu ile batı arasındaki tezadı ve mücadeleyi ortadan kaldırarak, bir tek İmparatorluk kurmak ve dünya barışını daim kılmak istemiştir. Bunun için ilk iş olarak ırkları birbirleriyle kaynaştırmaya çalışmıştır. Çünkü kan karışmasının imparatorluğu teşkil eden milletler arasındaki anlaşma için en iyi araç olduğuna inanmıştır. Bu fikirden hareket eden İskender, iki müşterek milletin kralı olmak istemiştir. Kendisi M.Ö. 327 yılında Baktaria prensinin kızı Roksana ile evlenmek suretiyle düşündüklerini yapmanın ilk örneğini vermiştir. Ayrıca M.Ö. 324 yılında Susa'da yapılan büyük evlilik töreninde, Makedonlar ile Perslileri evlendirerek bu amacına biraz daha yaklaşmıştır[315].

Bunlardan başka, yeni keşifler yaptırmış, dünyanın muhtelif yerlerini birbirine bağlamak için deniz yolları ve karayolları[316] büyük koloniler

[312] Tuğcu 2000, 153.
[313] Droysen 2000,c.1, 9 vd.
[314] Bosch 1943a, 1.
[315] Memiş 2001, 89.
[316] Cambrich 1997, 117.

oluşturmuştur[317]. İnsanların daha hızlı kaynaşmasını sağlamak amacıyla kıtalar arasında kavimleri göç ettirmiştir. Yalnız insanları değil, dünyanın değişik bölgelerindeki bitkileri, hayvanları, muhtelif yerlere nakil ettirmiştir. Kendi ordusunda da başka kavimlerden insanları kullanarak bunu bir derece başarmıştır[318].

Gerek maddi gerekse manevi alanlarda alışverişin gittikçe artması üzerine yeni bir medeniyet kuruldu. Bu ilk olarak kendisini iktisadi alanda gösterdi. Mısır'dan Asya topraklarına kadar, bilinen dünyanın geniş bir kesiminde çok sıkı ticari ilişkiler kuruldu. Ticaret yolları önem kazandığı gibi yeni yeni şehirlerde kuruldu[319]. Bu gelişmelere bağlı olarak devletler zenginleşti, insanlar zenginleşti ve ilk kapitalizim denemeleri ortaya çıkmaya başladı[320].

Bu dönemde insanların vatan, devlet ve diğer insanlara bakış açıları değişti. Kıta Yunanistan'daki insanlar kendi şehirleri dışındaki dünyayı "barbar" olarak görürken, Hellenizm devrinde kozmopolit bir anlayış hâkim oldu. İnsanlar için ayrım ölçüsü artık, aydın olan ve olmayan olarak değişti[321].

Hellenistik Dönem'in evren hakkındaki görüşüne göre insanlık aslında bir birlik oluşturmakta ve muhtelif kültürler ancak bütün insanlığın malı olan tek ve değişmez evrensel gerçeğin çeşitli biçimlerde ifade edilmesinde meydana gelmiş bulunmaktadır. İşte bu muhtelif milletlerin mensup oldukları muhtelif dinlerin genel olarak benimsenmesine neden oldu. Halbuki Hellenistik Dönem'de, her ne kadar 12 Olympos tanrılar sistemi bütün Grekleri kapsar gözükse de, aslında her polisin kendi etnik, sosyal ve kültürel bünyesine uygun büyük tanrıları, Hellenistik Dömen kültür dünyasında saygıya ve hürmete ulaşarak geliştiler ve evrensel tanrılar seviyesine ulaştılar. Bu tanrıların birbirleriyle birleştirilmeleri ve karışmaları, bütün evrende

[317] Childe 1983, 156.
[318] Plutarkhos 2001, 158.
[319] Tekin 2001, 107 vd.
[320] Plutarkhos 2001, 158-160.
[321] Özçelik 2004, 186.

genel bir monoteizmin ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki, bunun geç Hellenizmin yarattığı en önemli eser olarak göz önünde tutmak gerekir[322].

Önasya büyük ilahlarının Hellenistik Dönem kültür âleminde önemli bir yere sahip olması, Asya kültür unsurlarının, bu devirde belirleyici bir rol oynamasına ve Grek kültürünün şarklılaşmasına, şarkın da Grekleşmesine neden olmuştur[323].

Kıta Yunanistan'da yaşayan çeşitli kavimlerin dil birliğine ulaşmasıyla birlikte, doğunun yenileşmesi daha da hızlandı. Kurulan bu dil birliği sayesinde Grek edebiyat eserleri doğuda yayılmaya başladı ve birçok tiyatro açıldı. Ekonomik zenginlikle birlikte, ortak sanatın gelişmesi kaçınılmaz oldu. Bu kaynaşma sayesinde yüksek bir medeniyet ortaya çıktı[324].

İskender'e göre bütün dünya bir birlik içinde, bir tek devleti teşkil edecekti. Bütün ülkeler ve milletler bir tek otorite altında birleşecekti. Artık milli menfaatler, imtiyazlar, bencil düşünceler, siyasi ihtirasların ve harplerin yerini; barış, hoşgörü, karşılıklı sevgi, saygı ve anlayış hâkim olacaktı. Dünyanın her yeri herkesin vatanı olacak, her insan dünyanın bütün nimetlerinden ve kültüründen faydalanabilecekti. Bütün bir dünyayı siyasi bir birlik altında toplama projesi o zaman için çok ileri bir düşünceydi. Günümüzden yaklaşık iki bin üç yüz yıl önce, 33 yaşındaki İskender, bu projeyi gerçekleştirmeye çalışmıştır. O halde denilebilir ki: Yerel ve milli devlet görüşünün önemini kaybettiğini, giderek kozmopolis yani; dünya devleti görüşünü keşfeden ve bunu hayata geçirmeye çalışan kişi İskender'dir. Aynı zamanda, dünya barışı ve kardeşliği fikrinin de öncüsü olmuştur[325].

İskender'in fetihlerinin amacı doğunun bilgeliği ve zenginliği ile Grekler'in açık düşünceliliği ve hareketli yaşamlarını birbirleri içinde eriterek yepyeni ve harika bir toplum yapısına erişmek istiyordu. Her ne kadar büyük imparatorluğu parçalandıysa da, İskender'in planı yavaş yavaş gerçekleşmiş oldu. Grek sanatı ve

[322] Memiş 2002, 341.
[323] Bosch 1943a, 2.
[324] Plutarkhos 2001, 160 vd.
[325] Memiş 2001, 97.

düşüncesi doğuya sızdı. Grekliler dünyanın sadece Sparta ve Atina'dan ibaret olmadığını öğrendiler. Dorlar ve Ionlar arasındaki sonu gelmez anlaşmazlığı zorla çözmekten başka daha önemli görevler olduğunu kavradılar. Zaten pek az olan siyasal güçlerini yitirdikten sonra, onlar bugüne kadar en büyük gücün taşıyıcısı oldular[326].

Köle olsun, özgür olsun, göçmenler; kendileri ile birlikte yeni ülkelerine, ana vatanlarının mallarını, tekniklerini getirdikleri ve yabancı topraklar üzerinde ulusların ya da şehirlerin tanrılarına uygun ayinlerle tapındıkları sunaklar kurdular. Böylece Doğu ve Akdeniz uygarlıkları birbirine karışmış olarak, ticaret ve diplomasi yoluyla doğudaki uygarlıklara, kuzeyin ve güneyin eski barbar toplumlarına eriştiler[327].

Roma Dönem'i zamanında, Hellenizmin ikinci devri başlamış oldu. Bu devirde Roma kültürü, Doğu ve Grek kültürünün kaynaşmasıyla oluşan bir kültür meydana getirmiştir. Yani bir köprü kültür durumuna gelmiştir[328]. Hellenizm yeni siyasal yapı içerisinde eski değerlerin ve alışkanlıkların yaşadığı bir geçiş dönemi olmuştur[329].

İskender'in M.Ö. 323 yılında Babil'de ölümünü izleyen üç yüz yıl içerisinde dünya kültüründe büyük gelişmeler oldu. Kendisinden sonraki krallıklar devrinde ve Küçük Asya da bu uğurda önemli çalışmalar yapıldı[330]. Daha öncede bahsettiğimiz gibi, Küçük Asya'yı bu dönem içerisinde iki tipte krallık yönetmiştir[331]. Pergamon Krallığı M.Ö. 283-133 gerçek Grek uygarlığının temsilcileri ve koruyucuları olmuşlardır. Bithynia Krallığı M.Ö. 327-74 Grek uygarlığının önderleri olmuşlardır. Buna karşılık Pontus Kralları M.Ö. 302-36 dış görünümüyle Grekli ancak doğulu

[326] Cambrich 1997, 117 vd.
[327] Childe 1983, 161.
[328] Özçelik 2004, 185.
[329] Tuğcu 2000, 157.
[330] Lloyd 2003, 167.
[331] Akurgal 1987, 342.

içerik taşıyan kültür politikası yürütmüşlerdir. Kommagene Kralları da bu iki tipin, temsilcilerindendir[332].

Helenizimin başlangıç tarihi M.Ö. IV. yüzyıl ortalarıyken[333] siyasi olarak bitiş tarihi, M.Ö. I. yüzyılın sonu yani, Hellenistik devletlerin Roma İmparatorluğu'na dâhil olmasıyla sona ererken, Hellenizmin kültürel tesiri ise Roma İmparatorluk Dönemin'de de de devam etmiştir[334]. Bu da M.S. IV. yüzyılın başı olarak kabul edilir.

VIII. HELLENİSTİK DÖNEMDE BİLİM, DİN VE FELSEFE

İskender'in Asya seferi gerek o günlerdeki gerekse sonraki siyasal sonuçlarının ötesinde, daha birçok alanda durum değişikliklerine ve bilgilerin artmasına yol açmıştır[335].

İskender'in kendisi Aristoteles'in öğrencisiydi. Aristoteles ile beraber araştırma ve düşünme, iki temel bilim olarak birbirinden ayrılmıştır. Bu zamana kadar felsefe ve bilim aynı şey iken bundan sonra ayrı tutulmaya başlanmıştır, bunu Aristo başarmıştır[336].

İskender'in ordusunda yalnız askerler bulunmazdı. Ordu da araştırmacılar, gözlemciler ve çeşitli dallarda bilim adamları da bulunurdu[337]. Bu seferler ve bilimsel keşifler sayesinde malzeme koleksiyonu o kadar çok arttı ki artık hiç kimse bu kadar çok bilimsel malzemeyi tek başına inceleyebilecek durumda değildi. Bundan dolayı malzemelerin cinsine göre, çeşitli ihtisas ve bilim dalları oluşmaya başladı[338].

Hellenistik Dönemde kralların bilimsel araştırmalara önem vermeleri ve bilim adamlarını koruyup desteklemeleri sonucu bilimde dikkate değer gelişmeler ve

---

[332] Akurgal 1988, 206
[333] Memiş 2002, 341.
[334] Bosch 1943a, 179.
[335] Plutarkhos 2001, 149.
[336] Bosch 1943b, 163.
[337] Childe 1983, 163.
[338] Bosch 1943b, 166.

ilerlemeler oldu. Bilim adamlarının soyut konular yerine daha çok pozitif ve deneysel bilimlerler ilgilenmeleri sonucuna bağlı olarak fizik, coğrafya, matematik, biyoloji ve astronomi alanında önemli bulgular elde edildi. Başta Mısır olmak üzere, birçok şehirde bilimsel inceleme kurumları, akademiler ve kütüphaneler kuruldu[339]. Coğrafi keşiflerin artmasıyla birlikte bilinmeyen birçok bölgenin yanısıra bitkiler, ağaçlar, hayvanlar ve çeşitli maden türlerinin varlığı ortaya çıkarıldı[340]. Kyreneli Eratostenes, coğrafyayı bilimsel olarak ilerletirken yazdığı, "Geografika" adlı eserinde, dünyanın çevresini doğru olarak göstermeyi başardı ve bir dünya haritası çizdi[341].

Bu dönemde Sayrakusalı Arshimed, matematikçi ve fizikçi olarak, mekanik biliminin temellerini attı ve ilk defa kaldırma prensibini bularak büyük makineler inşa etmeyi başardı[342]. Astronomi ile uğraşan Sisamlı Aristarhos güneşin kâinatın merkezinde olduğunu tespit etmiş. Hipparkhos'ta ayın dünyaya olan uzaklığını hesaplamıştır[343]. Bu devrin büyük mekanikçisi Heron da ağır yükleri kaldırmak için, makineler ve ilk ilkel buharla çalışan makineler inşa etmiştir[344].Tıp alanında da dikkate değer gelişmeler oldu. Mısırlılar mumyalama geleneğinden yararlanarak cesetler üzerinde inceleme yapama fırsatı buldular. İskenderiyeli Heraphilos ve Erasistratos M.Ö. 300-275 yılları arasında insan bedenleri üzerinde ameliyat yapmayı başardılar. Bunların sonunda da damar, kan, kalp ve beyin sistemi ile ilgili önemli bilgiler elde edildi[345].

Bu tür devir açan araştırmalar Hellenistik Dönem'de araştırma ruhunun bulunmasının ya da insanların en büyük arınma yolu olarak bir düşün yaşamı yaşayabilmeleri için boş zaman sahip olduklarından değil siyasal bağlılık

[339] Özçelik 2004, 186.
[340] Plutarkhos 2001, 150 vd.
[341] Özçelik 2004, 186.
[342] Lloyd 2003, 174.
[343] Bean 1995, 13.
[344] Bosch 1943b, 167-169.
[345] Özçelik 2004, 187.

konusundaki tüm çatışmalara rağmen ortak dil kullanan insanların genişlemiş dünyanın her yerinde işbirliği yapmaları sayesinde olmuştur[346].

Bu dönemde din alanında resmi tanrı ve tanrıçaların oluşturduğu, eski tanrılar kuruluna karşı gitgide artan tepkilerle büyük değişiklikler olmuştur[347]. Tanrıların değişkenlik gösteren özelliklerle benimsenmiş olduğu sonucuna varılmıştır. İnsanoğlu tanrılara kendi çıkar ve istemlerine uygun kimlik ve işlevler vermişlerdir. Kurtarıcı, zafer müjdeleyici, koruyucu, gözeten vb. kısacası tanrısal işlevi belirleyen insan ve gereksinimleri olmaya başlamıştır[348]. Hellenizm kültürü başlangıçtan itibaren bütün din dünyasının birleşmesini istemiştir. Böylece tek din ve tek tanrı kavramlı bir oluşum amaçlanmıştır. Bu durum karşısında eski putperest kavimlerin dinleri varlıklarını daha fazla muhafaza edememişlerdir. Bu nedenle tek tanrılı dinlerin doğup yaygınlaşmasının temelinde işte Hellenizmin bu birleştirici özelliğinin katkısı vardır[349].

Bu dönemde düşünce hayatında da önemli gelişmeler oldu. Temel olarak iki yeni felsefe ortaya çıktı. Epikuros'un felsefe okulu olan Epikurosçu okul ve Zenon'un Stoik Okulu. Polis yıkılınca ortada kalan bireye davranışlarında rehberlik etmek üzere Epikurosçu okul, polisten daha dar bir sosyal birim olan dostluk çevresini ve dostlar arasında eşitlikçi ilişkileri ve değerleri örgütlerken, Stoik okul; polisten daha geniş bir sosyal çevreyi, everensel insanlık toplumunu, insanların evrensel eşitliği fikrini ileri sürmüştür[350].

Stoacılara göre kaderci ve uyumlu bir hayat en iyi hayattı ve evren birbirine katı kurallar ile bağlıydı. Epikürcülere göre ise: mutluluk arzuları bastırmak ve kaderci bir anlayış sahip olmak değildi. Her şeyi yapmak insanın kendi elindeydi.

---

[346] Childe 1983, 166.
[347] Lloyd 2003, 174.
[348] Üreten 2004a, 210.
[349] Bosch 1943b, 161.
[350] Şenel 1970, 512 vd.

Bunun için insan özgürleşmeliydi ve bunun engelleyen her şeyden insan kurtulmalı anlayışını benimsemişlerdi[351].

Hellenistik Dönemde felsefe mekteplerinin hepsinde ortak olan şey insanların acılarına ve ihtiyaçlarına göre düşünüş ortaya koymak ve ahlak üzerinde önemle durmaktı[352].

IX. HELLENİSTİK DÖNEMDE MİMARİ VE HEYKELTRAŞLIK

İskender'in İmparatorluk kurması Grek sanatı bakımından son derece önemli bir olay oldu. Böylece Grek sanatı birkaç küçük kentin ilgi merkezi olmaktan çıkarak, dünyanın neredeyse yarısının ortak sanatı halini aldı. Bu değişiklik sanatın niteliklerini ister istemez etkiledi. Bundan sonraki dönem, genellikle Grek sanatı olarak değil de Hellenistik sanat olarak anılmaya başlandı[353].

Pers işgalinin İskender ile son bulması Antik Çağ mimarisindeki geleneksel bazı biçimlerin önemlerini kaybetmesi, yeni bir uygulama ve düşüncenin etkin bir biçimde mimari sanatında da oluştuğunu söylememizi olanak verir. Özellikle M.Ö. II. yüzyıl da oluşan dini yapıların kutsal alanlarının, önceki örneklerde görülen büyük ölçülerini yitirdiği ve dinselliğin öne çıkmasının ikinci plana atıldığı görülür. Tapınaklardaki bu yeni oluşum halkın daha özgür bir biçimde kutsal alanları kullanabilmesine imkân vermiştir[354].

Gerçekten de Hellenistik Dönemin en önemli özelliklerinden biride mimarinin dinsel etkilerden oldukça arınmış olmasıdır. Bunun gerçekleşmesinde Geç Klasik Dönem'den itibaren dinsel duyguların giderek zayıflamasının etkisi olmuştur. Dinsel yapılar artık kentin en önemli yapıları olma özelliğini kaybetmiştir. Stoalar, pazar yerleri, gynasiumlar, tiyatrolar, vb. gibi halka açık yapılara daha çok önem verilmiştir[355].

---

[351] Özçelik 2004, 187.
[352] Bosch 1943b, 164-166.
[353] Gombric 1999, 106 vd.
[354] Özgünel 2001, XXXVIII.
[355] Akurgal 1987, 350.

Antik Dönem'de ve Hellenistik Dönemde tapınaklar, günümüz ibadethanelerinden farklı olarak cemaatin toplanmasına yönelik değildi. Yapı, tanrının barındığı bir ev gibi algılanmış ve yalnızca dinsel törenler sırasında rahipler ile özel bir görev gerçekleştirecek kişilerin içeriye girmesine izin verilmiştir. Cemaat tapınağın dışında toplanmaktadır[356]. Tapınak yapımında eski mimari üsluplara bağlı kalınarak Dor, İon ve Korinth tarzları usta bir şekilde karıştırılarak kullanıldı. Ayrıca tapınakların yanısıra, saray inşaatı daha da önem kazanmaya başladı. Bunlar da daha çok doğu mimarisinden faydalanıldı. Şehirler ise bir plan dâhilinde inşa edilmeye başlandı[357].

Hellenistik Dönem, Grek Klasik Dönemi'ne ait bütün yapı unsurlarının dağıldığı bir dönem olmuştur. Grek unsurlarının yerine yeni mimari biçimler ve unsurlar ortaya çıkmıştır. Öyleki Romalılar'ın yararlanacağı mimari unsurların bu devirde adeta hazırlandığı görülür. Dolayısıyla Hellenistik mimari, saray geleneklerine cevap vermekte, kişisel ve dünyevi yapıların önem kazanmasına yol açmıştır[358].

Hellenistik Dönem'de heykeltıraşlık büyük gelişme göstermiştir. Resmi meydanların ve galerilerin devlet adamlarının heykelleriyle, kütüphanelerin ise bilim adamlarının heykel ve büstleriyle süslenmesi adet olunca, heykeltıraşlar geniş bir çalışma alanı buldular[359].

Bu dönemde ideal betimlemelerin yerine kişi karakterini yansıtan özelliklerin yer aldığı görülür. Fakat İskender İmparatorluğu'nun gösteriş ve tantanaya olan eğilimi, saray mimarisinde tanrı heykellerinin yerini, kralların heykellerinin alması, bunların tanrısal ifadede yapılmasına da sebep olmuştur. Vücuttaki hareket ve adale abartmasının ele alınmasıyla, Barok stilin nasıl ortaya çıktığı biraz olsun anlaşılıyor. Bu dönem heykellerinde uzun boylu gösterim, vücudun dolgun gösterilmesi, ağır vakur duruş, vücut güzelliği gibi özellikleri de vardı.

---

[356] Bean 1995, 181.
[357] Özçelik 2004, 187.
[358] Turanî 1997, 176.
[359] Özçelik 2004, 188.

Ayrıca hareketlerin dengeli verilişi, günlük hayatla ilgili sahneler, vücut damarlarının bile gösterilmesi, yüzlerdeki acı mutluluk ifadesi, iç dünyanın yansıtılması bu dönemin başarısıdır. Çıplak çocuk, ihtiyar kadın, fakir halk gibi konularında, heykel sanatına girdiği görülür. Artık muntazam düzenli saçlar yerine dağınık, doğal duruşlu saçlar alır ve kişinin özelliklerini yansıtan heykeller ortaya çıkar.

Ayrıca elbisenin şeffafmış gibi verilmesi sonucu heykellerde bütün vücut uvuzlarının görülmesine sebep olmuş. Işık gölgenin bütün imkânları kullanılarak başarılı heykeller yapılmıştır. Başka bir yenilik olarak da, heykelin hareketi bulunduğu yer hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân verecek şekilde yapılmaya başlanıyor[360].

Hellenistik Dönem'de Anadolu'da heykeltıraşlık çalışmalarının merkezi Pergamon idi.[361] Pergamon akropolündeki Büyük Sunağı II. Eumenes M.Ö. 180 yılında yaptırarak Zeus ve Athenea'ya sunmuştur. Bu yapı Hellenistik Dönem plastik sanatının en önemli örneklerini oluşturmaktadır. Pergamonlar'ın Galatlara karşı kazandıkları zaferi simgelemektedir. Buradaki plastik eserlerde, M.Ö. IV. yüzyıl sanat hareketlerinde daha da kuvvetlenmiş olan Barok bir ifade vardır[362]. Burada Grek heykel sanatının uyum ve inceliğini aramak boşunadır. Sanatçının güçlü ve dramatik etkiler elde etmek istediği açıktır. Savaş çok şiddetli geçiyor. Savaşı kazanan tanrılar, hantal devleri kırıp geçiriyor. Devler acıdan çılgına dönmüş, her yeri kırıp geçiriyor. Her yer şiddet hareketleriyle uçuşan kumaşlarla dolu. Etkiyi daha da çarpıcı hale getirmek için, kabartmalar yüksek kabartma olarak yapılmış. Figürler neredeyse yerinden fırlamış gibi işlenmiştir[363].

Bu dönemde büyüklük gösteren en önemli sanat dalı portre olmuştur. Hellenistik kralların sanatçılara kralın portrelerini yaptırması, bu sanatın gelişmesine

---

[360] Turani 1997, 176-179.
[361] Akurgal 1988, 214 vd.
[362] Akurgal 1987, 355.
[363] Gombrich 1999, 108.

hız vermiştir. Bu devirde, Skopas, Praxiteles ve Lysippos gibi büyük heykeltıraşlar yetişmiştir[364].

Hellenistik sanat çarpıcı ve yırtıcı yapıtlardan hoşlanıyordu. Amacı etkilemekti. Bunu da başarıyordu. Sanatçılar büyü ve dinle olan bağlarını büyük ölçüde kopartmış, artık sadece teknik sorunlarla ilgilenmeye başlamışlardı. İşte bu çağda, bu ortamda, varlıklı insanlar sanat yapıtlarını toplamaya, orijinallerini ele geçiremedikleri ünlü yapıtların kopyalarını yaptırmaya ve buldukları özgün yapıtlara inanılmaz ücretler ödemeye başladılar. Yazarlar sanat ile ilgilenmeye, sanatçıların yaşam öykülerini yazmaya başladılar. Günlük yaşam konularının ve manzaraların sanatın içine girmeye başladığı bir dönem olmuştur[365].

[364] Bosch 1943b, 176 vd.
[365] Gombrich 1999, 108-111.

X. HELLENİSTİK DÖNEMDE BATI ANADOLUDAKİ PROPAGANDA AMAÇLI DİNİ YAPILAR

X.1. Pergamon (Bergama) Zeus Sunağı

Pergamon kenti Antik Mysia Bölgesi'nde yer alır (Res. 4)[366]. Anadolu'nun kuzeybatısında olup, kuzeyinde Bithynia, güneyinde Lydia, batısında Ege denizi, doğusunda ise Phyrigya bulunur[367]. Kent Ege denizinden yaklaşık 26 km uzaklıkta, geniş ve bereketli Kaikos (Bakırçay) ırmağı vadisinin kuzey kısına hâkim, güney yönde kademeli bir şekilde aşağı düzlüğe inen kayalık teras üzerine inşa edilmiştir[368].

Kazılar sırasında ortaya çıkarılan, çanak, çömlek parçaları, tepede en geç M.Ö. VIII. yüzyılda bir yerleşme olduğunu göstermektedir. Fakat bu bir Grek kenti değildir[369]. Eski yazılı kaynaklar Pergamon'u bir süre, Pers kralı adına Eretria'lı Gongylos'un yönetmiş olduğunu bildirmektedir. Xenophon "Onbinler'in Seferi" sırasında, M.Ö. 400-399 yıllarında kenti işgal etmiştir. Bu tarihten sonra, İskender'in ölümünü izleyen yıllara değin, Pergamon ile ilgili bir şey duyulmaz. Anadolu'nun M.Ö. 301 yılından itibaren hâkimi olan Lysimachos, savaş giderleri için 9000 talenti Bergama'nın komutanı Philetarios'a bıraktığına göre, akropolün daha M.Ö. IV. yüzyılda kuvvetli duvarlarla sağlam bir biçimde korunduğu anlaşılmaktadır. Lysimachos ölünce, Philetarios sözü geçen parayı kendisinde tutarak Pergamon Krallığı'nı kurdu. Pergamon yüz elli yıl boyunca Hellenistik Dönemin kültür merkezlerinden biri olmuştur[370].

Philetarios M.Ö. 283-263 krallığını Marmara kıyılarına kadar genişletmiştir. Yeğeni I. Eumenes M.Ö. 263-241, eldeki toprakları koruduysa da istilacı Galatlar'a karşı haraç ödemek zorunda kaldı. I. Eumenes'in oğlu I. Attalos M.Ö. 241-197, Galatlara karşı başarı ile savaştı[371] ve kral unvanını kullanmaya başladı. Attalos sanat ve kültüre meralıydı. Kentin ilk güzel yapıları onun zamanında inşa edildi. Ölünce

---

[366] Radt 2002, 34.
[367] Strabon 1952, XXII, 4-5. XII. 1; Sevin 2001, 43-55.
[368] Magie 2001, 1.
[369] Bean 1995, 47.
[370] Akurgal 1988, 327.
[371] Lloyd 2003, 176.

yerine II. Eumenes M.Ö. 197-159 geçti[372]. II. Eumenes Roma ile kurduğu yakın ilişkilerle, Pergamon Krallığı'nı, Antik dünyanın başta gelen kültür merkezleri arasına soktu. Akrapoldeki en güzel ve en önemli yapılar onun zamanında inşa edildi. İnce bir zevke sahip olan II. Eumenes, Atina kentinin akropolünü örnek alarak, Pergamon'u Grek dünyasının en güzel kentleri düzeyine ulaştırdı. Pergamon mimari ve heykeltraşlık konusunda, Hellenistik dönemin lideri oldu. II. Eumenes'i kardeşi II. Attalos M.Ö. 159-138 ve onu da oğlu III. Attalos M.Ö. 138-133 izledi. III. Attalos Pergamon Krallığı'nı ölümünde, Roma İmparatorluğu'na bağışladı. Pergamon Roma Dönemi'nde da çok önemli bir merkez oldu. Augustus Pergamon Krallarının anıtlarını yeniden diktirdi. Hadrian ve Trajan Tapınağı'nı tamamlattı. Caracalla, Dionysus Tapınağı'nın onarımını gerçekleştirdi. Hıristiyanlık döneminde bir Psikoposluk merkezi oldu. Bizans Dönemin'de kent, yeni bir surla çevrildi ve surun yapılmasında, Hellenistik ve Roma kalıntılarındaki taş bloklar, heykeller ve kabartmalar kullanıldı. M.S. 716 yılında, bir süre Araplar tarafından işgal edildi. 1330 yılında da Türklerin eline geçti[373].

Alman mühendisi C. Humann'ın, Heroon ile Yukarı Agora arasındaki, Bizans duvarının içinde Zeus Sunağı'nın yüksek kabartmalarını bulması, Pergamon ören yerinin kazılmasına yol açtı. İlk çalışmalar 1878-1886 yılları arasında, C. Humann, A. Conze ve R. Bohn tarafından yürütülerek yukarı kent ortaya çıkarıldı. Buradaki kazılarda ortaya çıkarılan Zeus Sunağı'nı ve Athena Tapınağı'nın mimari parçalarını Berlin'e götürmüşlerdir. İkinci dönem kazılarında, 1900-1913 yılları arasında, W. Dörpfeld, H. Hepding ve P. Schatzmann yöneterek Orta ve Aşağı kenti çıkardılar. Üçüncü kazı dönemini, 1927-1936 yılları arasında, T Wiegand gerçekleştirerek, Arsenalleri, Heroonu, Kızıl Avluyu ve Asklepionu gün ışığına çıkardı. Dördüncü kazı dönemi, 1957-1972 yılları arasında, E. Boehringer tarafından başarı ile yürütülmüştür. Daha sonra kazı ve araştırmalara W. Radt devam etmiştir[374]. Günümüzde ise kazı ve araştırmalar F. Pirson başkanlığında devam etmektedir.

---

[372] Bosch 1943b, 96.
[373] Akurgal 1988, 327 vd.
[374] Akurgal 1988, 330.

Pergamon Krallığı'nın bütün kudreti en parlak şekilde bizzat krallığın merkezi Pergamon şehrinde göze çarpar. Önceden sadece tepenin üst kısmında bulunan şehir surları, II. Eumenes zamanında dağın eteklerine kadar indirilmiştir. Pergamon bu dönemde, Hellenistik dünyanın kültür merkezi olmuş ve İskenderiye kütüphanesi ile kıyaslanacak büyüklükte bir de kütüphaneye sahip olmuştur. Büyük Zeus Sunağı da, bu dönemde Pergamon sanat okulunun kudretini gösteren bir abide olarak karşımıza çıkmaktadır[375].

Büyük Zeus Sunağı'nın inşasına M.Ö. 180 yılında, II. Eumenes'in, Seleukoslar ve Galatlar'ı, Roma ordularının desteğiyle, Magnesia'da kesin olarak yenmesinden sonra başlamış olduğuna dair önceleri oldukça sağlam bir görüş varken, bugün, 1994 yılında Sunak temellerinde yapılan kazının sonuçlarından sonra, aynı kralın inşaat talimatını ancak M.Ö. 170 yılında vermiş olabileceği yönünde bir görüş belirtilmiştir. Tanrılarla Gigantların frizlerindeki betimlemelere bakarsak sunak, Athena ve Zeus'a adanmıştır. Esasen sunak bu tanrıların tapınakları arasında yer alıyordu. Pergamon'un Ana tanrıçası ile bütün tanrıların başı olan babası, her ikisi de, karanlığın güçlerine karşı ön saflarda duran savaşçılardı. Sunağın inşası herhalde ancak II. Eumenes'in halefi II. Attalos'un krallığının başında, M.Ö. 159 yılından az sonra alelacele sona erdirilmiş fakat hiçbir zaman bitirilememiştir. Bunu tamamlanmamışlığı gösteren bazı emarelerden çıkartıyoruz[376].

Sunağın yapılışı, Athena Kutsal Alanı'nın kökten yenilenmesi işlemi ile sıkı bir bağlam içerisindedir. Hatta sunak, muhtemelen Kral II. Eumenes'in zafer getiren tanrıçasına sunduğu esas adaktı. Ancak bina o denli muazzam bir ölçüye sahipti ki, onu tanrıçanın zaten dolup taşmakta olan alanına yerleştirmek kimsenin aklına gelmezdi. Sunak, Arkaik Dönem'den beri, İonya'daki örneklerinden bilinen bir kurban sunağı şeklindeydi, ama boyutları o kadar büyütülmüştü ki artık bir tapınağa bağlılığı anlaşılmayacak kadar kendi ağırlığında olan bir yapı olmuştu. (Res. 5)[377] Sunak için Athena Tapınağı'nın güneyinde bir teras basamağı kadar aşağıda ve

[375] Bosch 1943b, 98 vd.
[376] Radt 2002, 167 vd.
[377] Stokstad 2005, 173.

ondan belirgin şekilde daha derine oyulan bir yer seçilmişti. Yaklaşık 25 m olan yükseklik farkı, esas tapınak ile şükran anıtı arasındaki mesafeyi çok açık bir biçimde ortaya koyuyordu. Henüz daha hiyerarşik düşünceye bağlı bulunulduğu için, kralın bütün incelikleriyle kendi kendini tasvirine rağmen, kralların binalarının tanrıların evlerinin aşağısında bulunmak zorundaydı. Muazzam yeni binanın (Sunak) gerekliliklerine cevap verebilmek için seçilmiş bulunan inşaat alanında birçok şeyin değiştirilmesi gerekiyordu. Harfiyat sırasında kalıntıları bulunan evler toprağa gömülmüştü. İnşaat yerini, batıdan eğri bir geçişle sınırlayan Philetarios'un kent suru yıkılmış ve kapladığı alanın dışına çıkarak, yer genişletilmişti. Böylece sadece doğu tarafı anayolun geçişiyle eğik bir biçimde kesilen yeterli büyüklükte dikdörtgen bir kutsal alan yaratma olanağı sağlanmıştır. Meydanda bir de doğu taraftaki büyük apsis ile daha küçük iki apsis arasında yer alan çok alışılmadık bir yapı vardı. Bu yapı açıkça görülüyor ki Büyük Sunağın yapımına gidildiğinde evlerin arasındaydı. Binanın batı bölümü tamamıyla koparılmış ama apsidal doğu yanı sunağın altyapısı içine bir şekilde dâhil edilmiştir. Ancak bu düşünüldüğünde kütle ile ilgili nedenlerden değildi. Zaten sunak temellerinin altında kalacak olan duvarların yerinde bırakılması, yıkılmasından ve onu çevreleyen kayaların kaldırılmasından daha kolay olduğu için böyle yapılmıştı. Apsisli yapının yerine Büyük Sunağın konulması, onun ön koşulsuz ve daha derin bir anlamı olmaksızın, kendisi için düşünülen terasa yapılmadığı işaretini vermektedir. Zira daha eski olan apsisli yapı, bina tipi nedeniyle bir tapınak, muhtemelen de kentin mitolojik kurucusu Telephos'a ait Heroon idi. Bunun Büyük Sunağın avlu duvarındaki bir Telephos frizinin mevcudiyetinden çıkartmaktayız. Bununla II. Eumenes'in Pergamonun "ikinci kurucusu" olma iddiası ima edilmiş gibidir. Bu lakabı aslında yaptığı çalışmaların diğer krallardan fazla olması nedeniyle hak etmektedir[378].

Büyük Sunak belirtildiği gibi genel şekliyle bir Ion mimari geleneğini izliyordu(Res. 6)[379]. Athena Tapınağı'nın güneyinde, ondan 25 m. kadar alçak bir düzeyde, Zeus Sunağı'nın terası bulunur. Bu yer yaklaşık 69x77 m. büyüklüğündedir

[378] Radt 2002, 168.
[379] Moreno 1994,c.1, 427.

ve sunak onun tam ortasında bulunmaktadır. Kutsal Alan'ın doğu yönünden Zeus Sunağı'nın terasına giriliyordu. Büyük olasılıkla sunağın dört biryanı açıktı ve her yerden rahatlıkla görülebiliyordu[380].

Mermer yapı 36x34 m. ebatında temeller ve birbiriyle kesişen duvarlardan oluşuyordu[381] ve sunak üç katlı bir podyum üzerinde yükseliyordu. Batıdaki heybetli dış merdiven hemen hemen 20 m. genişliğe[382] sahipti. Tüm bina, galeri ve onları taçlandıran akroterleri ile birlikte, yaklaşık 10 m yüksekliğindeydi. Yapının mimari düzeni ise parmaklık ızgarasını andırır şekilde, birbirini dikine kesen tüf duvarlardan oluşan, bir temel çekirdeği vardı. Bunlar kaide yapısının iç kısmını teşkil ediyordu. Dış kaplaması, gözle görülen binanın tamamı gibi, Pergamon'daki pek çok bina ve yontu için tipik olan, gri damarlı bir mermerden oluşuyordu. Doğu tarafı üzerinde iki ortostat bulunan basamaklı kaidenin onarılmış olan kısımları yerinde durmaktadır. Bu bölümün üzerinde, tanrılar ile gigantlar'ın savaşının gösteren, 2,30 m. yüksekliğinde ve 113 m. uzunluğundaki friz yer alır[383]. Friz üst kısmında oldukça ileri çıkan bir kornişle son bulur. Keza alt kısmı da zengin profil işçiliği ile orthostat kaidesinden ayrılır. Diğer taraftan, sunağın alt yapısı üzerinde, çevresini dönen Ionik düzende bir sütunlu galerinin bulunduğu, kendine ait iki basamaklı ve geriye çekilmiş bir kaideye sahiptir. Batı tarafında inşaat bloğuna geniş bir merdiven giriyordu. Böylece merdivenin aralarından yukarıya uzanan iki cumba çıkıntısı oluşturuyordu. Sütunlu galerinin de bu iki çıkıntının etrafında dolaştırılması ve merdiven arkasına geriye çekilmesi gerekiyordu. Bu galerinin karmaşık bir yapısı vardı. Başlangıçta hem dışarıda hem de içeride esas sunak avlusu yönünde, galeriler olması istenmiş ve boyuna giden aks üzerinde, tavanın altına kadar varan bir ayırıcı duvar yapılması düşünülmüştür. Sadece dış galeri ve duvar gerçekleştirilebilmiştir. Merdiven cephesindekiler hariç olmak üzere, içteki sütun dizeleri hiçbir zaman yapılamamıştır. Yeni araştırmalardan görüldüğü üzere galeri duvarının dış tarafında

[380] Akurgal 1988, 340.
[381] Bean 1995, 55.
[382] Berve- Gruben 1961, 271.
[383] Köhler 1948, 71.

bir postoment yoktu. Duvar ile dış sütunlar arasında heykel bulunup bulunmadığı hakkında başka ipuçları ele geçmemiştir[384].

Galeri duvarının iç tarafına Telephos frizi yapılmıştır[385]. Bu, Pergamon'un efsanevi kurucusu Telephos'un[386] yaşamını anlatan resimli bir frizdir[387]. Bu friz hiçbir zaman tamamlanmamış ve önüne dikilmesi planlanan sütun sırası belirtildiği gibi yapılmamıştır.

Üç yandan Telephos frizi ile çevrelenen duvardan duvara yaklaşık 26 m. eninde, 16 m. derinliğindeki meydanın ortasında asıl kurban sunağı bulunuyordu. Birçok ince işlenmiş parça ona mal edilmekle birlikte, bu sunağın biçimi konusunda bir açıklık yoktur. Bir ihtimal Kos ve Knidos'da bilinen Π şeklinde[388] bir plana sahip, Hellenistik kurban sunaklarına benzemekteydi.

Temenosun girişinde bakışlar, giriş duvarının eğiminden dolayı, sunak frizinin doğu tarafının ortasına değil, sağdaki frizin ortasına yönelmekteydi. Yaratıcı usta, orada her zaman hasımları olan Gigantların üzerinde, zafer pozunda görülen Athena ve Zeus'tan oluşan frizin esas grubunu tasvir etmiştir. Büyük frizin birçok parçası ve bölümleri yer belirleme işareti tanrı ve gigantların isimlerini taşıyan yazıtlar sistemine dayanılarak rekonstrüksiyonun tam doğru yerine yerleştirilmiş, böylece savaşın gidişatı genel olarak güvenilir kabul edilebilecek hale getirilmiştir. Ne yazık ki, frizin çok sayıda parçası yine de korunamamış ve diğerlerinin de nereye yerleştirilecekleri tam olarak kesinleşmemiştir. Bu nedenle frizin bire bir simetrik ayna yansıması şeklinde düzenleme prensibi kanıtlanamamaktadır[389].

Büyük frizdeki savaş olayı belli bir efsaneden kaynaklanmaktadır. Tasarım ağırlıklı olarak Hesiodos'un "Thegonia" (Tanrıların doğuşunu) adlı şiirsel eposuna dayandırılmış olmalıdır. O tarihte bile beş yüz yaşında olan bu eseri friz üzerindeki

---

[384] Radt 2002, 169-171.
[385] Smith 2002, 168-185.
[386] Magie 2001, 54 vd.
[387] Akurgal 1988, 342.
[388] Turani 1997, 179.
[389] Radt 2002, 172 vd.

savaşlara örnek almadan önce Pergamon sarayının resmi bilim adamları tarafından değerlendirilmek zorundaydı. Hesiodos'un bahsettiği tanrı soylarının ve sülalelerinin düzenlenmesinin yanısıra frizin yaratılmasında savaş gruplarının düzeni ve kompozisyonu ile ilgili görüş noktalarında rol oynamışlardır. En genç tanrı soyu olan, Grek tanrıları sülalesinin kralı, kalabalık olimpik refakatçileri ve daha eski tanrı kuşaklarından gelen yardımcıları ile Zeus'a karşı genellikle yılan bacaklı ejderhalar olarak yaşamlarını sürdüren gigantlar ile savaşıyorlardı. Zeus ve tanrılarını iktidardan uzaklaştırmak için ayağa kalkmışlar, fakat Zeus ve Athena önderliğindeki gruba (Res. 7)[390]yenilmişlerdir[391].

Çok katı bir şekilde sürdürülmeyen tematik düzenleme öyle yapılmıştır ki, baştanrılar frizin doğu tarafında, diğerleri ise, kişiliklerinin önceliklerine göre ait oldukları yönlerde savaşıyorlardı. Esas yön, güneşin doğduğu yön olan doğuydu. Bu yön rahibin kurbanın yanındayken baktığı tarafa doğru düzenlenmiştir. Orada savaş halinde bulunanlar, Zeus, Athena, Nike, Ares ve daha sonra, Leto, Artemis, Apollon ve Hekate idi(Res. 8)[392]. Zeus'un yanında tek ölümlü olarak Herakles vardı[393].

Çünkü efsaneye göre gigantlar, tanrılar tarafından ancak bir ölümlünün yardımıyla yenilebilecekti. Tanrılar bunu öğrendikleri için yanlarına Herakles'i almışlardı. Ölümlü olmak ile tanrı olmak arasında gidip gelen Herakles'e mağlup düşen Gigantları öldürme görevi verilmişti. Tanrılar da bu sayede gigantları yenmişlerdi[394].

Burada ve geriye kalan diğer kısımdaki frizlerde Tanrılar, kısmen frizlerin köşelerine, akrabalık ilişkilerine göre dağılmışlardı. Mesela Leto, çocukları olan, Artemis ile Apollon'un arasında durmakta, birbirinden çok farklı eşler olan, Ares ve Afrodit, doğu ve kuzey frizlerinin birleştikleri köşede, sır sırta vermiş şekilde, hem

[390] Moreno 1994, c.1, 443.
[391] Radt 2002, 174.
[392] Moreno 1994, c.1, 462.
[393] Radt 2002, 174.
[394] Bayatlı 1991, 19 ve 28. ; Smith 2002, 162-168.

birbirine bağlı hemde ayrı olarak savaşmaktaydılar. Bu tür ince imalara ve kompozisyonlara frizin tamamında rastlamak mümkündür[395].

Güney tarafta, gün yönünde, güneş tanrısı Helios savaşmakta, kız kardeşi şafak kızılı Eos, at üzerinde onun önünde gitmekteydi. Ay Tanrıçası Selena, Helios'u (Res. 9)[396] izliyordu[397].

Batı taraf denize yönelikti. Burada kuzeyden köşeyi dönüp gelen deniz tanrıları vardı. (Res. 10)[398] Bunlar, Poseidon, Amphitrite, Nereus, Doris, Okenus ve Tethys idiler[399].

Mermer sunak masasının[400] yer aldığı platformun üç tarafını çeviren duvar boyunca Herakles'in oğlu Telephos'un doğduğu andan itibaren, Pergamon'u kurduğu güne kadar olan efsanevi yaşamının anlatıldığı[401] Telephos Frizi[402] yapılmıştır. Friz yaklaşık 30 resimle Telephos efsanesi sürekli bir biçimde anlatılmaya çalışılmıştır. Frizin baş kısmı, sunak binasının kuzey tarafından dolaşıldıktan sonra, yukarı avluya varılan kuzeybatı tarafındadır[403].

Pergamon Krallığı hanedanı olan Attaloslar sülalesi, Herakles'in oğlu Telephos'u kendi ataları sayarlar[404]. Efsaneye göre: Pelepones'teki Tegea Kralı Aleos, Delphoi'deki kehanet ocağından öğrendiği bir kehanette kızı Auge'nin[405] ilk çocuğunun kendisini öldüreceğini öğrenir. Aile içerisinde olabilecek bir faciayı önlemek için kral Aleos kızının evlenmesine engelleyerek, böyle bir durumu önlemek için kızı Auge'yi bekâret yemininin edilmesinin şart olduğu Athena Tapınağı'na rahibe yapar. Buna rağmen, gezileri sırasında Tegea'ya ya gelen

[395] Radt 2002, 174.
[396] Moreno 1994, c.1, 458.
[397] Pollitt 1986, 105 vd.
[398] Moreno 1994, c.1, 455
[399] Pollitt 1986, 105 vd.
[400] Bean 1995, 55.
[401] Magie 2001, 54 vd.
[402] Ridgway 2000, 25 vd.
[403] Radt 2002, 175.
[404] Akurgal 1988, 342.
[405] Stewart 1990, 213.

Herakles'e aşık olur ve ilişkiye girer[406]. Bu ilişkiden Telephos adında bir oğulları olur[407]. Bu durumdan çok korkan Auge çocuğunu terk eder ve kendisi de hatasından dolayı, bir sal üzerinde denize bırakılır. Bu sahneyi içeren üç adet friz plakasında kayığın hazırlanışı gösterilmektedir (Res. 11)[408]. Solda kral Aleos, sağ üstede üzüntülü Auge ve önünde iki hizmetçi dağ Nymphe ile birlikte gösterilmektedir. Auge kayıkla denize bırakılırken, çocuk Telephos'ta ormanlığa bırakılır. Auge denizin dalgalarıyla Mysia kıyılarına ulaşır. Burada ise kral Teuthras hüküm sürmektedir. Auge'nin kıyıya gelişi krala bildirilir. Zaten çocuğu olmayan kral Teuthras hemen kıyıya gelir ve Auge'yi oradan alarak evine götürür ve onu evlatlık edinir. Hayatının kurtarılmış olması ve minnettarlığından dolayı Auge, orada olmayan Athena kültünü kurar. Bu arada küçük Telephos, babası Herakles tarafından vahşi ormanda bulunmuş ve bir dişi geyik tarafından emzirilmiş ve büyütülmüştü. Telephos frizindeki betimlemelerde ise dişi geyiğin yerine dişi aslan almıştır. Bu belkide tarihi sebeple icat edilen, Roma karşıtı bir sembolleşme ile ilgiliydi. Bu karşıtlık ise Roma'nın dişi kurdu, Pergamon'nun dişi aslanıydı. Bundan sonra Telephos, kehanetin getirdiği zorunluluğa uyarak dayısı kral Aleos'u öldürür. Bundan dolayı yaşadığı ülkeden kaçmak zorunda kalır ve bir kader neticesinde Mysia'ya vararak kral Teuthras'ın yanına gelir. Kral kendisine düşman olan İdas'a karşı yardımcı olursa, ona kzı Auge'yi vermeyi vaat eder. Telephos'un yardımından ve kişiliğinden çok memnun kalan kral Teuthras, kızını Telephos'a verir ve ona ayrıca evlendikten sonra, kendisine krallığını bırakmak istediğini söyler. Evlilik gerçekleşir[409] yalnız gerdek gecesi ejderha kılığına giren Athena, Telephos'un annesi Auge ile karı koca olmasını engeller[410]. Sonra Telephos Mysia kralı olur ve Hiera isimli Amazonla evlenir.

Frizin ikinci yarısında, Akhaların Troia'ya doğru giderken, ilk önce nasıl yanlışlıkla Mysia'ya geldikleri ve bu arada bölgenin kralı olmuş olan Telephos ile

---

[406] Turani 1997, 182.
[407] Üreten 2004a, 209.
[408] Moreno 1994, c.1, 476.
[409] Radt 2002, 175.
[410] Turani 1997, 182.

nasıl savaşmaya başladıkları anlatılmaktadır. Bu savaşlarda Akhalar yenilir ve gemilerine binerek savaş meydanından kaçarlar. Bu savaşa Dionysos da katılmış ve Telephos'a yardım etmiştir. Yalnız savaş sırasında Telephos, Akhilleus tarafından bacağından yaralanmıştır. Bu yara uzun süre iyileşmeyince, Telephos Lykia Apollon Kehanet Ocağı'na bu yaranın nasıl iyi olması gerekir diye sorar ve bu kehanette yaranın sadece ve sadece yaralayan kişi tarafından iyileştirilebileceği söylenir. Bunun üzerine Telephos Yunanistan'a Argos'a gider. Yarasının iyileştirmesi için Akhilleus'tan yardım ister fakat reddedilir. Kurnaz Odyseus bu yarayı yapanın Akhilleus değil de onun mızrağının yaptığını düşünür ve Telephos'a yardım etmek ister. Netice de Odyseus Akhilleus'un mızrağının ucunu kazıyarak biraz pas ve toz alır ve yaraya sürer, yarası iyileşen Telephos bu iyiliğe karşılık Akhalar'a Troia'nın yolunu gösterir(Res. 12)[411]. Geri dönüş yolculuğu sırasında Telephos Bergama şehrini kurar ve tanrılara yeni kültler vakfetmesi anlatılmıştır[412].

Telephos frizi, Büyük frizin rölyeflerinden çok çeşitli biçimde birbirinden ayrılır. Büyük frizin Hellenistik Dönem sanatı içerisinde ayrıcalıklı bir yeri vardır. Zira devrin rölyef sanatı içersinde, değişik bir tarzda, başarılı ve ihtişamlı bir şekilde ele alınmasındandır. Fakat burada görülen betimleme şekil ve özellikleri aniden düşünülüp kararlaştırılıp işlenmiş olmasından değil, bu stilin daha önceden bir gelişme ve olgunlaşma evresi geçirdiğini burada uygulandığını göstermektedir. Değişik yörelerden gelen sanatçı, yontucu ve onların atölyeleri böyle bir stil ve konu birliğini çok kısa bir sürede birden bire oluşturmaları, Arkeoloji metoduna ve stil gelişimine pek uymaz. Bu stil anlayışı ve zihniyetinin, daha önceki dönemlerde denemelerle olgunlaştırıldığı düşünülmelidir ve kabul edilmelidir ki, böyle bir yapıt ve bu yapıtın stili ortaklaşa gerçekleşmiş olsun.

Büyük frizde Grek heykel sanatının uyum ve inceliğini aramak boşunadır. Sanatçının güçlü ve dramatik etkiler elde etmek istediği bellidir. Savaş çok şiddetli geçiyor ve savaşı kazanan tanrılar devleri kırıp geçiriyor. Devler acıdan çılgına

[411] Moreno 1994, c.1, 479.
[412] Radt 2002, 175 vd.

dönmüş. Her yer şiddet hareketleri ve uçuşan kumaşlarla dolu. Etkiyi daha da çarpıcı hale getirmek için, kabartmalar artık alçak olarak yapılmamış. Figürler neredeyse yerinden fırlamış, mücadelelerini, sanki nerede durmaları gerektiğini umursamadan, sunağın merdivenlerinde sürdürmek ister gibi yapılmışlardır[413]. Buradaki kabartmalar, Grek yarımadasında gördüğümüz, rölyeflerden farklı olarak daha derin işlenmişlerdir. Yani figürlerin zeminden itibaren dışa olan kabarıklıkları daha fazladır. Parthenon'da gördüğümüz daima iki kişinin savaşı, burada yerini kalabalık sahnelere bırakmıştır. Burada, savaşın bir başlangıç noktası, gelişmesi ve en yüksek noktası yoktur. Ayrıca savaşın bitmesiyle ilgili bir sükûnet noktası da rölyeflerde yer almamıştır[414].

Telephos frizinde ise figürler tek tek ve sakin duruşludurlar. Figürlerin formlarında daha az abartma görülür. Bu frizde, büyük frizdeki figürlerin, dizginlenmez canlılığı yerine, gerçek bir ufuk genişlemesi olarak, daha başka çok yeni yöntemlere başvurulmuştur. Rölyef birden bire bir atmosfere kavuşmuş, ışık ve hava hissedilir olmuştur[415]. Büyük frizin aksine, uzun bir olay küçük ve sakin insancıl figürlerle ele alınıp anlatılmıştır. Bundan dolayı da sanat anlayışında ve sosyal düşüncede önemli bir değişikliğin varlığı kabul edilip, Telephos frizi ile de Yüksek Hellenistik Dönem kronolojik açıdan son bulmuş, yeni bir dönem olan Geç Hellenistik safha başlamıştır.

İki friz arasındaki stil farkı, rölyef sanatına zamanın getirdiği bir gelişme olarak mı, yoksa yan yana hâkim olunan iki değişik tarz şeklinde mi algılanması gerektiği cevabı olmayan bir sorudur. Fakat tamamıyla stilistik bir gelişme için yaklaşık yirmi yıldan M.Ö. 179-159 daha uzun bir zaman dilimi düşünülmelidir. Telephos frizinde ve Büyük Sunağın üst kısmında ve başka bölümlerinde bitirilmeleri için biraz daha emek sarfedilmesi gerekmiş olacak ki tamamlanmamış parçalar bulunmaktadır. Telephos frizindeki iç galeriler hiçbir zaman inşa edilmemiştir. Bu da sunak yapımının, bir çeşit zorbalık olayı ile düzenli bitiş

[413] Gombrich 1999, 108.
[414] Turani 1997, 179.
[415] Radt 2002, 176.

çalışmalarından koparıldığı ve sunağın aceleyle tamamlandığı kanısına vardırmaktadır. Bu gerçekler, inşaat sahibinin halefi II. Attalos'un yönetime geçtikten hemen sonra, Büyük Sunağın çok masraflı olan inşaatını bitirmek istediği, bununda çalışmaların alelacele sona erdirilmesine yol açtığı sonucuna götürmektedir. Her ne olursa olsun bu olay II. Eumenes'in ölüm yılı olan M.Ö. 159 yılından hemen sonraya oturtulmalıdır[416].

Büyük frizi yapan ustanın kimliğinin, Atinalı Phyromakhos olduğu son zamanlarda ateşli bir şekilde savunulsa da tam olarak bilmiyoruz. Fakat Atinalı Phyromakhos'un yazılı kaynaklara göre, Pergamon'daki ünlü Hellenistik Asklepios kült heykelini yapan kişi olduğu, keza, Pergamon sunağının inşaatını yöneten kişi olduğu da gösterilmek istenmektedir. Frizin bütün analizi bu eser üzerinde çalışmış çok sayıdaki heykeltıraşın önemli bir kısmının büyük ustanın stilistik yüceliğini örnek alarak çalıştıklarını ve örneğe oldukça yaklaşmış olduklarını göstermektedir[417].

Büyük sunağın kabartma ve heykeltıraşlık eserlerinin stilinde barok bir ifade vardır. Bu M.Ö. IV. yüzyıl sanat hareketlerinin daha da kuvvetlenmiş bir şekli olarak tanımlanabilir. Figürlerin saçları dağınık, derin oyulmuş ve güçlü bir ışık gölge konstratı oluşturmuştur. En belirgin özellikler olarak, derin gözlerin trajik bir biçimde yukarıya doğru bakması, çatık kaşlar ve ağzın açık olmasıdır. Yüzlerdeki heyecan, ızdırap ve coşku ifadeleri çok başarılı verilmiştir. Kaslar abartılmış bir şekilde işlenmiş olup, giysilerin diogonal kıvrımları derin gölgeler bırakarak dalgalanmaktadır. Vücut ifadeleri sert ve keskin yapılmıştır. Izdıraplı yüz ifadelerinin yanısıra, yakışıklı erkek yüzleri ve çok güzel yapılmış erkek vücutları vardır. Kadın figürleri genel olarak büyüleyici işlenmiştir[418].

Pergamon akropolünün Hellenistik Dönem'deki bu en önemli ve en büyük yapısının krallığın en parlak yıllarında, yani II. Eumenes M.Ö. (197-159) zamanında inşa edilmiş olması gerekmektedir[419]. Sunağın yapımına M.Ö. 180 yılları civarında

[416] Radt 2002, 176 vd.
[417] Radt 2002, 177.
[418] Akurgal 1987, 355.
[419] Magie 2001, 35 ve 54.

başlanmıştır[420]. Büyük frizin bitiş tarihi M.Ö. 180 yılı ve sonrası iken, küçük frizin bitiş tarihi, çeşitli sebeplerden dolayı, M.Ö. 160 yılları civarıdır. İki friz arasında yaklaşık 20 yıllık bir bitiş süresi vardır. Sunak açık mavi renkte mermer bir boya ile boyanmıştır. Tanrıçaların giysilerine altın ve tunçtan eklemeler yapılmıştır. Ayrıca kabartmalara gigantların isimleri ayrı ayrı yazılmıştır.

Büyük Zeus Sunağı'nın yaklaşık olarak, tanrılar ve gigantlar savaşını anlatan frize ait, 97 rölyef ve 2000 parça, Telephos'un hayatının anlatıldığı küçük frize ait 35 rölyef ve 100 parça ile heykel, kitabe ve mimari kalıntılar, 1871 yılında Alman mühendisi Carl Humann'nın 1871 yılından itibaren yaptığı kazılar sırasında ortaya çıkarmış. 1878 yılında sunağa ait bu parçalar, Osmanlı Hükümeti'nden izin alınarak Almanya'ya götürülmüştür. Pergamon akropolünde bugün yalnız sunağın temelleri görülmektedir[421].

Pergamon Zeus Sunağı Berlin Müzesi'nde yeniden ayağa kaldırılmıştır. Fakat eserin müze içerisindeki düzenlemesinde ister istemez bazı problemler çıkmıştır. Bir duvar önüne yerleştirilmiş olan, açık merdivenli batı cephesi, mekân boyutlarıyla algılanabilmektedir. Yapının geri kalanı ayağa dikilmiş olduğundan, çevresini dolaşma da mümkün değildir. Doğu, kuzey ve güney frizlerinin büyük bir bölümü, yapıyı çevreleyen sergi salonun duvarları boyunca dizilmiştir[422].

Pergamon kentinde Zeus kültü çok önemlidir. Genellikle "Soter veya Soteros"[423] Tanrının en çok kullanılan epithetlerinden biri olup, kötülüklerden kurtarıcı ve koruyucu kimliğinden dolayı, kullanılan bir sıfattır[424].

Attaloslar ile Galatlar[425] arasındaki savaşlarda, savaş tanrıçası Athena'nın zafer getireceğine, Zeus'un yıldırımları ile yardım edeceğine ve bütün tanrıların Pergamonu koruyacağına inanılmıştır. Bu inanç ile girişilen savaş zaferle

[420] Akurgal 1988, 340.
[421] Akurgal 1988, 340.
[422] Radt 2002, 177.
[423] Farnell 1896, 60 vd. ; Cook 1925a, 259. ; Cook 1925b, 955. ; Şahin 2001, 172.
[424] Üreten 2004a, 189.
[425] Kaya 2000, 15-52. ; Strabon 1999, XII.8,3. XIII. I.70. ; Polybios 1922, XVIII.41,6. ; Livius 1985, XXXVIII.16. ; Plinius 1973, XXXIV.38. ; Hansen 1972, 28.

sonuçlanmış ve Attalos "soter" unvanı ile birlikte, "basileus" unvanını da almıştır. Bundan sonra Zeus'a Pergamon'u kötülüklerden (Galatlar) kurtardığı ve koruyucu tanrı olduğu için Soter epithetiyle tapınılarak, Pergamon'da Athena Nikephoros ile birlikte kentin en büyük tanrıları olarak Zeus Soteros'a adanmış sunak yapılmıştır[426].

Ayrıca kentte Zeus'a sadece soter veya soteros epithetleriyle değil, Tropaios epithetiylede tapınılmıştır. Bizans duvarı altında çıkan bir yazıta göre Zeus Trapaios, Pergamon Krallığı'nın bir savaşı sırasında savaş alanında kendini düşman askerlerine göstererek onların savaşı bırakıp kaçmasına ve Pergamon askerlerin de galip gelmesini sağlamıştır[427].

Anlatılıdığı üzere Zeus ve Zeus kültü Pergamon Krallığı için çok önemlidir. Bergama Zeus Sunağı'da Galatlara karşı elde edilmiş olan zafer için bir anlamda varoluşun simgesi olan ve en büyük tanrıya yani Zeus'a teşekkür etme maksadı ile yapılmıştır[428].

Sunağın kaidesinde bulunan tanrılar ile gigantların[429] mücadelesini anlatan[430] büyük frizde anlatılmak istenen propaganda şudur: Mitolojik olarak, Tanrılar ile Gigantaların mücadelesi bir varoluş ve yok oluş mücadesini anlatmaktadır. Tanrılar tarafından yer altına hapsedilmiş olan Gigantların, yeniden yeryüzüne çıkarak yönetimi tanrılardan almak istemesi sonucu çıkan savaş anlatılmıştır. Burada tanrılar Pergamon'u, Gigantlar ise barbar Galatlar'ı simgelemektedir. Tanrılar ve gigantlar arasındaki bu savaşlar, Grek kültürünün, barbarlara özellikle de haraç isteyen ve soygun yapan Galatlar'a karşı, Pergamon kralları tarafından korunmasını sembolize etmektedir[431]. Yani iyiyle kötünün mücadelesi, iyinin kötüye galip gelmesi, Pergamon'un Galatlar'a karşı olan mücadelesi ve medeniyetin barbarları yenmesi

[426] Smith 2002, 163 vd.
[427] Üreten 2004a, 193.
[428] Bosch 1943b, 98 vd.
[429] Gombrich 1999, 108.
[430] Turani 1997, 179.
[431] Radt 2002, 173.

anlatılıyordu[432]. Aynı zamanda Grek dünyasının barbarlara karşı savunuluşunun simgesiydi[433].

Pergamon Krallığı'nın yaşadığı süreç içerinde karşılaştıkları baskı ve tehlikeleri böyle bir friz ile mitolojik bir konu içerisinde anlatmak istedikleri şüphesizdir. Galatlar ve Galat saldırıları, Pergamon Krallığı'nı var oluş veya yok oluş pozisyonuna sokmuş. Böyle büyük bir tehlikeyi ortadan kaldıran Pergamon Krallığı'nı veya Pergamonlular'ın başarısı çok büyük ve o derece de önemlidir. Pergamonlular'ın özellikle Galatlara karşı yürüttüğü bu varoluş mücadelesi, mitolojik bir konu içerisinde gerçek ve tarihi bir olayı göstermek onu yaşatmak ve ölümsüzleştirmek istemeleri, dönemin anlayış ve zihniyeti içerisinde çok doğal olmalıdır. Tehlikenin büyüklüğü ve ehemmiyeti ancak acımasız bir savaş sahnesiyle anlatılabilmiş ve varoluş kavgasının önemi özellikle vugulanmıştır.

İkinci bir friz olan sunak binasının üst katında esas kurban adak sunağını çevreleyen Telephos frizinde[434] ise mitolojik olarak kentin efsanevi kurucusu ve Herakles'in oğlu olan Telephos'un hayatı[435] anlatılmaktadır.

Küçük frizde propaganda olarak, Attaloslar Hanedanlığı kendilerini Zeus'un muzaffer tanrı soyu ile hemen hemen açıkça özdeşleştiriyorlardı. Çünkü büyük frizde anlatılan tanrılar ile gigantların mücadelesinde, tanrıların zaferi kazanmasında en büyük rolü oynamış olan Herakles, Pergamon'un kurucusu Telephos'un babası olması nedeniyle kendi hanedanlarının kurucu atasıydı[436]. Bundan dolayı Attaloslar hanedanları kendi soylarının Herakles'e ve daha da ileri giderek baştanrı Zeus'a kadar gittiğini bu frizde anlatmak istemiştir.

İkinci Atina Pergamon'du. Grek özgürlüğünün ünlü savunucusu Pergamon, M.Ö. V. yüzyıl Pers savaşlarından beri her Grekli tarafından benimsenmiş,

---

[432] Bosch 1943b, 98 vd.
[433] Magie 2001, 54.
[434] Turani 1997, 182.
[435] Bean 1995, 55.
[436] Smith 2002, 162-168.

geleneksel değerlerin koruyucusu olmuştu[437]. Galat saldırıları karşısında Grekliler'i savunması ve koruması Pergamon'u Grek dünyasının koruyucusu ve lideri yapmıştı. Bu anıt, bu simgelerin en büyük kanıtı ve taşıyıcısıydı.

Pergamon Zeus Sunağı mimarlık, heykel sanatı ve mitolojik tasvirler bakımından olduğu kadar, Attalosların düşmanları üzerindeki zaferini ölçülü bir şekilde sembolize etmesi yönüyle de insanlık tarihinin övünç duyacağı bir eserdir. Büyük Sunak tapınılan bir dini yapı olmaktan çok, başarılı savaşların simgesi ve krallığın bir çeşit zafer anıtıdır[438].

X.2. Lagina Hekate Tapınağı

Antik çağ coğrafyasında, Karia Bölgesi (Res. 13)[439] içinde yer alan Lagina Hekate Kutsal Alanı, Muğla ili, Yatağan ilçesi, Turgut Beldesi sınırları içinde, Kapıtaş mevkisindedir. Antik yapı kalıntılarının bulunduğu alan, günümüzde hale "Leyne" olarak anılmaktadır[440].

Lagina'nın tarihi süreci, Karia Bölgesi ve özellikle bağlı olduğu Stratonikeia (Eskihisar) antik kentinin tarihi süreci ile paralellik gösterdiği, antik kaynaklar, yazıtlar ve arkeolojik belgelerle kanıtlanmıştır[441].

Antik kaynakların verdiği bilgilere göre Stratonikeia Hellenistik Dönem'de kurulmuştur. Byzantionlu Stephanos'un verdiği bilgilere göre şehri, Seleukos Krallığını M.Ö. 281-261 yılları arasında idare etmiş olan, Antiochos'un, karısı Stratonike adına kurmuş olduğunu bildirmektedir. Antik yazarlardan Plutarchos'un Kral Seleukos, karısı Stratonike ve oğlu Antiochos ile ilgili vermiş olduğu bilgiler çok önemlidir. Baba kral, genç karısı Stratonike ile oğlu Antiochos arasında geçen gizli aşkı öğrenince, M.Ö. 294 yılında karısından ayrılır ve her ikisini de ülkenin kuzeyine gönderir. Ayrıca Antik yazarlardan Appian da şehri, bu tarihten önce bizzat Seleukos kralının, genç karısı adına kurmuş olduğunu yazmaktadır. Seleukos'un

[437] Radt 2002, 175.
[438] Akurgal 1988, 330.
[439] www.arkeoloji.dünyası.com.
[440] Robert 1970, 555-558. ; Şahin 1973, 187-195.
[441] Bean 1980, 67.

M.Ö. 281 yılında Manisa civarındaki Kurupedion Savaşı'nda Lysimachos'u yenmesi üzerine Batı Anadolu'nun kontrolü Seleukoslar'ın eline geçmiştir. Aynı yıl kral Seleukos ölmüş yerine oğlu Antiochos geçmiştir. Böylece Stratonikeia'nın Antiochos zamanında kurulmuş olması veya buradaki mevcut bir yerleşme yerinin, bu adı almış olması akla daha yakın gelmektedir[442].

Çünkü Lagina ve Stratonikeia nekropolünde Prof. Dr. Yusuf Boysal tarafından yapılan kazı çalışmalarında, Geç Geometrik Dönem malzemeleri[443], Stratonikeia'yı Lagina'ya bağlayan kutsal yolun, Stratonikeia antik kenti kuzey girişi boyunca yapılan kazılarda, M.Ö. VII ve VI. yüzyıllara tarihlenen buluntular ele geçmiştir[444]. Kutsal yol kenarında, Börükçü mevkisinde son yıllarda, Lagina Kazı Başkanı Prof. Dr. Ahmet A. Tırpan ve ekibi tarafından yürütülen kazı çalışmalarında, Geç Geometrik Dönem'e tarihlenen malzemeler bulunmuştur[445].

M.Ö. V. yüzyıla ait buluntuların azlığı, muhtemelen bölgenin Pers hâkimiyetine girmesi ile birlikte, siyasi ve idari yapının değişerek, merkezi satraplık sistemine geçişin yarattığı sorunlar veya otoritenin yeni düzenlemelerinden kaynaklanmaktadır. M.Ö. V. yüzyıla tarihlenen buluntular ele geçmemiştir[446]. Buna karşın Lagina[447] ve Börükçü mevkindeki nekropol kazılarında ele geçen malzemeler[448] ve Yatağan-Milas karayolu yapımı sırasında bulunan iki adet hydria bu dönemi yansıtmaktadır[449].

Hekate Kutsal Alanı'nın yaklaşık 1 km. kuzeybatısında yer alan Koranza antik kentinde Arkaik Dönem'e tarihlenen buluntular ele geçmiştir. M.Ö. IV. yüzyılda bölgenin en önemli yerleşmelerinden biri haline gelen kent hakkında, Hekate Tapınağı'nın yaklaşık 1 km kuzeybatısındaki Köklük mevkiinde ele geçen

---

[442] Akurgal 1988, 560.
[443] Boysal 1970, 63-93. ; Boysal 1979, 389 vd.
[444] Baldıran 1990, 60. ; Özgünel 1972, 32.
[445] Söğüt 2004, 24-41. ; Tırpan-Söğüt 2005b, 371-386.
[446] Baldıran 1991, 47.
[447] Tırpan-Söğüt 2004, 87 vd.
[448] Söğüt 2004 24-31. ; Tırpan-Söğüt 2005b, 371-386.
[449] Şahin 1976, 15.

yazıt önemli bilgiler içermektedir[450]. Yazıttan öğrendiğimize göre bu dönemde Lagina Koranza antik kentinin bir demosu'dur[451]. Kutsal alanın ve Koranza antik kentinin çevresinde yapılan kazılarda M.Ö. IV. yüzyıla ait eserler bulunmuştur[452].

Stratonikeia nekropolünde ve son yıllarda Börükçü mevkiindeki nekropol alanında yapılan kazı çalışmalarında, M.Ö. IV. yüzyıla tarihlenen buluntuların, diğer dönemlere nazaran fazla olması, Mausolos Dönemi'ndeki istikrarlı yönetimin sonucu olmalıdır[453].

M.Ö. III. yüzyılın başlarında Seleukos yönetimindeki bölgenin siyasi yapısının yeniden düzenlenmesi ile Stratonikeia ön plana çıkmıştır[454]. Koranza antik kenti Staratonikeia'nın bir demosu olmuştur[455]. Lagina'nın bağlı olduğu Koranza'nın adı unutulup, Lagina Hekate Kutsal Alanı'nın önem kazanmasının nedeni, Anadolulu bir tanrıça olan Hekate kültünün ön plana çıkması ve bunun sonucu olarak da Hakete Tapınağı'nın bölgenin en önemli dini merkez haline gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır[456]. Lagina Hekate Kutsal Alanının kutsal bir yol ile Stratonikeia'ya bağlanması ve Hekate Tapınağı rahiplerinin demos hakkına sahip oldukları için Stratonikeia yönetimine bule göndererek söz sahibi olmaları, Lagina'nın bölgedeki önemini vurgulamaktadır[457].

Stratonikeia M.Ö. 240 yılında Rhodos hâkimiyetine girmiştir[458]. M.Ö. 205 yılında Makedonya Kralı Philip'in kenti ele geçirmesi, Stratonikeia ve demoslarının fidye ödeyerek bağımsızlıklarına kavuşması, Rhodos hâkimiyetinin güçlü olmadığını gösterir[459]. M.Ö. 167 yılında Roma'nın yardımlarıyla Karia'nın bütün kentleri

---

[450] Yazıtta Koranza kentinde, Apollon ve Artemis Kutsal Alanının var olduğundan söz etmektedir. Şahin 1973, 185-189. ; Şahin 1976, 18-24. Kalıntılardan Artemis Kültünün Roma döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Deschamps-Cousin 1888, 266-.269. ; Hatzfeld 1920, 85. ; Laumonier 1958, 211 vd.
[451] Şahin 1973, 187-195. ; Şahin 1976, 17-28. ; Şahin 1999, 36.
[452] Tırpan-Söğüt, 2004, 87 vd.
[453] Baldıran 1990, 60. ; Tırpan-Söğüt 2005b, 371-386.
[454] Robert-Robert 1958, 555-568. ; Tırpan 1983, 210. ; Tırpan 1990, 217-234. ; Tırpan 1998, 1.
[455] Şahin 1976, 23 vd.
[456] Şahin 2006, 61.
[457] Şahin 1976, 44.
[458] Robert-Robert 1958, 563.
[459] Robert-Robert 1958, 263.

bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır[460]. Mylas antik kenti ile Stratonikeia arasında M.Ö. 143 yılında ortaya çıkan sınır anlaşmazlığına Roma senatosu hakemlik etmiştir. M.Ö. 130 yılında Roma'ya başkaldıran Pergamon varisi Aristonikos'un Romalılar'dan korunmak için Stratonikeia'ya sığınması, kentin bu dönemdeki siyasi gücünün göstergesidir[461].

Anadolu'yu Romalılar'dan temizlemek için uğraşan Pontus Kralı VI. Mithridates'e karşı Roma'yı savunan Stratonikeia M.Ö. 88 yılında[462] VI. Mithridates'in işgaline uğramıştır. Romalılar M.Ö. 81 yılında Pontusluları yenmişler ve Stratonikeia'yı mükâfatlandırmak için kentin 50 km güneydoğusundaki Hydisos şehri ve topraklarını Stratonikeia'ya bağlamışlardır[463]. M.Ö. 40 yılında Parthlarla birleşen Labianus Romalılara karşı başlattığı mücadelede Stratonikeia'ya saldırmış fakat ele geçirememiştir. Bunun üzerine Lagina Hekate Tapınağı'nı yağmalamıştır[464]. Bu olaydan zarar gören kutsal alanın yeniden imarı için Roma İmparatoru Augustus M.Ö. 27 yılında bağışta bulunmuştur. Bu bağış kitabesi halen Propylonun kapı lentosunda yer almaktadır[465].

Stratonikeia Romalılar'dan sonra da önemini korumuş ve Bizans Dönemi'nde bölgenin psikoposluk merkezi olmuştur. Türkler zamanında Eskihisar adını alan Stratonikeia, müsait iklimi ve bol su kaynaklarına sahip olması nedeniyle yakın zamana kadar iskân görmüştür. Altmış yıl önce geçirdiği kuvvetli deprem ve sonra da altında kömür bulunması nedeniyle köy iki defa civarındaki yakın yerlere taşınmıştır. Daha sonra kömür alım işler ile ilgili olarak, doğal yapısı bozulmuş ve terk edilmiştir[466].

Lagina Stratonikeia'nın demosuydu. Ona bugün sadece izleri görülebilen, 9,65 km uzunluğundaki bir kutsal yol ile bağlanıyordu. Bununla beraber Lagina ismi

---

[460] Foucart 1890, 365.
[461] Junghölter 1989, 131-135. ; Akurgal 1988, 560.
[462] Bean 2000, 81.
[463] Diehl-Cousin 1885, 437-474. ; Sherk 1969, 105-111. ; Şahin 1981, 4-9.
[464] Schober 1933, 15 vd.
[465] Bean 2000, 88.
[466] Akurgal 1988, 560.

yazıtlarda asla kullanılmamıştır. Bunun yerine kutsal köy Hierakome olarak bilindiği görülmektedir[467].

Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda ilk araştırma 1743 yılında R. Pococke tarafından gerçekleştirilmiştir[468]. Yine aynı yüzyılda, R. Chandler de kutsal alanı ziyaret etmiştir[469]. W. W. Leake 1822 yılında Küçük Asya'yı gezip araştırdığı sıralarda gördüğü yerleri anlattığı kitabında, Lagina Hekate Tapınağı'nı da tanıtmış ve bazı yazıtları da yayınlamıştır[470]. W. A. Waddington 1835 yılında Lagina'da yaptığı çalışmalar sırasında tespit ettiği yazıtların kopyalarını almış ve yayınlamıştır[471]. 1856 yılında Lagina'ya gelen, C. T. Newton tapınağın planını çıkarmaya çalışmış ve temenos duvarının krokisini çizmek için yaptığı sondaj sırasında 7 adet kabartmalı friz bulmuştur[472]. 1879 yılında G. Hirschfeld, kutsal alandaki yazıtların bir kısmını yayınlamıştır[473]. O. Benndorf tapınakta yaptığı küçük çaplı sondaj ile ilk defa tapınağın tam olarak planını çıkarmıştır[474]. 1881 yılında G. Niemann ve F. V. Luschan tarafından yürütülen kazı çalışmaları sırasında, 8 adet kabartmalı friz ile birkaç kitabe daha bulunmuştur[475]. Aynı yıllarda A. M. Hauvette-Besnault ve M. M. Dubois Lagina'da bulunan yazıtları yayınlamışlardır[476]. 1882 yılında Gölbaşı Anıtları üzerinde çalışan K. G. Lanckoronski ve ekibi, 1883 yılında Lagina'da kısa bir araştırma yapmışlardır. 1885 yılında G. Cousin ve M. Ch. Diehl, tapınağın naos duvarına kazınmış olan senato kararını, birkaç yazıtla birlikte yayınlamışlardır[477]. M. M. Legrand ve J. Chamonard, 1891 yılında tapınak frizlerinden 9 tanesini daha çıkarıp bilim dünyasına tanıtmışlardır. Aynı yıl ekim ayında Lagina'ya geçen Osman Hamdi Bey 17 adet friz daha bulmuştur[478]. 1892

[467] Bean 2000, 91.
[468] Pococke 1745, 65.
[469] Chandler 1806, 54.
[470] Leake 1824, 230.
[471] Waddington 1870, 536-548.
[472] Newton 1863, 554.
[473] Hirschfel 1879, 314 vd.
[474] Benndorf 1882, 164-167.
[475] Petersen- Luschan 1889, 152-156.
[476] Hauvette-Besnault-Dubois 1881, 185-191.
[477] Diehl-Cousin 1885, 437-474.
[478] Frothingham 1891, 512 vd.

yılındaki çalışmalara J. Chamonard'da katılmıştır. Osman Hamdi Bey Propylon, tapınak ve stoada kazı yapmış, kutsal alanın ve yapılarının planları üzerine çalışmıştır. 30 Eylül-20 Ekim 1892 yılında tapınak frizlerini ve kırık parçalarını toplayarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürmüştür[479]. Tapınağın batı cephesi frizleri ilk olarak 1895 yılında, J. Chamonard tarafından yayınlanmış, frizlerin stili ve tarihi ile ilgili önerilerde bulunmuştur[480]. 1902 yılında heyete katılan Halil Ethem Bey de yeni bulgular ışığında Hekate Tapınağı'nın ve kutsal alanın planını çıkarmıştır. Elde edilen bilgiler G. Mendel tarafından derlenerek 1912 yılında yayınlanmıştır[481]. 1933 yılında A. Schober, Lagina frizlerini tekrar ele alıp daha detaylı bir çalışma yapmıştır[482].

Yusuf Boysal, 1967-1970 yılları arasında Lagina ve çevresinde yaptığı kazı ve araştırmalarda yörenin Eski Tunç Çağı'ndan itibaren kesintisiz iskân gördüğünü belgeleyen malzemeler bulmuştur[483]. Lagina'da 1993 yılında Ahmet A. Tırpan başkanlığında çalışmalara başlanmış ve halen devam etmektedir.

Tapınak arazisi, kare plana yakın yaklaşık 149x134 m. ölçülerindeki stoa ile çevrili büyük bir alandır[484]. Lagina Hekate Tapınağı, batı stoanın ön tarafında kuzeybatı-güneydoğu doğrultuda inşa edilmiştir. Güneydoğusunda, güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda konuşlandırılmış Altar yer almaktadır. Tapınak ile bağlantılı inşa edilen atların yapı ile yön birliği içinde olmaması, farklı dönemlerde inşa edildiklerini düşündürmektedir. Kutsal alanın dört bir yanını çeviren stoanın dış duvarı aynı zamanda peribolos duvarı olarak kullanılmıştır (Res. 14)[485].

Kutsal alandaki yapıların tamamı geometrik kurallara uygun olarak inşa edilmiştir. Buna göre, Propylonun iç cephesinde yer alan, in antis sütunlarının oturduğu staylobat bloklarının uç noktasında sütunların orta aksı merkez olarak kabul

[479] Bean 2000, 88.
[480] Chamonard 1895, 235-262.
[481] Mendel 1912, 428-542.
[482] Schober 1933, 26-54.
[483] Boysal 1970, 63-93. ; Boysal 1979, 389 vd.
[484] Bean 2000, 89.
[485] Büyüközer 2006, 92.

edilmiş ve bu noktadan belirli açılarla gönderilen hayali ışınlar ile yapıların oturtulacağı köşeler belirtilmiştir. Sonuç olarak, Kutsal alandaki her bir yapının köşeleri merkezi noktaya, 15º-30º -45º-60º'lik açılarla kesmektedir.

Tapınak, 27.78x21.09 m. ölçülerinde, 1.56 m. yüksekliğindeki, 5 krepisli bir krepidoma üzerine oturtulmuştur. Alt yapı yer yer doğal kayanın düzeltilmesi ile oluşturulmuş ve kalan bölümler düzgün kesilmiş konglomera taşlarla desteklenerek kot seviyesi ayarlanmıştır. Dört cephede de staylobatın kenarında sağlamlığı artırmak düşüncesi ile çift sıra mermer blok kullanılmıştır. Krepislerden itibaren staylobat ve tapınağın kendisi mermerden inşa edilmiştir. Üst örtüde gri mermer, kalipter ve stroterler kullanılmıştır[486].

Hekate Tapınağı, 8x11 sütunlu[487], pseudo dipteros plan tipinde inşa edilmiştir. Dor düzenindeki stoadan farklı olarak, dönemin modasının yansıması olarak Korinth Düzeni tercih edilmiştir. Giriş kısmı güneybatı cephede yer alan tapınak yapısı geniş bir pranaos ve naostan oluşmaktadır, opisdodomosu yoktur[488]. Tapınağın etrafını bir sıra halinde, 34 adet sütun çevrelemektedir. Ancak bu güne kadar yapılan kazı çalışmalarında 24 adet sütun başlığı (Res. 15)[489] bulunmuştur[490].

Altyapıyı oluşturan blokların tamamı kenetler ile birbirine bağlanmıştır. Basamak bloklarının oturduğu bölümlerde ise kenetlerin yanısıra zıvanalarda kullanılmıştır. Altyapısı büyük oranda sağlam olan tapınağın euthynteriası 27.78 m. uzunluğunda, 21.09 m. genişliğindedir[491]. Tapınaklar genellikle eski kültler üzerine inşa edilmişlerdir fakat Hekate Tapınağı'nın eski bir kült üzerinde olup olmadığı kesin değildir.

Naos ve Pranaos duvarları, çift sıra düzgün kesilmiş mermer bloklardan inşa edilmiştir. M.Ö. 81 yılında VI. Mithridates'e karşı kazanılan savaşın anısına kutsal

---

[486] Büyüközer 2006, 14vd.
[487] Akurgal 1988, 561 vd.
[488] Bean 2000, 90.
[489] Büyüközer 2006, 103.
[490] Ante duvarları arasındaki in-antis sütunlar Ion başlıklıdır.
[491] Mendel 1912, 433. ; Webb 1996, 108. ; Phol 2002, 76.

yerin dokunulmazlığını onaylayan Roma senato kararının kazındığı naos duvarı bloklarının bir kısmı batıdaki, bir kısmı ise doğudaki tasnif alanında yer almaktadır[492].

Tapınağın pranaos kısmında yer alan in-antis sütunlar Efes tipi kaidelidir Peristasis sütunları ise Attik-İon kaidelidir (Res. 16)[493]. Peristasis sütunları dört tamburdan oluşmaktadır Sütun yüksekliği 6.90 m. olarak tespit edilmiştir.

Tapınağın naos duvarı üzerine gelen arşitrav bloklarından 24 adet bulunmuştur. Blokların uzunlukları, 1.05 m. - 1.47 m. arasında değişmektedir. Tapınakta yapılan çalışmalarda 35 adet sütun arşitravı bulunmuştur. Sağlam durumdaki blokların uzunluğu 2.29 m. - 2.36 m. arasında değişmektedir. Köşelere gelen arşitravların uzunlukları ise 2.42 m. - 2.62 m. ölçülerindedir. Arşitravlar aynı cins mermer bloklardan kesilen yekpare bloklardan oluşmaktadır. Kazı çalışmalarında 6 adet diş sırası bloğu bulunmuştur. Tapınakta alışılmış uygulamanın dışında konsollu geison yerine, düz bir geison ve sima kullanılmıştır.

Tapınak üzerinde peristasis frizlerinde ve naos duvarları üzerine gelen frizlerde olmak üzere iki ayrı yerde çeşitli betimlemeler yapılmıştır.

Naos duvarı frizlerinin dar yüzünde, biri oturur diğer ikisi ayakta üç çıplak erkek figürü betimlenmiştir. Köşede ise sırtını dönmüş, başı chlamys ile örtülü ayakta duran, hüzünlü bir yüz ifadesine sahip kadın figürü yer almaktadır. Bu figürün önünde frizin tam köşesine yerleştirilmiş gövde kısmı ile frizin uzun cephesine doğru uzanmış Okeanos ya da nehir tanrısı benzeri, potetik ifadeli, sakallı bir erkek figürü bulunmaktadır. Uzun cephede merkezde, ok ve sadağı ile cepheden betimlenmiş ayakta duran bir Artemis figürü ile her iki yanında ikişerli gruplar halinde kompoze edildikleri anlaşılan dokuz genç kız rölyefi yer almaktadır (Res. 17)[494].

[492] Diehl-Cousin 1885, 437-474. ; Sherk 1969, 105-111.
[493] Büyüközer 2006, 99.
[494] Büyüközer 2006, 133.

Naos duvarındaki başka bir friz bloğunda ise ön yüzünde başları tahrip edilmiş, gövdelerinde kırıkları bulunan iki tanrı ve iki tanrıça betimlenmiştir. Her iki kenarda bulunan figürlerin, soldaki Hermes, sağdaki ise Persephone olduğu anlaşılmaktadır. Ortada duran kadın figürünün Demeter, ayakta duran erkek figürünün ise Hades (Res. 18)[495] olduğu düşünülmektedir[496].

Tapınak'da sütunlar üzerine gelen frizde işlenen konular şöyledir. Doğuya bakan ön yüzdeki frizde, Hekate'nin Zeus'un doğumuna[497] yardım edişini ve Zeus'un, babası Kranos'a takdim edişini gösterir (Res. 19)[498]. Batı ucunda Hekate tanrılar ve gigantlar arasındaki savaşı seyrederken betimlenmiştir (Res. 20.a-b-c-d)[499]. Kuzey kenarında Hekate'nin Libasyonu sırasında Amazonlar ile Grekler arasındaki dostluk sahnesi gösterilmektedir (Res. 21)[500]. Güney kenarında ise sıra halinde birtakım figürler tasvir edilmiştir. Bunların kim olduğu anlaşılamamıştır. Fakat Karia tanrılarının ve şehirlerinin figürleri (Res. 22)[501] olduğu düşünülmektedir[502].

Lagina Hekate Kutsal Alanı'nda 18. yüzyıldan bu yana yapılan araştırmalarda 36 adet friz bloğu ele geçmiştir. Bu friz bloklarından 33 tanesi 1892 yılında Osman Hamdi Bey tarafından, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne taşınmıştır. 1912 yılında G. Mendel tarafından yayınlanmıştır. Mendel'e göre frizlerin toplam uzunluğu, 83.70 metredir[503].

Sütunlar üzerine gelen frizlerde dört ayrı konunun işlendiğini belirtmiştik[504]. Tapınak frizlerinde dört ayrı konu işlenmesi Hellenistik Dönem'de görülen farklı bir uygulamadır. Lagina'daki Hekate kültünün ne kadar eski olduğu bilinmemektedir. Elimizdeki en erken kanıt, Hekate, Helios ve Rhodos'un rahibenden bahseden bir

[495] Büyüközer 2006, 133.
[496] Tırpan-Söğüt 2002, 343-350. ; Tırpan-Söğüt 2005a, 24-34.
[497] Erhat 1972, 321-325.
[498] Shober 1933, 210.
[499] Shober 1933, 225 vd.
[500] Kara 2001, 155.
[501] Büyüközer 2006, 134.
[502] Bean 2000, 90 vd.
[503] Mendel 1912, 428-542.
[504] Chamonard 1895, 235-262. ; Mendel 1912, 428-542.

yazıttır. Bu yazıt Rhodos hâkimiyeti zamanına yani M.Ö. 189-167 yılları arasına tarihlenmektedir. Tapınağın kendisi ise araştırmacılar tarafından Tapınaktaki tanrılar ile gigantların savaşının betimlendiği frizin aynısının Pergamon Zeus Sunağı'nda da işlendiği için, stil kritik yöntemiyle yapılan çalışmalarda M.Ö. 125 yılından Augustus zamanına kadar olan süre içerisinde çeşitli zamanlara tarihlenir. En erken tarih için ise seçenekler arasında en uygun olanı, Aristonikos ile yapılan savaştan ve Asya eyaletlerinin kuruluşundan sonra VI. Mithridates ile yapılan savaşın ardından yaklaşık M.Ö. 80 civarında bir tarihte olduğudur[505]. Fakat M.Ö. 81 yılındaki müttefik anlaşması göstermektedir ki buranın M.Ö. 81 yılında varolduğu kesindir.

Tanrıça Hekate Antik coğrafyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de tapınım görmüştür. Tanrıçaya yoğun olarak Karia Bölgesi'nde tapınılırken, buluntu profiline bakılarak Phyrigya Bölgesi'nde de tapınım gördüğü anlaşılmaktadır[506].

Tanrıça Hekate, Grek Pantheonunu oluşturan Tanrıların arasında adı en az geçenlerden biridir. Grek mitolojisinde, Zeus'un ya da bir Titan'ın kızı olarak görülür. Diğer Tanrıçalarla Artemis ve Demeter ile bağdaştırılır hatta bir tutulur. Bir yazıtta, "Ompnia" adıyla hitap edilmiştir ki, bu Demeter'e özgü bir sıfattır. Hekate, ölümün ve Hades'in kapısının anahtarını tutan bir yer altı tanrıçası olarak da bilinir[507].

Homeros destanlarında adı geçmeyen ancak Hesiodos'un, Theogonia'sında her şeyin tanrıçası olarak övülen tanrıça Hekate'nin erken dönemlerdeki olumlu görüntüsüne karşın, özellikle geç dönemlerde hayalet ve ruhların tanrıçası olarak diğer bölgelerle birlikte Anadolu halk inancında da korkulan bir tanrıça olduğu görülmektedir. Geniş halk kitleleri arasında, kötü ruhların, yol kavşaklarında, özellikle üç yol ağızlarında, kötülüklerini yaptıklarına, oralarda dolaştıklarına

[505] Bean 2000, 88.
[506] Kraus 1960, 166 vd.
[507] Bean 2000, 87.

inanıldığı için, böyle şeytani yönü olan yaratıklarda bu kavşaklarla ilişki içine sokulmuştur[508].

Tanrıçaya çoğunlukla köpekler eşlik eder. Ayrıca köpeklerin ona kurban olarak sunuldukları da bilinir. Gerçekten de "Karialıların Kurbanı" olarak adlandırılan köpek, yer altı dünyasının bir parçası olarak, Hades'in köpeği Kerberos'u da gösterebiliriz. Aynı zamanda Ay tanrıçası olarak bilinen Hekate'nin geceleri özellikle ana yollarda ve yol ayrımlarında gezdiğine inanılırdı. Bu yüzden bu yerlere ayın son evresinde olduğu gecelerde çörek, balık, zeytin, yumurta vb yiyecekler sunularak, tapınılırdı. Genel olarak tanrıçanın karışık bir yapısı ve işlevi vardı. Tanrıça büyünün efendisi olarak da bilinir, bu nedenle ayinlerin düzenlendiği Lagina'daki tapınakta ara sıra kehanette bulunmuş olduğu da görülür. Lagina'da bazen tek vücutlu, bazen üç vücutlu ya da tek vücut üç başlı olarak tasvir edildiği görülür. Başlıca sembolleri, meşale, hançer, kırbaç, yılan ve anahtardır. Lagina'da, sol elinde meşale, sağ elinde tabak taşır vaziyette, başında polos, hilal, ay ve ayaklarının dibinde bir köpekle tasvir edilir[509].

M.Ö. 88 yılında Pontus Kralı VI. Mithridates'in, Stratonikeia'yı zorla ele geçirmesi ve şehrin Roma İmparatorluğu'nun yardımıyla tekrar özgürlüğüne kavuşması sonucu bu olaydan sonra Stratonikeia'da ve Roma'da, her ikisinde birden, "Hekatesia-Romaia" adı altında, bir festival düzenlenmeye başlamıştır. Ancak bu sadece Hekate'nin onuruna yapılan kutlamalar değildi. Yılda bir kere yapılan ve oyunlar eşliğinde birkaç gün devam eden "Anahtar Taşıma Festivali" de çok önemliydi. Tapınağın anahtarı bir alay halinde yürünerek, Lagina'dan, Stratonikeia'ya götürülüyor ve geri getiriliyordu. Kutsal alanın şehre bağımlılığını sembolize eden bu hareket elbette ki tapınanlar için bundan daha fazlası yani Hekate'nin tuttuğu yer altı dünyasının kapısının anahtarını ifade ediyordu. Hekate

[508] Şahin 2006, 60.
[509] Bean 2000, 87.

aynı zamanda Stratonikeia'daki dinsel meclis binasında da Zeus ile birlikte kutsal yeri paylaşıyordu[510].

Lagina Hekate Tapınağı, Hekate'ye bir şükran amacı ile yapılmış olsa da tapınağın frizlerinde işlenen konuların seçiminde oldukça politik davranılmıştır. Frizlerde: I. Seleukos'un, karısı Stratonike adına, Stratonikeia şehrini kurmasından itibaren, Stratonikeia birkaç kez el değiştirdi. M.Ö. 167 yılında Rhodos elçisi Roma senatosunda konuşarak Stratonikeia'nın kendilerine geri verilmesini istedi. Fakat şehre sahip olmaları, Apameia Barışı'yla kesinlik kazanır. Bergama Kralı III. Attalos'un Pergamon Krallığı'nı vasiyeti üzerine Romalılara bırakması, Stratonikeia için yeni bir kargaşa ve savaş dönemi oluşturdu. Çünkü III. Attalos'un oğlu olduğunu iddia eden Aristonikos Stratonikeia'ya sığınır. Romalı kumandan Perpenes'in kuşatması sonucu şehir aç kalır ve Aristonikos teslim edilir. Son olarak da Roma karşıtı VI. Mithridates Stratonikeia'ya saldırır ve şehrin karşı koyması üzerine yeniden büyük bir kargaşa dönemi başlar[511].

M.Ö. II. yüzyılın ilk yarısında görülen savaş ve kargaşa döneminin ardından gelen, barış ve dostluk ön plana çıkarılmıştır. Bu sahne tapınağın kuzey kenarında işlenen Hekate'nin libasyonu sırasında, Amazonlar ile Grek askerleri arasındaki dostluk sahnesi Stratonikeia ile Roma arasındaki M.Ö. 81 yılında onaylanan müttefik anlaşmasını anlattığı düşünülmektedir[512]. Bu anlaşma ile iki asırdır süren savaş ve kargaşa dönemi bitmiş olmaktadır. Gigantlarla mücadele sahnesi tıpkı Amazonlarla mücadele gibi Grek aleminde sıkça kullanılan konulardan biridir. Bu tür sahneler propaganda amaçlıdır. Cehaletle karanlık, batı ile doğu, uygarlık ve barbarlık arasındaki ilişkiyi gösteren betimlemelerdir.

Ayrıca Tanrıça Hekate'nin, kötü rüyaların ve hayaletlerin göndericisi ve aynı zamanda onlara karşı koruyucu olduğu da bilinir. Bunun yanında, bela, felaket, kargaşa ve savaşları evlerden uzak tutan bir özelliği de vardır. Evlerin önlerine

[510] Bean 2000, 88 vd.
[511] Akurgal 1988, 560.
[512] Bean 2000, 91.

Hekate heykellerinin dikilmesi de zaten bu koruyuculuğundan gelmektedir[513]. Tanrıçanın bu özellikleri Stratonikeia kentinde de iyi bilindiği için başlarına gelen tüm felaketlerin tanrıça Hekate tarafından geldiğini, Hekate'nin bünyesinde hem iyiliği hemde kötülükleri barındırdığı için bu felaketlerden ancak yine onun yardımıyla kurtulabileceklerini düşünmüşlerdir. Stratonikeia'nın Kutsal Alanı ve demos'u konumundaki yere, bütün felaketlerin, kargaşaların ve savaşların son bulması, ayrıca Hekate'nin, Artemis ve Demeter ile bir tutulması sonucu, bolluğun ve bereketin bir simgesi, bir yansıması olarak buraya, Hekate Tapınağı'nı inşa etmişlerdir. Tapınak frizlerinde işlenen konulara bakıldığında savaş ve mücadeleden çok, barış ve durağan sahnelerin işlenmesi de bunu kanıtlamaktadır. Kısacası Lagina Hekate Tapınağı hem tanrıça Hekate'ye şükran etmek amacıyla hem de uzun zamandır devam eden savaş ve kargaşa döneminin bitmesinin yansıması ve sembolü olarak yapılmıştır.

X.3. Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı

Kyzikos antik kenti, (Res. 23)[514] Balıkesir ili, Erdek ilçesi sınırları içerisinde, antik dönemde Arktonnessos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olarak anılan Kapıdağı yarımadasının ana kara ile birleştiği kıstağın güney ucuna yakın kısımda, Erdek-Bandırma karayolu üzerinde, Erdek'ten 8 km doğuda yer almaktadır[515]. Antik Dönem'de ise Mysia (Res. 24)[516] bölgesi sınırları içerinde yer alır.

Strabon, Amazonların Mysia, Karia ve Lydia arasına yerleşmesinden sonra Mysia Bölgesi'ne Aeoller ve Ionların geldiğini belirtir. Ancak F. W. Hasluck, Pelasglı Dolionların Theselia halkı olduğunu, Aeol baskısı sonucu Hellespont'a göç ettiğini ve bunların bugün kalıntılarını gördüğümüz Kyzikos'u kurduğunu savunur. Strabon da Aisepos çayından Rhyndakos Çayı ve Daskylitis Gölü'ne kadar uzanan bölge halkının "Dolionlar" olduğunu kabul eder. Kyzikos'da bu sınırlar içine

[513] Şahin 2006, 60.
[514] Başaran 1990, 181.
[515] Başaran 2000, 178.
[516] www.arkeoloji dünyasi.com.

girmektedir. Bunun sonucunda Pelasglı Dolionların Thrakia'dan geldikleri söylenebilir[517].

Mitolojiye göre[518] kentin kurucusu olarak kabul edilen Kral Kyzikos'un Thrakia Kralı Eusorsos'un soyundan geldiğinin kabul edilmesi de kent halkının Thrakia kökenli olduğu görüşünü desteklemektedir.

Kyzikos tarihi araştırmacılar tarafından Miletos kolonisi olmasıyla başlatılır[519]. Strabon, Lampsakoslu Anaksimenes'ten aktararak, Kyzikos'u, Miletoslular'ın kolonize ettiğini bildirir. Miletos'un ilk olarak M.Ö. 756 yılında daha sonrada M.Ö. 679 yılında kolonize ettiği belirtilmektedir. M.Ö. 546 yılında Perslerin Lydia Krallığı'nı yıkmaları sonucu kent Pers egemenliğine geçer. M.Ö. 479 yılında İon Birliği'nin Pers donanmasını Mykale'de yenmesinden sonra oluşturulan Attik-Delos Deniz Birliği'ne[520] bir Ion kenti gibi Kyzikos'da M.Ö. 478 yılında katıldı. M.Ö. 363 yılında Atina'nın da yardımıyla Pers satrabı Ariobarzanes'e isyan ederek bağımsızlığını ilan etti. Bu başarı üzerine Kyzikos, ikinci Attik-Delos Deniz Birliği'ne[521] girdi. Philetarios[522] M.Ö. 280-275 yılları arasında yaptığı yardımlar ile Kyzikos ve Pergamon arasındaki dostluk ilişkileri I. Attalos'un[523] M.Ö. (241-197) Kyzikoslu Apollonis ile evlenmesiyle daha da güçlenmiştir. Kyzikos'un bu parlak dönemi III. Attalos'un (M.Ö. 138-133) Pergamon'u vasiyetiyle[524] Roma İmparatorluğu'na bırakmasından sonra da devam etmiştir. Pontus Kralı VI. Mithridates ile Roma arasında yapılan savaşlarda Kyzikos'un ilişkileri zayıflasa da Ceaser'ın M.Ö. 44 yılında öldürülmesiyle ilişkiler yeniden canlanmıştır. M.S. 37-138 yılları arasında Kyzikos ile ilgili çok fazla bilgimiz yoktur. Bundan sonraki dönemlerde Roma ile iyi ilişkiler devam etmiştir. Bu durum M.S. 324 yılında

[517] Başaran 2000, 178.
[518] Koçhan 1991, 119.
[519] Akurgal 1988, 312.
[520] Bean 1995, 7 vd.
[521] Mansel 1971, 364.
[522] Lloyd 2003, 2-4.
[523] Umar 1999, 466.
[524] Bosch 1943a, 108 vd.

Bizans'ın Doğu Roma İmparatorluğu'na başkent olmasına kadar devam etmiştir[525]. M.S. 672-678 yılları arasında Emevi halifesi Muaviye'nin Bizans'a yaptığı sefer sırasında kent büyük oranda tahrip edilmiştir. 1063 yılındaki büyük depremden sonra da kent tamamen terk edilmiştir. 1085 yılında bölgeye Selçuklular egemen olmuş, daha sonra da 1336 yılında bölge Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Kyzikos antik kenti hakkındaki ilk araştırmaları ve ilk bilgileri Anconalı Cyriacus'un 1431 ve 1444 yılarında yaptığı gezi notlarından öğreniyoruz. Daha sonra C. Texier, G. Perrot, E. Guillaume, T. Reinach ve F. W. Hasluk bölgeyi ziyaret etmişlerdir. 1918 yılında H. P. Laubscher ve K. Wulzinger araştırmalar yapmışlardır. Tüm bu ziyaretlerin ve araştırmaların ağırlık noktasını burada bulunan ünlü Hadrian Tapınağı oluşturur[526]. Günümüzde yakın zamana kadar kazı ve araştırma çalışmalarını A. Yaylalı yapmıştır.

Klasik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar kadın adaklarının sayıca artışı, Grek polisinin değişen durumu ve artan zenginliği ile açıklanabilmiştir. Aynı zamanda Hellenistik Dönem kraliçeleri hayırsever ve kurucu sıfatları ile hareket ederek diğer kadınlara da örnek olmuşlardır[527].

Kadın toplum ile aile arasında bir köprü görevi üstlenerek, içinde yaşadığı toplumda yerine getirdiği görevler itibariyle sosyal sistemin işleyişine büyük katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle toplumdaki konumu incelenirken önce birey olarak kişiliğini kazanması daha sonra aile ve toplum içindeki yerinin ele alınması gerekir. Hellenistik Dönem'de özgürlüğü artan Grek kadınlarının "Euergetes" (hayırsever) kavramının yardımıyla açıklanmaktadır[528].

Grek kadınlarının eski çağdaki konumu, toplumsal olayları izleyerek dönemlere göre değişiyor olsa da son değerlendirmede sosyal hayatın dışında bırakılmış ancak din ve kült alanlarındaki varlıklarıyla önemli bir yere sahip

[525] Ozonsoy 1999, 51.
[526] Yaylalı 1990, 172 vd.
[527] Üreten 2004b, 251.
[528] Tetlow 1980, 5-29. ; Kron 1996, 171-189. ; Akalın 2003, 24 vd.

olmuşlardır. Bu konuda ilk sırada geleneksel olarak birçok haklara ve ayrıcalıklara sahip olan rahibeleri görürüz. Bir kısım Grek kadını rahibeliği bir yaşam tarzı ve meslek olarak benimseyerek, ömürleri boyunca tapınaklarda tanrıya hizmet etmişlerdir. Aristokrat sınıfın kadınları ise tapınak çevresinde hem hizmet hem de finansal destekleriyle yer almışlardır. Diğer bir deyişle rahibe olmayan kadınlarında, din ve kült alanında erkek egemenliğinin üstün olduğu Grek toplumunda aile kuşatmasının dışına çıkarak, maksimum kişisel özgürlüğe ve halk onuruna ulaşmış olduğunu söyleyebiliriz[529].

İskender ile başlayan ve Actium Savaşı'na kadar süren Hellenistik Dönem'de (M.Ö. 334/333 - M.Ö. 31/30) Greklerin sosyal ve siyasal yaşamında çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişim özellikle M.Ö. III. ve II. yüzyıllarda artan bir ivme kazanarak Grek kentleri üzerinde etkili olmuştur. Bu önemli değişikliklerden biri de Hellenistik Dönem onur yazıtlarında olmuştur. Dönemin ekonomik ve sosyal yapısına ait doğrudan bilgiler sunan epigrafik kaynaklardan, özellikle bu dönemde kadın adaklarının sayıca arttığını ve halk iyilikleri şeklinde yeni bir nitelik kazandığını öğrenmekteyiz[530].

Bu durumda kamu yararını ilgilendiren ve zengin vatandaşlar tarafından gönüllü olarak yerine getirilen hizmetler büyük parasal harcamalar ile yerine getirilmekteydi. Görüldüğü gibi zorunluluk ortadan kalmış ve onun yerine artık gönüllülük gelmişti. Diğer bir deyişle, topluma gönüllü olarak hizmet eden kişiler, hayırsever anlamına gelen "euergetes", yapılan işe de "euergesia" denilmektedir[531].

Kamu yararına yapılar inşa ettirmek, ziyafetler ve şenlikler düzenlemek gibi kamu hizmetleri, Grek toplumunda geleneklere göre, erkeklere özgü görevler olarak kabul edilmektedir. Ancak Hellenistik Dönem'de bu yolla topluma hizmet eden kişiler arasına artık kadınların girdiği görülmektedir. Özellikle M.Ö. III. yüzyılın II. yarısından sonraki döneme ait onur yapılarında erkeklerin yanında az da olsa

[529] Henry 1983, 24-27. ; Kron 1996, 140-155.
[530] Gauthie 1985, 66-69.
[531] Üreten 2004b, 253.

kadınlarında yer almaya başladıkları görülmektedir. Kadınlar çeşitli özellikleriyle ve yaptıkları işler uygun olarak, değişik unvanlar alarak hayırsever ve koruyucu gibi anılmaya başlamışlardır[532].

Bu tür Aristokrat kadınlara en iyi örneklerden biri, Batı Anadolu'nun önemli kültür kenti Pergamon da yaşamış olan Kraliçe Apollonis'tir.

Kraliçe Apollonis Pergamon kralı I. Attalos'un[533] (M.Ö. 214-197) karısı ve oğulları Eumenes, Attalos, Philetarios ve Athenaios'un da annesidir[534]. Kraliçe Apollonis aslında Propontis (Marmara) sahilinde bir ticaret kenti olan Kyzikos (Erdek) kentinde doğmuş bir halk kızıdır. Ünlü Hellen tarihçilerinden Polybios (M.Ö. 200-120) ve Plutarkhos M.S. 46-120) onu yakından tanımamıza olanak vermektedir. Polybios'a göre Apollonis birçok nedenlerden dolayı anılmaya ve saygı görmeye hak kazanmıştır. Zira bir halk kızı olduğu halde kraliçe olmuş ve kraliçelik sanını onurla taşıyabilmiştir. I. Attalos ile yaptığı evlilikte bir aşk macerasından değil, ahlakı, onuru ve iyi yürekliliği ile ün almasından ileri gelmiştir. Ayrıca o, dört oğluna mümkün olabilecek en büyük sevgiyi göstermiş, oğulları da ellerinden geldiği kadar ona saygıda kusur etmemiştir[535]. Plutarkhos'da Apollonis'in kraliçelik makamından ve servetinin çokluğundan ziyade üç oğlunun hiçbir kıskançlık duymadan büyük kardeşlerinin etrafında, onun krallığının onuruna uygun çalıştıkları için mutlu bir anne olduğundan ve bunu söylemeyi adet edindiğinden söz etmektedir[536].

Bilindiği gibi Pergamon kenti diğer Hellenistik kent devletleri gibi kendine özgü devler organizasyonu ile Grek kültür ve uygarlığına tarihi boyunca damgasını vurarak, siyasal, ekonomik, toplumsal ve dinsel yaşamın odaklandığı merkez olarak çok önemli bir rol oynamıştır. Nitekim burada yapılan kazılarda birçok tanrı ve tanrıçanın kültüne ışık tutacak önemli buluntular ele geçmiştir. Epigrafik ve

[532] Nilsson 1974, 154-185.
[533] Umar 1999, 466.
[534] Bosch 1942, 110-113.
[535] Polybios 1922, XXII.20. 1-8.
[536] Walbank 1992, 211.

Arkeolojik buluntular ışığında yapılan değerlendirmeler sonucunda, kentte kültü olan tanrıçalardan biri de toprak ve bereket tanrıçası Demeter'dir[537].

Bilindiği Demeter kültü tamamen kadınlardan oluşan bir kült ve topluluktur. Anadolu'ya yayılması Hellenistik Dönem'de olmuştur. Söz konusu kültün izleri çok eskiye, M.Ö. IV. yüzyıla Grek dünyasının en büyük Demeter Tapınağı'nın bulunduğu Eleusis'e dayanmaktadır[538]. Kültü ile erken zamanlardan itibaren yeraltıyla ilgisi olan bu çiftçi tanrıçasına tohum atma, ürün alma ve tarlaların kış nadasına kutsayıcı bir etkiyle eşlik eden, bitkilerin tanrıçası sıfatıyla da tapınılıyordu. Kızı Persephone'nin her yılın üçte birini yeraltında geçirmesi zorunluluğu da bu nedenlerdendir. Çünkü Demeter efsanede olduğu gibi, dinde de kızı Persepone'ye sıkı sıkıya bağlıydı ve ikisine birden kısaca "tanrıçalar" olarak adlandırıyorlardı. Nitekim tanrıçaların maceraları, onlarla ilgili efsanenin merkezi mitosunu oluşturuyor ve bu mitosun derin anlamı da ancak Eleusis Mysterlerinin sırrında açığa kavuşuyordu[539].

Pergamon kentindeki Demeter Tapınağı bu kültün kentteki varlığını gösteren en önemli delildir[540]. Ancak Demeter'e ait tapınağın yerinin belirlenmiş olmasına karşın kültü, kuruluşu, kült uygulamaları ve faaliyetleri hakkında bilgilerimiz çok sınırlıdır. Bize bu konuda en iyi bilgiyi Demeter Tapınağı'na ait propylondaki adak yazıtı, tanrıçanın kültüne ve tapınağına ışık tutan önemli bilgiler sunmaktadır[541]. Söz konusu yazıtta şunlar yazmaktadır[542]. "Philetarios ve kardeşi Eumenes, anneleri Boa adına, Demeter'e, binalar adadılar." Görüldüğü gibi hanedanın kurucusu Philetarios ve kardeşi Eumenes'e ait olan adak yazıtı, tapınağın ilk anıtsal formuna, Attaloslar hanedanlığının kurucusu zamanında ulaşmış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yazıttan Philetarios ve kardeşi Eumenes tarafından anneleri Boa için Demeter'e bir adak yapıldığını, yani Boa isimli bir kadının anısının oğullarınca

---

[537] Ohlemutz 1968, 204 vd. ; Hansen 1972, 405 vd. ; Radt 2002, 178-184.
[538] Farnell 1907, 126-198.
[539] Grimal 1997, 145-147.
[540] Bohtz 1981, XII.
[541] Üreten 2004b, 255.
[542] Dörtfeld-Hepding 1910, 375 vd.

Demeter'e sunulan bir adakla şereflendirildiğini öğreniyoruz. Bu nedenle, oğulları tarafından adına tapınak inşa edilen Boa, Paphylagonialı olduğu için Eleusialı kimliğindeki Anadolu mistik kültürünü Pergamon'a getiren kişi olarak anılmaktadır[543].

Pergamon'daki Demeter kültünü ve tapınağının varlığını kanıtlayan bu adak yazıtından başka, gene tanrıçaya ithafın söz konusu olduğu Kraliçe Apollonis adını belgeleyen başka adak yazıtlarıda vardır. Gynasiumun batısında, belirgin şekilde öne çıkartılan teras üzerinde, çok uzaktan belli olan günümüze kadar gelebilen bu tapınak en son boyutlarına Kraliçe Apollonis'in bağışlarıyla ulaşmıştır. Kraliçenin bu bağışı olasılıkla dulluk zamanında, yani II. Eumenes (M.Ö. 197-159) zamanında yapmış olduğu düşünülmektedir[544]. Özellikle Demeter Tapınağı'na ait Propylon arşitravında bulunan yazıt, Apollonis'in vakfı hakkında bize önemli bilgiler sunmaktadır. Yazıtta, "Kraliçe Apollonis, Thesmophoria şölenlerinin tanrıçaları Demeter ve Kore'ye, tanrıya şükranın ifadesi olan galerileri ve kutsal mekânları adadı" yazmaktadır[545].

Apollonis'in adını belgeleyen söz konusu adak yazıtını göz önünde tutarak arkeolojik verilerin sunduğu bilgilerin yardımıyla, kraliçenin tanrıçalara adadığı kutsal mekânlar, tapınağın doğusundaki ve batısındaki odalar kastedilmiş olmalıdır. Bu mekânların kullanım amacı konusunda yazıtta herhangi bir şey yazmasa da batıdakinin ziyafet odası olduğu düşünülmektedir.

Kutsal alanın kuzey tarafının arkasında odalar olan bir galeri, doğu yakasında merdiven gibi düzenlenmiş oturma basamaklarından oluşan uzun bir yapı, bir seyir merdiveni bulunuyordu. Bu seyir merdiveni büyük ihtimalle Thesmophoria şenliklerinde kadınlardan oluşan kült topluluğunun toplanmasına hizmet etmiş olmalıdır[546]. Özellikle Pergamon kraliçeleri Boa ve Apollonis'in bağışta bulunmaları buranın Pergamon kadınları için özel bir önem taşıdığını göstermektedir. Ne yazık ki Thesmophoria şenlikleri'nin (tohum atma) nasıl kutlandığı konusunda bilgi sahibi

[543] Ohlemutz 1968, 204 vd. ; Hansen 1972, 404 vd.
[544] Allen 1983, 151.
[545] Dörtfeld-Hepding 1910, 345-400. ; Ohlemutz 1968, 203-208.
[546] Scott 1937, 795. ; Parke 1977, 29 vd.

değiliz. Demeter Kutsal Alanı adak yazıtlarından her iki Pergamon kraliçesi Boa ve Apolonis'in yaptıkları bağışlarla tapınak ve kutsal alanın kuruluşunda, düzenlenmesinde ve yeniden şekillenmesinde çok büyük rol oynadıkları anlaşılmaktadır.

Ayrıca belirttiğimiz gibi Apollonis, Kore-Persephone kültünün kurumsallaştığı Kyzikos kentindeki bir yurttaşın kızıdır. Yalnız yazıtlarda değil, diğer kaynaklarında gösterdiği gibi Pergamon'daki Demeter Tapınağı en son ve günümüze kadar gelebilmiş olan boyutlarını Apollonis'in bağışlarına borçludur. Kısacası Apollonis büyük bir ihtimalle Kyzikos'taki kült modelini alarak Pergamon'a uygulayan ve böylece kültün burada gelişmesini sağlayan bir euergetes'tir[547].

Gerçekten de Pergamon ve Kyzikos kentleri arasındaki ilişki çok ilginçtir. Şöyle ki Pergamon kralları hanedanlığın ilk günlerinden itibaren kraliyet ailesini bilim ve sanatın korumacılığı ışığında göstermeyi amaçlayan bir dış politika güderler. Böyle bir üne kavuşmanın en iyi yolu da Grek dünyasının kutsal yerlerine ve kentlerine binalar ve başka adakların vakfedilmesi olmuştur. Bunu krallığın ilk yıllarında hanedanlığın kurucusu Philetarios'un komşu kentlerin dostluğunu kazanmak için yaptırdığı yapılarda da görmekteyiz[548]. Pergamon kenti dışında bulunan yazıtlar da bunu doğrular niteliktedir. Kyzikos kentinde bulunan bir yazıttan anlaşıldığına göre, Philetarios Galat savaşı sırasında Kyzikos kentinin arazisini korumak için asker göndermenin yanısıra para armağanları vermiş ve kendi egemenliği altındaki yerlerde vergi vermeden ticaret yapmalarına izin vermiştir[549].

Özetle Hellenistik Dönem'in kraliçeleri politik ve yasal güçlerini kullanarak, sosyal hayatın erkek dünyası içine girmeyi başarmış ve büyük hediyeleri cömertçe bağışlamış; ziyafetlerin ve festivallerin masraflarını karşılamış ve nihayet kamu

[547] Üreten 2004b, 257.
[548] Strabon 1999, XIII. IV.1.
[549] Magie 2001, 84 vd.

yararına binalar inşa veya restore ettirerek içinde bulundukları Grek toplumunda önemlerini arttırmayı başarmışlardır.

Hellenistik Dönem'de Batı Anadolu'da kültür yaşamı gelişmiş olan Attaloslar Devletine baktığımızda sözünü ettiğimiz Apollonis'in adını belgeleyen epigrafik ve arkeolojik verilerin ışığında Hellenistik Dönem'in soylu en iyi kadın euergetes'i olarak Pergamon kralı I. Attalos'un eşi Kraliçe Apollonis'i görürüz.

Kraliçe Apollonis'in yaşamı boyunca yaptığı bağışların, adakların ve yapıların, kendi oğulları tarafından gözden kaçırılmadığı görülür. Annelerinin hayatta iken almış olduğu euergetes ve soter sanına yakışır bir şekilde annelerinin memleketi olan Kyzikos'ta anneleri adına, Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı'nı yaptırmışlardır. Yalnız antik kaynaklarca varlığı bildirilen Panormos Limanı'nın gerisindeki Hellenistik Apollonis Tapınağı'ndan günümüze birkaç mimari parça dışında hiçbir şey kalmamıştır[550]. Yazılı kaynaklardan bilinmekte olan bu tapınak kraliçenin oğulları Eumenes ve Attalos onun ölümünden sonra, kraliçenin anavatanı Kyzikos'a inşa ettirerek Apollonis'e vakfetmişlerdir.

Tapınak kabartmalı sütunlarla süslenmiştir. Bu kabartmalarda gerek mitolojik öykülerden gerekse kahramanlık efsanelerinden esinlenerek en duygulu evlat sevgisi izlerini yansıtan sahneler içermektedir. Küçük tarihsel öykülerin çoğu burada resmedilmiştir. Sütunlar üzerindeki rölyeflere kazınmış olan epigramların çoğu bozulmuş bir halde bulunmakta veya birbirini tutmamaktadır. Büyük ölçüde tahrip olan satırlarda anlatılan olaylar bilinmediği için, bu satırları birleştirmek mümkün olmamıştır. Tamamı 19 anonim parçadan oluşan Kyzikos epigramlarının Grekçe'den Türkçeye çevirisini "The Loeb Classical Library, The Greek Anthology I, Book III. Ed. W. R. Paton, London, 1960. 93-107" de yapmıştır[551].

Attalos ve Eumenes'in annesi Apollonis'in Kyzikos'taki tapınağında kabartma halinde sahneler içeren sütunların levhalarında aşagıda belirtilenler yazılıdır.

---

[550] Başaran 1990, 179.
[551] Ozonsoy 1999, 51.

I. sütün üzerinde yukarıda annesini gökyüzüne götüren Semele, onların önünde Hermes, diğer yanında Satyr'ler ve Silenos'lar meşalelerle eşlik ediyor. II. sütunda annesi tarafından tanınan Telephos tasvir ediliyor. III. stunda babası Amyntor tarafından kör edilmek üzere olan Phoiniks'i kocasını engellemeye çalışan Alkime'yi gösteriyor. IV. sütun üzerinde Trakya karalı Phineus'un oğulları Polymedes ve Klytios'u gösterir. Onlar babalarının karısı Phtygia'yı öldürmüşlerdir. Çünkü anneleri Kleopatra'nın üstüne onu almıştır. V. sütun üzerinde Kresphontes babasının katili Polyphones'i öldürüyor, elinde bir sopa tutan ve kocasının intikamını almasına yardım eden Merope de görünüyor. VI sütunda Apollon ve Artemis tarafından öldürülen Python görünüyor, çünkü Python belirmiş ve kehanet ocağını kurmaya giderken Leto'nun önüne çıkmış ve geçişini engellemiştir. VII. sütun üzerinde Amphion'un ve Zethos'un öyküsü anlatılıyor. Dirkhe'yi boğaya bağlıyorlar, çünkü; Dirke kıskançlığından onların annesi Antiope'ye aşırı kötü davranıyor. Antiope'nin babası Nykteus suçunu cezalandırsın diye, Antiope'yi Dirke'nin kocası Lykos'a teslim etmiştir. VIII. sütunda Odysseus Hades'te annesi Antikleia'ya memleketindeki olaylar hakkında sorular soruyor. IX. sütun üzerinde Pelias ve Neleus, Poseidon'un oğulları, zina yüzünden babası Salmaneus'un hapsettiği ve üvey annesi Sidero'nun işkence ettiği anneleri, Tyro'yu kurtarıyorlar. X. sütun üzerinde Hypsipyle'nin çocukları Euneos ve Thoas'ın anneleri tarafından tanınması işlenmiştir. Onlar kökenlerinin işareti olan altın asmayı, annelerine gösteriyorlar sonra Arkhemoros'un ölümünün intikamını almak için Eurydike'nin vermek istediği cezadan onu kurtarıyorlar. XI. sütun üzerinde Seriphos kralı Polydektes görünüyor. XII. sütun üzerinde Iksion, annesi Megara'yı öldürdükleri için Phorbas ve Polymelos'u ortadan kaldırıyor. Onlar annesini kızgınlıktan öldürmüşlerdi. Çünkü annesi onların hiçbiriyle evlenmeye razı olmamıştı. XIII. sütun üzerinde Herakles'in, annesi Alkmene'yi cennet bahçelerine götürmesi ve Rhadamantys ile evlendirmesi ve bu sayede Tanrılar arasına kabul edilmesi sahnesi betimlenmiştir. XIV. sütun üzerinde Tityos, anneleri Leto'ya tecavüz etmeye kalkıştığı için, Apollon ve Artemis tarafından vurulma sahnesi işlenmiştir. XV. sütun üzerinde Bellerepontes oğlu Glaukos tarafından kurtarılıyor. Pegasos'un sırtından Aleion ovasına düştüğü zaman

Protios'un oğlu Megapenthes tarafından öldürülecekti. XVI. sütunda tapınağın kapısında, Poseidon'un çocukları olan Aiolos ve Boiotos görülüyor. Onlar anneleri Melanippe'yi yaptığı hatayı cezalandırmak için babalarının bağladığı zincirden kurtarıyorlar. XVII. sütun üzerinde Anapis ve Amphinomos görünüyor. XVIII. sütunda öküzler gecikince, boyunduruğun altına kendi boyunlarını koyarak anneleri, Hera rahibesi Kydippe'nin kurban sunmasını sağlayan Kleibos ve Biton görülmektedir. Anneleri bu durum karşısında o kadar mutlu olmuş ki oğullarının mutlu olması için Hera'ya dua etmiş ve bu duadan bir gün sonra oğullarını kaybetmiştir. XIX. sütun üzerinde Romus ve Romulus anneleri Silviya'yı Amulius'un zalimliğinden kurtarıyor. Silvia Ares tarafından baştan çıkartılmış ve ondan iki çocuğu olmuştu. Terkedilen bu çocuklar bir kurt tarafından emzirildiler. Daha sonra yetişkin olunca annelerini esaretten kurtardılar ve Roma'yı kurdular[552].

Oğul sevgisinin bir yansıması olarak anneleri adına yapılan bu tapınak, daha önce sözünü ettiğimiz Philetarios ve kardeşi Eumenes'in anneleri Boa onuruna yaptırdıkları Pergamon'daki Demeter Tapınağı'nın kuruluşunu andırmaktadır[553].

Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı oğul sevgisinin ve çocuklarının annelerine kendilerini mükemmel yetiştirmesinin bir teşekkür yansımasıdır. Hellenistik Dönem diğer adak yazıtlarından anlaşıldığı kadarıyla bu tür tapınakların yapımının diğer bir amacı da euergetes olan kişinin, hayatta iken ne tür zorluklar, zahmetler, sıkıntılar, üzüntüler çektiği ve karşılaştığı tehlikeler özellikle vurgulanmaya çalışılmaktadır[554]. Bu Euergetes'in herkes tarafından unutulmamasını ve asırlar boyunca, nesilden nesile aktarılmasını da sağlamıştır.

Kyzikos Kraliçe Apollonis Tapınağı, Hellenistik Dönem kadın yardımseverliğini yansıtmasıyla birlikte, adına tapınak yapılan kişi bir anlamda tanrılaştırmak istenmekte ve bölgede saygınlığı fazla olan tanrıça Demeter'e eş tutularak tapınım görmesi de istenmektedir[555]. Yani bir anlamda Pergamon

[552] Ozonsoy 1999, 52 vd.
[553] Üreten 2004b, 258.
[554] Wörrle 1995, 242 vd.
[555] Magie 2001, 51.

krallığının kuruluş mitolojisinde olduğu gibi, Attaloslar sülalesi tanrı soyuna dayandırılmak da istenmektedir aslında. Özetle tapınağın yapılış amacında anne sevgisi ve yardımseverliğinin yanısıra bir anlamda, kraliçenin oğullarının kendi soylarının unutulmamasının ve propagandalarının devam etmelerini de istemektedir.

X.4. Apollon Smintheus Tapınağı

Smintheus Kutsal Alanı bugün Çanakkale ili, Ayvacık ilçesi, Gülpınar Beldesi'nde (Res. 25)[556] yer almaktadır. Yerleşmenin Bahçeleriçi mevkiinde, plastik yapılarında, Troia-Akha savaşlarının anlatıldığı, Apollon Smintheus Tapınağı yer alır[557].

Anadolu'nun kuzeybatı ucunda yer alan Apollon Smintheus Kutsal Alanı'nın bilim dünyasına duyurulması ve tanıtımı Troas Bölgesi'ne yapılan seyahat ve araştırmalarla olmuştur. Tapınak hakkında çalışmalar 1785 yılında, J. B. Lechevalier tarafından başlatılmış, daha sonra 1850 yılında C. Texier, 1853 yılında R. N. Spratt, 1861 yılında R. P. Pullan, 1881 yılında da H. Schliemann ile son bulmuştur. İlk bilimsel incelemesine, 1866 yılında, R. Pullan tarafından ilk kazı ile başlamış ve daha sonra kaderine terk edilmiştir. 1966 yılında H. Weber tarafından tekrar bilim dünyasına anımsatılmıştır. 1971-1973 yılları arasında Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından küçük sondaj çalışmaları yapılmıştır. 1980 yılından bu tarafada Prof. Dr. Coşkun Özgünel başkanlığındaki kazılara devam edilmektedir[558].

Eski çağlarda 30 km. uzağındaki Alexsandria Troas kentine hizmet veren Apollon Smintheus Tapınağı Roma Dönemi'nde Tuzla Çayı üzerine inşa edilen bir köprü ile işlevini Erken Bizans Dönemi'ne kadar sürdürmüştür. Büyük olasılıkla daha sonra kiliseye veya bazilikaya dönüştürülmüştür[559].

Tanrı Grek Pantheonunda her zaman onurlandırılmış ve değişik özellikleriyle saygı görmüştür[560]. A. Erhat'ın vurguladığı gibi adı Grekçe olmadığı halde, Zeus ile

[556] Özgünel 2001, 1.
[557] Özgünel 2001, 1-3.
[558] Özgünel 2001, 4-7.
[559] Özgünel 2001, XXXXI.
[560] Wilamowitz-Möllendorff 1931, 324 vd. ; Sechan-Leveque 1966, 201.

Titan kızı Leto'nun oğlu olan Apollon, Grekli bir tanrı olarak tanınmıştır. Tanrının Delos adasında doğmuş olabileceğini söylenen yaklaşımlarla Apollon Grek vatanın öz tanrısı gibi gösterilmek istenmiştir. Bilim adamları söz konusu yanılgının düzeltilmesi için Homeros'tan başlayarak mevcut kaynakları okumuşlar ancak kendi düşüncelerine göre varsayımlar üretmişlerdir[561]. Sonuçta kökeni için kesin bir bilginin olmadığı, ancak Anadolu'dan gelmiş bir Hitit Tanrısı[562] veya Lydia kaynaklı bir tanrı varsayımında birleşmişlerdir[563]. Anadolu kökenli tanrıya birçok epitheon atfedilerek tapınılmış ve adına büyük kutsal alanlar yapılmıştır. Özellikle Batı Anadolu kıyılarında, Troas, Ionia, Karia ve Lykia bölgelerinde önemli bilicilik merkezleriyle karşımıza çıkmaktadır[564].

Birçok özellikleriyle ve yetenekleriyle tanınan tanrı Apollon özellikle müzik, bilicilik, tıp, okçuluk, tarım epithetonlarının yanısıra, küçük hayvanlarla da sıfatlandırılarak karşımıza çıkar. Apollon'un dünyasını dolduran çeşitli havyan türleri, onun bir yandan kültürünü, diğer yandan da işlevini hatırı sayılır bir şekilde etkilemiştir. Barışçıl ilişkilere engel olmaksızın düşman durumuna gelmiş kerten keleler, kaplumbağalar, köstebekler ve fareler, Akdeniz'in batısından doğusuna kadar tanrının karmaşık kişiliğini oluşturan gizli öğeler olmuşlardır. Tanrının fare-sminthos epithetonu ile tanınması, saygınlık kazanması ve kültler oluşturması, ilk kez Troas Bölgesi'nde karşımıza çıkar[565]. Ayrıca tanrı ile farenin betimlenmesi bazı sikkeler üzerinde az da olsa karşımıza çıkmaktadır[566].

Apollon Smintheus Tapınağı'nın yapımında üç temel malzeme kullanılmıştır. Bunlar: tüf, andezit ve mermerdir[567]. Tapınağın temelinde volkan tüfünün kolay işlenmesi, suya yakın zeminlere uyum sağlaması ve batmaması nedeniyle tercih

[561] Erhat 1972, 47-51.
[562] Nilsson 1952, 558.
[563] Taşlıklıoğlu 1963, 15 vd.
[564] Wilamowitz-Möllendorff 1931, 324 vd.
[565] Özgünel 2001, 8 vd.
[566] Baumeister 1888, fig.1741.
[567] Pullan 1887, IV, 45, 1887.

edilmiştir. Temel duvarlarının araları taşlarla, tüfün mermerle birleştiği her alanda ise andezit-bazalt taş kullanmıştır[568].

R. P. Pullan'a göre tapınak bir Ion pseudodipterosuydu. 8x11 sütun sıralı, pyknostil, (dar stil) ve 11 basamak üzerine yükselen podium biçimli alt yapısıyla, Anadolu'da Geç Hellenistik Dönem'in kutsal alanlarından biridir[569]. Tapınağın yüksekliği 17.24 metredir. Entablatüre yüksekliği kazı ve envanter çalışmaları sırasında 4.95 m. olarak saptanmıştır. Efes stilini anımsatan sütun kaidelerine sahip olup, 7 tamburlu sütunları 24 yivlidir. Ayrıca 6 adet Columnae Caelatea sütuna sahiptir ve Ion stili sütun başlıkları bulunur. Dışta üç içte iki fascialı arşitrava sahiptir[570]. O. Bingöl ve F. Rumscheid'ın araştırmalarına göre, Apollon Tapınağı'nın eğik diş sırası sadece tapınağın ön cephesinde levhalar halinde yer alır (Res. 26-27-28-29-30)[571]ve çok az örnekle tanınır[572].

Apollon Smintheus Tapınağı'nda karşımıza çıkan frizlerdeki plastik betimlemeler yapıtı ön plana çıkarır. Bu güne kadar toplam 19 adet friz bloğu ele geçmiştir. Frizler üzerindeki plastik kabartmalar 0.48 m. yüksekliğinde bir alanda betimlenmiştir[573]. Sütunlardaki figürlü tamburların plastik kabartma alanı ise 0.74 m. yüksekliğe sahiptir[574].

Homeros'un İlyada Destanı kuzeybatı Anadolu'da eski çağlarda Troas diye bilinen bölgede yaşanan bir olayı anlatır. M.Ö. III. binden başlayan gelişmesi ve Priamos'un hazineleri ile ünlenen Troia-İlias kenti destanın mekânını oluşturur. Destanın konusu Troia Savaşı'dır. Ancak bu savaşın kısa bir bölümü ve söylencelerin küçük bir bölümü destanın içeriğini kapsar. Homeros destanda, tanrılar

[568] Özgünel 2002, 84.
[569] Pullan1887, IV, 41-46. ; Weber 1966, 101.
[570] Özgünel 2001, 91-96.
[571] Özgünel 2001, 86-90.
[572] Bingöl 1990, 49. ; Rumscheid 1995, 41.
[573] Weber 1966, 108.
[574] Özgünel 2001, 93-96.

ile tanrıları, insanlar ile insanları, karşı karşıya getirmede büyük başarı göstermiştir[575].

Destandaki olay, büyük bir güç ile Hellespont'a gelen Akhalıların Troia varoşlarındaki on yıllık yeni bir yaşam serüveninin kesitidir. Savaşın önemli bölümlerinin anlatıldığı destan, sadece Yunan-Anadolu Savaşı destanı değildir. A. Erhat'ında söylediği gibi Akhilleus'un destanı sayılmalıdır[576].

Apollon Smintheus Tapınağı'nın plastik yapılarında Homeros'tan yedi yüz yıl sonra Akhilleus'u Hektor'u, Priamos'u, Andromakhe'yi ve daha nicelerini betimleyen yontucular, mimarlar, Anadoluluk sentezini çok güzel ortaya koymuşlardır.

Apollon Smintheus Tapınağı figürlü plastiğini iki grupta incelemek olanaklıdır.

1- Figürlü Sütun Tamburları (Columnae Calatae): 6 adet ele geçirilen tamburların üçünde insan figürleri, diğer üçünde ise bukephalion-girland bezekleri ile sınırlıdır.
2- Frizler

İlyada'daki olayların gelişimi ile Smintheion plastik yapılarının konuları arasında bir bütünlük ve planlama söz konusudur. Olay kabartmalı tamburlar ile başlar frizlerde devam eder. Ancak ele geçirilmeyen friz ve tamburlar, destandaki konuların devamlılığının izlenmesini engeller. Buna karşın eldeki buluntular ile İlyada'nın 24. bölümüne ulaşılır[577].

1. Columnae Caelatae: Çok tahrip olmuştur. Homeros'un dizelerinin başladığı ilk örnekte, 2 erkek ve 11 kadın betimlemesi kabartma şeklinde yontulmuştur. Hiçbirinin başları yoktur, bu nedenle figürlerin kime ait olduklarını belirtmek zordur. Burada Homeros'un anlattıklarının çok büyük katkısı olacaktır. Homeros İlyada ve

[575] Özgünel 2001, 101.
[576] Erhat-Kadir 1967, 27.
[577] Özgünel 2001, 103.

Odysseia destanlarını, esin perileri olan Musalara seslenerek başlatır. Bundan dolayı korunagelen khiton giysili kadın betimlemeleri dokuz genç Musa'yı, yarı çıplak vaziyette olasılıkla sağ elinde zsepter (asa) tutan erkek ise Zeus'u tasvir eder[578]. Çok tahrip olan üç figürden biri, izlenebilen ayrıntıları ile elinde meşale tutan bir kadına aittir. Kısa elbisesi ve sağ elinde tuttuğu meşalesi ile kadın, Apollon'un kız kardeşi Artemis olmalıdır. Diğer iki figürlden biri, (Res. 31-32-33-34)[579] Musalar ile ilişkilerini göz önünde tutarsak, Zeus'un eşlerinden, çocukların annesi Leto olmalıdır[580].

Öfke ile başlayan destanda tanrıların birbirine düşmesi, öykünün özünü oluşturur. Apollon'un krala kızıp orduya kıran salan o dizeleri ve Musaların hep beraber betimlenmeleriyle bizce Smintheion kurgusunun ilk sahnelerini yontucular birinci columnae caelatae den başlatmak istemişlerdir.

2. Columnae Caelatae: Bu da diğeri gibi çok fazla tahrip olmuştur. Birinci sahnenin ortasında Agamemnon tahtta oturur vaziyette betimlenmiştir. Karşısında Apollon Smintheus Tapınağı rahibi Khryses olmalıdır. Arkasında ise khitonlu bir kadın, rahibin kızı Khryseis vardır. Khryseis'de amcakızı Bryseis gibi bir savaş ganimetidir. Khryseis'in arkasında iki sığırın çektiği kağnı yer alır. Bu sahne ile ilgili son figür (Res. 35-36-37)[581] ise Agamemnon'un arkasında yer alan, ona kehanette bulunan Kalkhas'tır[582].

Bu sahnede Khryses, Agamemnon'un önünde duruyor ve kızı Khryseis'i Mykenai kralından geri istiyor. Fakat Agamemnon bunu reddeder. Burada bu sahne anlatılmaktadır.

---

[578] Bieber 1962, 11. ; Walter 1971, 116.
[579] Özgünel 2001, 345-348.
[580] Özgünel 2001, 105 vd.
[581] Özgünel 2001, 350-352.
[582] Özgünel 2001, 108-110.

İkinci sahnede, Apollon Smintheus Tapınağı'nın özgür rahibi Khryses evine dönerken deniz kenarına iner ve hizmet verdiği tanrısı Apollon'a ilk duasını yapar[583]. Akhalar'dan kızının öcünü almasını ister. Bu sahne ele geçmemiştir.

Üçüncü sahnede ise Apollon oklarıyla veba mikrobunu Akha ordusunun üzerine salma sahnesi betimlenmiştir. Apollon'un oklarını attığı sahnede, Apollon tarafından öldürülen Akhalı askerler ve ayakta uzun elbiseli tanrıça Athena (Res. 38-39) [584]vardır[585].

3. Columnae Caelatae: Buradaki betimlemelerde 8 tane oldukça kolay tanımlanabilecek insan ile 4 hayvan ve çok tahrip olmuş 2 insan betimlemeleri yer alır. 14 Figürden oluşan bu kabartmalı sütun üzerinde, ikinci columnae caelataede olduğu gibi, iki ayrı mitolojik konu betimlenmiştir. İkinci örnekte olduğu gibi, birbirini izleyen olaylar aynı tamburda işlenmiştir. Birinci sahnede olayın ağırlık noktasını kurbanların getirilişi ve sunaktaki rutielik sunular oluşturur. Bu sahnede altı insan, iki boğa ve koyunlar yer alır. Sahne gemiden sunağa varış ve kurbanların getirilişi anlatılır. Sahnede (Res. 40-41-42)[586] Khryses'in kızını geri alması ve kızın verilmesiyle Akha ordusundaki olayların durulması anlatılır[587].

İkinci sahnede Agamemnon'un, rahibin kızını geri vermesiyle Akhilleus'un sevgilisini kendine yedek yataklık olarak alması ve Akhilleus'un büyük öfkesi anlatılır[588]. Akhilleus'un öfkesi dinmez ve olaya annesi, Zeus'un kızı Thetis çözüm arar. Bu nedenle Zeus ile konuşarak oğluna yapılan haksızlığın giderilmesini ister. Zeus tahta oturur vaziyette betimlenmiştir ve Zeus'un önünde diz çökmüş kadın Thetis'tir[589]. Kabartmalı sütunlardaki anlatım bu sahne ile son bulur. (Res. 43)[590]

---

[583] Bruning 1894, 188. ; Sardurska 1964, 26.
[584] Özgünel 2001, 352-353.
[585] Özgünel 2001, 110-112.
[586] Özgünel 2001, 354-356.
[587] Özgünel 2001, 112-116.
[588] Künzl 1984, 365 vd.
[589] Özgünel 2001, 116-119.
[590] Özgünel 2001, 355.

Apollon Smintheus Tapınağının plastik yapıları içinde önemli bir yer işgal eden friz blokları, Homeros'un İlyada destanı betimlemeleri ve Troia ile ilgili diğer söylenceleri kapsar. Çoğunlukla İlyada tasvirleri biçiminde karşımıza çıkan friz levhalarının durumları, kabartmalı tamburlarda olduğu gibi çok tahrip olmuştur. Ancak yinede İlyada bölümlerine göre friz blok ve parçalarını sıralamak olanaklıdır.

Friz I'de Akhilleus'un babası Peleus, oğlunu eğitim için Kentaur Khiron'a teslim etmesi sahnesi işlenmiştir. Khiron'un Apollon'un geleceği üzerine kehanette bulunmuş olması tapınakta önemli konular arasında işlenmesinin diğer bir nedenidir. Sahnede çocuk Akhilleus, Khiron ve Peleus kurgunun gereği olarak yer alırlar. Hermes'in bir görevinin de Peleus'u yalnız bırakmamak olduğunu bildiğimiz için iki parçanın birleştiği ve çok tahrip olan frizdeki olası figürün Hermes ve giyimli kadın figürünün da Khiron'un karısı Kharika veya anne Thetis olması (Res. 44-45)[591] mümkündür.[592]

Friz II'de Patraklos'un Akhilleus'tan silahlarını istemesi ve Akhilleus'un silahlarını kuşanması, savaşa katılması, Hektor'un Patraklos'u öldürmesi, Patraklos'un cesedinin geri alınması için yapılan kavgalar ve Akhaların Patraklos'un cesediyle geri dönüşleri anlatılmıştır. Friz III'de olasılıkla Patraklos'un ölümünden sonra devam eden olayların bir kesiti anlatılmıştır. Friz IV'de Thetis'in oğlu Akhilleus'a yeni silahlar vermesi, Akhilleus ile Agamemnon arasındaki kavganın bitmesi, Briseis'in Akhilleus'un yanına dönmesi, Patraklos'un yasının tutulması, Patraklos'un ve Akhaların öçlerinin alınması için hazırlıkların yapılması anlatılmıştır. Friz V'de Hektor'un kaderi üzerine tanrıların kararları sahnesi işlenmiştir. İlyada destanına göre, Zeus burada terazi kurar ve Hektor'un aleyhine kararını verir. Friz VI'da Akhilleus ile Hektor'un birbiri ile karşılaşma hazırlıkları, tanrıların Hektor'un kaderi üzerine karar vermeleri, Hektor'un Akhilleus'un önünden kaçması sahneleri anlatılmıştır. Friz VII'de Apollon ve Hekabenin Troia surlarından olayı seyretme sahnesi ve Hektor'un cesedinin sürüklenme sahnesi işlenmiştir[593].

[591] Özgünel 2001, 357-358.
[592] Özgünel 2001, 119-122.
[593] Özgünel 2001, 122-149.

Friz VIII'de Akhilleus ve Hektor arasındaki kavga, Hektor'un öldürülmesi, Akhilleus'un Hektor'un cesedine kötü davranması, Hektor'un arkasından ağlanması, ona yas tutulması, Hektor'un babası Priamos'un ve annesi Hekabe'nin yas tutması sahneleri işlenmiştir. Friz VII' nin devamı niteliğindedir. Friz IX'da Hektorun cesedinin geri getirilmesi için yapılan hazırlıklar ve tanrıların tavsiyeleri sahneleri anlatılmıştır. Friz X'da Priamos'un Hektor'un cesedini almak için Akha ordugâhına doğru yola çıkma sahnesi anlatılmıştır. Friz XI'de Akhilleus ile Priamos'un Hektor'un cesedinin geri alınması için bir araya gelmeleri anlatılmıştır. Friz XII'de Hektor'un cesedinin Troia'ya getirilmesi, Hektor'un karısı Andromakhe, annesi Hekabe ve yengesi Helena'nın, Hektor'un yasını tutmaları ve Hektor'un yakılması sahnesi (Res. 46-47[fr*2]-48[fr3]-49-50[fr4]-51[fr5]-52-53-54[fr6]-55-56[fr7]-57-58[fr8]-59-60[fr9]-61[fr10]-62[11]-63-64[fr12]) [594] işlenmiştir[595].

Smintheion kabartmalarının özünü Homeros'un İlyada destanı oluşturur. Bu özün ana teması tanrılar ve insanlar üzerine kurulmuştur. Akha-Troia savaşları, olayların çıkmasına neden olmuştur. Tanrılar, tanrıçalar, krallar, kadınlar, kahramanlar; güç ve kişilikleri ile bu oyunun kahramanlarıdır.

Gün ışığına çıkarılan Smintheion frizlerinde bugüne kadar Homeros'un anlattıklarına tümüyle uyan betimlemelere rastlanılamamıştır. Ama genel olarak uyum içerisindedir. Bunun nedeni friz parçalarının eksik, kırık, kırılmış ve tahrip olmasının yanısıra, bunları yapan sanatçıların özgün kişiliğinden de kaynaklanmaktadır. Friz tanımlamaları ve tamamlanmalarını, Homeros'un İlyada destanına göre yapmaktayız[596].

Homeros'tan sonraki çağlarda yaşayan ozanların, "Destan Çemberi" içerisinde işledikleri; Kypria, Aithiopis, Küçük İlias ve İliupersis gibi destanlarda, Troianın düşüşü, Palladiumun kaçırılışı, Akhilleus-Panthesilia mücadelesi ve Troilas ile ilgili konularla; İlyada ve Odysseia'da anlatılmayan konular anlatılır. Kypria

[594] Özgünel 2001, 359-377.* fr: friz
[595] Özgünel 2001, 149-181.
[596] Özgünel 2001, 181.

destan çemberinin başı olarak kabul edilir. Onbir kitaptan oluşur ve Zeus'un Themis ile plan yaparak, Troia Savaşı'nın oluşmasını istemesi ile başlar[597]. Genel olarak Homeros'un İlyada'sının devamı niteliğindedir. Miletoslu Arktinos'un eseri "Aithiopis" beş kitaptan oluşur ve yine İlyada'nın, Troia Savaşı'nın devamı niteliğindedir. Mytileneli Leskhes'in "Küçük İliadası" dört kitaptan oluşur ve bu yapıtta, Akhalar arasındaki kişisel çekişmeler, tahta atın yapılışı ve Palladionun kaçırılışı gibi konular ele alınmıştır[598]. Ayrıca Miletoslu Arktinos'un iki kitabı daha vardır. İliumun yağmalanması yani "İliupersis" tir[599].

Bu bağlamda Smintheion Kutsal Alanı'nda ele geçirilen ve bugüne kadar korunagelen friz blokları arasında; Kypria, Aithiopis ve İliuperisis'ten alınan konularında bundan sonra göreceğimiz friz blokları arasında betimlenmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Friz XIII'de anlatılan olay Akhilleus'un Troilos'u öldürmesidir. Troilos, Troialı bir prenstir. Frizde sahnenin solunda yer alan, kendisini çınar dalı ile saklamak isteyen ve üzerinde hoplit giysileri olan savaşçı Akhilleus olmalıdır. Akhilleus'un sağında yarı çıplak ve atletik vücuduyla betimlenen genç ise, büyük olasılıkla savaşta Troialıları'n yanında yer alan Apollon'dur. Apollon'un sağında yer alan kadın figürü su doldurmaya gelen, Priamos'un kızı Polyksena olmalıdır. Sahnenin sonunda ise, elinde mızrak tutan figür, güçlü kol yapısıyla Troilos olmalıdır[600]. Friz XIV'te Troialılar'a yardım için gelen Amazon kraliçesi Pantheselia'nın Akhilleus tarından öldürülmesi anlatılmıştır. Sahnede yer alan üç kalkan, burada üç insanın olduğunu gösterir. Sahnenin sol üst bölümünde, kalkan ve yay taşıyan, narin giysili kolun Amazon kraliçesi Pantheselia'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Sahnenin sağında yer alan, dairesel kalkana sahip kişi ise Aithopis'te anlatılan Grekli savaşçı Akhilleus olmalıdır. Sahnenin ortasında yerde yatan ve dairesel kalkanının içi görünen savaşçı, karşısındaki savaşçıdan yardım alır şekilde

[597] White 1936, 489.
[598] White 1936, 507-509.
[599] White 1936, 521.
[600] Özgünel 2001, 183-188.

betimlenmiştir[601]. Friz XV'de yedi adet figür vardır. Troia'nın talan edilmesiyle ilgili bir olay betimlenmiştir. Sahnenin ortasında yer alan fasad ve onu sınırlayan plaster sütunlar, buranın kursal bir alan olduğunu aklımıza getirir. Bu yer Troia'ya Samothrake'den gelen Palladion Athena kültünün mekânı olmalıdır[602]. Kassandra, Hekate ve Athena'nın kurgulandığı bir sahne, Odysseus, Diomedes, Agamemnon ve Meneleos'tan oluşan diğer bir sahne daha vardır. Bu sahnelerde kutsal alana sığınan ve korunmak için Palladion'a sarılan Kassandra'nın, Aias tarafından taciz edilmesi, Helena'nın olaya katılması Athena'nın olaya müdahale etmesi, Odysseus ve Diomedes ikilisinin Palladion'u çalmaları, kutsal alanı yağmalamaları ve onları izleyen Agamemnon ile Menelaos anlatılmaktadır[603]. Friz XVI'da tanrıça Athena'nın betimlemesi vardır. Savaş tanrıçası Athena, ayrıca ev tanrıçası ve bir şatonun, kalenin koruyucu Tanrıçası olarak da karşımıza çıkar. Bu özelliği nedeniyle "Palladion" mitosunun oluşmasına neden olmuştur. Grek sanatı Palladionu, kalkanı ve fırlatmaya hazır mızrağı ile betimlemiştir[604]. Bu friz levhasında, kaide üzerinde tanrıça betimlemesi ve arabadaki figür, birbiri ile ilişkilidir. Muhtemelen Athena Polias heykelinin kaçırılması betimlenmiştir. Friz XVII'de çok tahrip ve kırık olduğu için, korunagelen yüzeyde kalkanlı bir figür ile büyük bir ağacın gövdesi yer alır. Bu friz eksik parçalarından dolayı, diğer frizlerle eşleştiremesek de sonuçta bu friz levhasıda, Homeros veya onu izleyen destan yazarlarının anlattıkları konularla ilgili olduğuna dair bir şüphe yoktur. Friz XVIII' de çok tahrip olmuştur. Sol tarafta bir kavga sahnesi betimlenmiştir. Sağdaki figür ise büyük olasılıkla kavgayı seyretmektedir. Bunlar büyük ihtimalle Akhalı önderlerdir.[605] Friz XIX' da büyük oranda tahrip olmuştur. Sağ kenarında vücudu kopmuş bir figür, onun sağında ise kare tabanlı kaide üzerinde heykelden kalan parça ile levhayı tamamlamak

[601] Özgünel 2001, 188-192.
[602] Erhat 1972, 298.
[603] Özgünel 2001, 192-200.
[604] Nilson 1952, 348.
[605] Özgünel 2001, 200-203.

mümkündür. Bu friz (Res. 65-66[fr13]-67-68[fr14]-69-70[fr15]-71[fr16]-72[fr17]-73[fr18]-74[fr19])[606] yine Athena Pallas epithetonu ile ilgili olmalıdır.

Apollon Smintheus Tapınağı depo-müzesinde korunan friz sayısı 19'dur. Bu frizlerin büyük bir oranı aşırı tahrip olmuş durumdadır. Tapınak'ın Bizans Dönemi'nden zamanımıza kadar aşırı tahribata maruz kaldığı için, friz bloklarının yerinin neresi olduğunun tespiti çok zordur. Ayrıca Homeros'u izleyen şairlerin, destan çemberi içeriğinde, İliupersis'te anlattıkları olayı da destanın tamamlayıcısı olarak frizlerde görmek mümkündür. İluipersis konularının hepsini kapsayan frizler ele geçmemiştir[607].

Smintheion friz levhalarında işlenen konuları incelediğimizde örneklerin ışığı altında iki ana bölümde toplayabiliriz. Bunlar ağırlıklı olarak Homeros'un İlyada destanından alınan Akha-Troia Savaşı'dır. Bu birinci bölümde tanrıların çekişmelerini, her iki tarafın kahramanlarının ve kadınlarının ön plana çıktığı maceraları izleriz. İkinci bölümde ise Troia'nın düşmesi ile acı gerçek ortaya çıkmıştır. Bu olaylar yine destan çemberi içinde anlatılmak istenmiştir. İluipersis tanımında işlenen plastik kabartmalar, İlyada konuları kadar fazla ele geçmemiştir. Apollon Smintheus Tapınağı mimari tasarımı içinde 80 adet friz levhası yer alır, ancak elimize 19 friz levhası geçmiştir.

Antik Troas Bölgesi'nde yer alan Smintheus Kutsal Alanı, Kuzeybatı Anadolu'daki Apollon kültünün önde gelen merkezlerinden biridir. Tanrı Apollon'nun, Sminheus epithetonu ile onurlandırıldığı bu kutsal alan, Hellenistik Dönem Anadolu mimarlık sanatında, mimarisi ve plastik yapıları ile özgün yapılar içinde yer alır. Mimarisi tasarımı ile tapınak Hermogenes etkisi taşır.

Apollon Smintheus Tapınağı'nın mimarisi ile birlikte anılması gereken diğer önemli unsuru, figür ve frizli tamburlarında betimlenen İlyada konulu tasvirlerdir. Akha-Troia Savaşı Anadolu'da ilk kez bu kadar güzel ve görkemli bir yontu

[606] Özgünel 2001, 379-387.
[607] Özgünel 2001, 204 vd.

biçiminde betimlendiği ikinci bir tapınak bugün için ne Anadolu'da nede Grek dünyasında gün ışığına çıkarılmamıştır[608].

Olasılıkla M.Ö. II. yüzyıl otalarında yapılan tapınağın, kimler tarafından finanse edildiği bugüne kadar sağlam verilerle saptanamamıştır. Ancak Pergamon Krallığı'nın II. Eumenes zamanında en görkemli çağını yaşadığı ve M.Ö. 180 dolaylarında Akropol'deki Zeus Sunağı ve Athena Kutsal Alanı'nın yapıldığını düşünürsek, Smintheion Kutsal Alanı'nın da bu dönem sonrası, Pergamon heykel okulu etkisinde, M.Ö. II. yüzyıl ortalarında yapılmış olması muhtemeldir[609].

Troas Apollon Smintheus Tapınağı'nda, tanrı Apollon'a verilen Smintheus epithetonu, Homeros'tan beri geç zamanlara dek bir ad olarak karşımıza çıkan[610] bu kültürün doğuşunda, tarla farelerinin yaptıkları zararlar ve getirdikleri felaketlerin büyük payı vardır. Ayrıca tanrı Apollon'un, Smintheus kültü ile iki amaçlı bir Tanrı olduğu gösterilmek istenmektedir. Smintheus kültünün doğmasına neden olan küçük hayvan fare, tarlalara, çiftliklere ve depolara devamlı bir biçimde zarar vermektedir. Bununla ilgili şöyle bir söylence vardır. Apollon Tapınağı rahibi Krinis'in, bilinmeyen bir nedenle tanrı Apollon'u kızdırdığı anlatılır. Apollon'da rahibini cezalandırmak için fareler aracılığı ile onun tarlalarına ve ürünlerine zarar verdirtmiş, rahibin pişman olmasıyla, Apollon'un fareleri oklarıyla öldürmesiyle cezayı kaldırdığı anlatılır[611].

F. G. Welcker ise geleceği söylediği için, özellikle hava tahminlerine yardımcı olduğu için, fareyi Apollon için kutsal görür. Ayrıca Apollon'un kuvvetliye karşı güçsüzün yanında olduğunu da belirtir[612].

Tanrının bundan dolayı, fareyi istediği amaç için kullandığı görülür. Kimi zaman rahip Krinis'i cezalandırmak, kimi zaman ise veba salgının Akha ordu

---

[608] Özgünel 2001, XXXIX.
[609] Dinsmoor 1950, 272. ; Weber 1966, 20. ; Texier 1865, 191. ; Rumscheid 1995, 25-41 vd.
[610] Robert 1926, 503.
[611] Taşlıklıoğlu 1963, 186.
[612] Welcker 1857, 482.

yerleşkesine oklarıyla göndererek, onları kırmış, geçirmiştir. Ayrıca Krinis'in tanrıya bir tapınak yaptırdığını ve tanrıya Smintheus adını verdiğini görürüz[613].

Elimizdeki bilgilere göre Smintheus kültünde Apollon'un iki görevi vardır. Biri ürünleri tarla farelerinin zararlarından korumak, diğeri de insanları cezalandırmak için fareler aracılığıyla ürünleri yok etmektir. Diğer taraftan da insanları cezalandıran ve Smintheus epithetonu altında bir veba tanrısı olduğunu, Homeros'un İlyada destanından öğrenmekteyiz[614].

Troia savaşında Athena her zaman Akhaların yanında, Apollon ise Anadolulların yanında yer almıştır. Çünkü Apollon, smintheion epithetonundan dolayı, güçlüye karşı daima, güçsüzü ve mazlumu korumuştur. Ayrıca yine bu epithetonundan dolayı, zalimleri ve kötüleri veba salgını ile cezalandırmıştır.

Troia Savaşı antik çağdan beri batılıların Anadolu topraklarını istila etmelerinin başlangıcını simgelemesi açısından çok önemlidir. Ayrıca dünya tarihinde ilk Doğu-Batı savaşı ve ilk dünya savaşı diyebileceğimiz bir savaştır. Athena, Troia Savaşlar'ı sırasında, Akhaların dostu, Troialılar'ın da düşmanı olmuştur. Anadolulu tanrıların, Troia Savaşı'ndaki rolü Troialılar'ı korumaktır. Buna karşı Akhaların yanında olan Tanrıça Athena'nın Troia kentinde kutsal alanının olması, yine Anadolu hoşgörüsünün güzel bir simgesidir.

Smintheion yapılarının ortaya koyduğu resimsel anlatım, Hellenistik Dönem dinsel ve soysal yaşamına yeni boyutlar getirir. Kuzeybatı Anadolu'da Troas Bölgesi'nin Ege denizi ile birleştiği kıyılar, eski bir mitolojik geleneğin, Smintheion'da, Hellenistik Dönem'de devam ettiğini ve yaşadığını ortaya koyar. Bu sentez Büyük İskender öncesi ve sonrası Anadolu tarih yazıcılarına, üzerinde düşünülmesi gereken öğretileri sunar. M.Ö. 1300 yıllarda yaşanmış bir olayın, bin yıl sonra tekrar hatırlanması çok önemlidir.

---

[613] Taşlıklıoğlu 1963, 186.
[614] Erhat-Kadir 1967, 1-52. ; Wilamowitz-Möllendorff 1931, 575.

Smintheion plastik yapıları, Troas Bölgesi'nde yaşamış görkemli bir uygarlığın varlığını ortaya koyar. Kutsal alanı yapanlar, sosyal ve dinsel açıdan geleneklerine bağlı ve saygılıdırlar. Hellenistik Dönem'de ortaya koydukları Smintheion Kutsal Alanı ile bir kez daha bu evrensel duyarlılıklarını, dünya uygarlığına ve insanlık tarihine sunma başarısını göstermişlerdir. Smintheion kültü ile birlikte, İlyada destanındaki önemli olayların betimlenmesi ise, kutsal alanı adayanların, Homeros'a sundukları bir şükran duygusudur.

İkinci Columnae Calatae de kaya üzerinde yayı ve oku ile betimlenen Apollon, mazlumun yanında olduğunu ortaya koyar. Boğa ve girland bezemeli tamburlar ise kutsal kurban hayvanını simgeler. Apollon'un, ikinci kabartmalı sütunda ailesi ile birlikte betimlenmesi de, tanrının onurlandırılmasının ve şükran duyulmasının bir simgesidir. Ayrıca 1981 yılı kazıları sırasında çıkartılan mermer kolossal bacak parçası da, kültün simgesi olarak Apollon'a gösterilen sevgi ve saygının diğer önemli bir olgusudur[615]. Bu örnekler Troialılar'a ve Homeros'a gösterilen saygının en güzel kanıtıdır.

Sonuç olarak tapınağın tapınım dışında yapılmasının başka nedenlerinin olduğunu gördük. Anadolulu tanrının smintheion epithetonu ile güçsüzlerin yanında olduğu, hata yapanları cezalandırdığı ve haksızlığa karşı çıktığı görülmektedir. Ayrıca tanrının bu sanına yakışır bir şekilde, kutsal alanın plastik yapılarını yapan sanatçılar, geçmişin bir yansımasını da vererek insanların tarihleriyle ilgili iyi veya kötü tecrübelerinin canlı kalmasını istemişlerdir. Bu tapınak da Antik Dönem'in en büyük savaşını, plastik yapılarında bugüne kadar taşıyarak bunu bir anlamda başarmıştır.

[615] Özgünel 2001, 213.

XI. SONUÇ

Heodotos'tan öğrendiğimize göre, önceleri karşılıksız kız kaçırma şeklinde başlayan Doğu-Batı mücadelesi, nihayet M.Ö. XIII. yüzyılın ikinci yarısında büyük bir savaşın patlak vermesine neden olmuştur. Bu savaş Troia Savaşı'dır.

Troia Savaş'ı Eskiçağda, Doğu ve Batı dünyalarını karşı karşıya getiren ve yaklaşık on yıl süren büyük çaplı bir mücadeledir. Troia Savaşları dünya tarihindeki en eski boğaz savaşıdır. Batıyı temsil eden Akhalar, boğazları ele geçirmeye çalışırken, doğunun temsilcisi olan Troialılar, boğazların kontrolünü kaybetmemek için vargüçleriyle savaşmışlardır. Troia Savaşları sebep ve sonuçları açısından dikkate alındığında, tarihin kaydettiği ilk dünya savaşı olarakda kabul edilebilir. Çünkü bu savaşlar sadece Akhalar ile Troialıların savaşları değildir. Akhalar batının, Troialılar da doğunun temsilciliğini yapmışlardır.

Troia Savaşları sonunda Anaolu'da birçok devlet yıkılmış veya göçe maruz kalmıştır. M.Ö. VI. yüzyıla gelindiğinde, doğuda Pers İmparatorluğu'nun kurulmasıyla durum değişmiştir. M.Ö. 547/6 tarihlerinde Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Krios'un Lidya kralı Kroisos'u mağlup etmesi ve Lidya devletine son vermesiyle, dünya tarihinde ilk defa olarak doğunun dünya görüşünü temsil eden bir kuvvet, Ege Denizi'ne gelmiş ve Avrupa siyasetine girmiştir. Bu tarihten itibaren doğu ile batı karşılaşmasında yeni bir dönemin başladığını görmekteyiz.

Esasen Herodotos'da Pers-Grek Savaşları'nı bir doğu-batı mücadelesi şeklinde görmüş ve göstermek istemiştir. Nitekim bu mücadelenin kökenini Europa efsanesi gibi çok eski efsanevi devirlere ya da Troia Savaşları gibi destanlaşan olaylara dayandırarak anlatmak istemiştir.

Bütün bu olaylar açık ve net bir biçimde gösteriyor ki Persler, Kıta Yunanistan'ı ve Avrupa'yı zaptetmek ve Eski çağda bir dünya İmparatorluğu kurmak istemişlerdir. Asya kıtasına ise zaten sahiptiler. Bu düşünce ile hareket eden Pers Büyükkralları kısa aralıklarla ile Grek dünyasıyla savaşmalarının yanısıra, savaşın etkisiz olduğu yerlerde göstermelik barış anlaşmaları yaparak Grek dünyasının

birleşmesini engellemişler ve Grek polis devletleri arasındaki mücadelelerden yararlanarak, Grek siyasetinde etkin bir rol almaya başlamışlardır. Tüm bu durumlar Grek dünyasının her geçen gün biraz daha Pers hâkimiyetine girmesini hızlandırmıştır.

Bu durum, aşağı yukarı, Makedonya kralı II. Philip ve oğlu İskender'e kadar devam etmiş ve Panhellenizm intikam savaşının yapılmasında esas rölü oynamıştır.

Fakat II. Philip'in zamansız ölümü üzerine bu öç seferini yapmak genç yaştaki iyi eğitimli İskender'e kalmıştır. Doğunun temsilcisi olan Pers İmparatorluğu'na karşı yapılan mücadelede üç büyük meydan savaşı kazandıktan sonra İskender, M.Ö. V. yüzyılda Atina'da yakılan mabetlere karşılık Persepolis saraylarını ateşe vererek, intikam seferinin son bulduğunu ilan etmiştir. Bu olay aynı zamanda büyük bir dönüm noktasını işaret etmesi açısından da çok önemlidir. Çünkü İskender, yüzyıllardan beri doğu ile batı arasındaki tezadı, mücadeleyi ve sürüp giden ezeli düşmanlığı ortadan kaldırmak için uğraşmış ve dünya barışını temin etmek istemiştir. Bu amaca ulaşabilmek için de ilk olarak ırkları birbiriyle kaynaştırmak istemiş ve kendisi de doğulu bir prenses ile evlenerek bu olaya öncülük etmiştir.

Dünya tarihinde ilk defa İskender insanları ve milletleri birbirleriyle kaynaştırıp, galiple mağlup arasındaki farkı, doğu ile batı arasındaki eski düşmanlığı ortadan kaldırmak suretiyle, ortak ve yeni bir dünya kurmayı hedeflemiştir. Asya ve Avrupa kültürlerinin ve dinlerinin birbiriyle kaynaşması, İskender ve onun güttüğü kültür politikasıyla mümkün olmuştur ki, meydana gelen neticeye "Hellenizm" denilmiştir. Bu çağ yani İskender'in Hellespont'u geçtiği M.Ö. 334 yılından, son Hellenistik krallık olan Ptolemaios'ların M.Ö. 30 yılında yıkılmasına kadar geçen süre, Büyük İskender'in bu kültür politikasından dolayı "Hellenistik Dönem" olarak anılmaya başlamıştır.

İskenderin kültür politikası 33 yaşında Babil'de ölmesiyle bu akımı durdurmamışsa da onun dünya devleti politikasını halefleri sürdürememişlerdir. Haleflerinden bazıları miras kalan imparatorluğun birliği için çaba göstermişlerse de

başarılı olamamışlar ve M.Ö. 301 yılındaki İpsos Savaşı'ndan sonra imparatorluk İskender'in halefleri arasında paylaşılmıştır.

Her ne kadar Hellenistik Dönem'de İskender'in dünya devleti hayalini gerçekleştirmek isteyen bir devlet adamı çıkmamışsa da, mülki, idari, din ve kültür alanında belirli bir ölçüde karşılıklı tesirlerin sonunda bir denge sağlanmış ve doğu ile batı arasındaki eski tezat ve mücadele kalmamıştır. Küçük şehir devletlerinin yerine büyük bölgesel devletler kurulmuştur.

Batıda yükselen yeni kuvvet Roma, Doğu-Batı mücadelesi anlamında, bir taraftan eski bir Fenike kolonisi olan Kartaca ile mücadele ettiği gibi Ege ve yakın doğuda da mücadaleye başlamıştır.

Bu dönemde Doğu'yu temsil eden Seleukos kralı III. Antiochos, Romalılar ile Kıta Yunanista'da'da karşılaştıktan sonra, Anadolu'da Manisa'da yapılan savaşta mağlup olmuş ve M.Ö. 188 yılındaki Apameia Barışı'nda Roma'nın dikte ettiği şartları aynen kabul etmiştir. Bu tarihten sonra Romalılar parçala ve hükmet siyasetine uygun olarak, Hellenistik Dönem krallıkları arasındaki ilişkilere devamlı suretle müdahelede bulunmuşlardır.

Hellenistik Dönem'de son olarak Anadolu'nun siyasi birliğini hedef tutarak Romalılar ile mücadeleye giren Ponthus Kralı VI. Mithridates'de neticede mağlup olarak bu hedefini başaramamıştır.

Hellenistik Dönem'in son bağımsız krallığı Mısır'daki Ptolemaioslar devleti de, kraliçe Kleoparta'nın bütün zekâ ve gayretlerine rağmen Roma'ya yenik düşmüştür. Böylece doğu dünyası, Batının müstakbel dünya devletine bir kez daha yenilmiş oluyordu. Artık Roma İmparatorluğu'nun karşısına çıkacak hiçbir kuvvet kalmamıştı.

Tüm bu siyasi, sosyal, ekonomik ve dinsel olaylar Hellenistik Dönem mimari heykeltaraşlık eserlerine yansıtılarak yeni bir prapaganda unsuru yaratılmaya çalışılmıştır. Çünkü İskender ile başlayan, insanları tanrılaştırma bu dönem

tapınaklarında süsleme unsuru olarak başarıyla kullanılmış, dönemin önemli siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik durumları da insanların çok rağbet ettiği ve önemsediği dinsel yapılarda kabatma ve heykeltıraşlık eser olarak yerlerini almışlardır.

Kısacası Hellenistik Dönem'de, zafer takları, zafer anıtları ve tarihi rölyefler bilinmediği için, bu dönemdeki devlet yöneticileri, kendi zamanlarında olmuş olan, kendilerinin de önemsediği bazı siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olayları gelecek nesillere aktarmak, ders çıkarmak ve kendi propagandalarını yapmak için uygun yerler aramışlardır. Bunun içinde halkın çok rağbet ettiği dini yapıları kullanmayı uygun görmüşlerdir. Tüm bunları yaparken de direk olayları dini yapıların süslemelerinde kullanmak yerine, bunu dolambaçlı yollardan yapmayı tercih etmişlerdir. Kendileri için önemli buldukları olayları mitoljik konular ile birleştirerek insanlara anlatma yoluna gitmişlerdir.

Bu tür prapaganda unsuru taşıyan Pergamon (Bergama) Zeus Sunağı'da üzerinde bulunan büyük ve küçük frizlerdeki mitolojik olayların anlatıldığı kabartmalarda da aslında anlatılmak ve yapılmak istenen propagandalar vardır. Büyük frizdeki tanrılar ile gigantların savaşıyla Pergamon Kralığını'nın barbar Galatlara karşı Grek dünyasının koruyuculuğunu üstlendiği, bu savaşın iyi ile kötünün savaşı olduğu anlatılmak istenmiştir. Bunu anlatmak için de kendilerini anrılar, Galatları da igantlar şeklinde göstererek anlatmak istemişlerdir. Küçük frizde anlatılan Pergamon'un efsanevi kurucusu Telephos'un hayatının anlatımıyla da Pergamon kralları kendi soylarını tanrısallaştırmak istemektedirler. Bu altar Pergamon Kralları'nın baştanrıları Zeus'a teşekkür ve kendi propagandalarının bir simgesi olması yönünden çok önemlidir.

Lagina'da bulunan Hekate Tapınağı'na baktığımızda, Tanrıça Hekate'nin hem iyiyi hemde kötüyü kendi bünyesinde barındırdığı bilindiği için M.Ö. II. yüzyılın ilk yarısında görülen savaş ve kargaşa döneminin bitmesinin bir simgesi olarak, tanrıça Hekate'ye adanmıştır. Bu savaşın ve kargaşanın anlatımında da yine mitolojik unsurlar kullanılmıştır. Bunlar, tanrılar ile gigantların savaşı, Amazonlar ile savaş, yerel tanrı ve tanrıçalar ve Zeus ile ilgili sahnelerle anlatılmıştır.

Kyzikos'ta bulunan Kraliçe Apollonis Tapınağını ise Kraliçe Apollonis'in çocukları olan Pergamon kralları II. Eumenes ve II. Attalos'un, annelerinin hayatta iken almış olduğu "euergetes" sanına yakışır bir şekilde, oğul sevgisinin bir yansıması olarak anneleri adına, annelerinin doğum yerlerine yaptırmışlardır. Tapınağın yapılış amacı oğul sevgisinin yanısıra, Pergamon Krallığı'nda gördüğümüz soyunu tanrısallaştırmak isteği, II. Eumenes ve II. Attalos'ta da görülmektedir. Tıpkı kendi krallıklarında olduğu gibi annlerininde tanrısallaşmasını istemektedirler. Bunu da tapınak üzerine yapılan kabartmalardaki küçük tarihsel öyküler, mitolojik sahneler ve kahramanlık öykülerinde görmemiz mümkündür. Kısacası II. Eumenes ve II. Attalos anne sevgisilerinin ve soylarının prapagandasını bu tapınağı yaptırarak anlatma yoluna gitmişlerdir.

Apollon Smintheus Tapınağı'ndaki mimari heykeltıraşlık anlatımlarda ağırlıklı olarak Troia Savaşı ve sonrasından bahsedilmektedir. Troia Savaşı, antik çağdan beri batılıların, Anadolu topraklarını istila etmelerinin başlangıcını simgelemesi açısından çok önemlidir. Ayrıca dünya tarihinde ilk doğu-batı savaşı ve ilk dünya savaşı diyebileceğimiz bir savaştır. Athena, Troia Savaşları sırasında, Akhalar'ın dostu, Troialılar'ın da düşmanı olmuştur. Anadolulu tanrıların, Troia Savaşı'ndaki rolü, Troialılar'ı korumaktır. Buna karşı Akhaların yanında olan Tanrıça Athena'nın Troia kentinde kutsal alanının olması, yine Anadolu hoşgörüsünün güzel bir simgesidir.

M.Ö. 1300 yıllarda yaşanmış bir olayın, bin yıl sonra tekrar hatırlanması çok önemlidir. Anadolu topraklarının geleceği için zamanımızda da her zaman geçmişin ve yakın tarihin hatırlanması ve olaylarda ders alınması gerekli bir düşüncedir. Bu düşünceyle hareket edenler Apollon Smintheus Tapınağı'nı yaptırarak, bu düşüncelerini yaymak ve duyurmak yoluna giderek, tapınakta geçmişin propagandasını yapmışlardır.

Kısacası yukarıda da değindiğimiz gibi, Hellenistik Dönem'de zafer takları, zafer anıtları ve tarihi rölyefler bilinmediği için, bu dönemdeki devlet yöneticileri, kendi zamanlarında olmuş olan, kendilerininde önemsediği bazı siyasi, sosyal,

ekonomik ve kültürel olayları gelecek nesillere aktarmak, ders çıkarmak ve kendi propagandalarını yapmak için uygun yerler aramışlardır. Bunun içinde halkın çok rağbet ettiği dini yapıları kullanmayı uygun görmüşlerdir. Tüm bunları yaparken de doğrudan olayları dini yapıların süslemelerinde kullanmak yerine, bunu dolambaçlı yollardan yapmayı tercih etmişlerdir. Kendileri için önemli buldukları olayları mitoljik konular ile birleştirerek insanlara anlatma yoluna gitmişlerdir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

Akalın 2003 — A. Akalın, "Eski Çağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı", Tarih Araştırmaları Dergisi XXI/33, 17-47.

Akurgal 1990 — E. Akurgal, Griechische Und Römische Kunst in der Türkei, München.

Akurgal 1988 — E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, İstanbul.

Allen 1983 — R. E. Allen, The Attalid Kingdom, Oxford.

AJA — The American Journal of Archaelogy, Baltımore.

A.M — Athenische Mittheilungen (Mittheilungen des Kaiserlich Deuschen Archeologischen İnstituts Athennische Abheilung) Athen

Anatolia — An İnternational Journal of Tourizm and Hospitality Research

Arrianos — F. Arrianos, İskenderin Seferi, Çev: (F. Akderin), İstanbul, 2005.

Arslan 2007 — M. Arslan, Mithridates VI Eupator, İstanbul.

Baldıran 1991 A. Baldıran, "Nekropol Buluntularına Göre Stratonikeia'nın Tarihsel Süreci", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi 6, 45-55.

Baldıran 1990 A. Baldıran, Stratonikeia Nekropol Buluntuları, (Yayınlanmamış Dr. Tezi), Konya.

Başaran 1990 C. Başaran, "Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları", XII KST. (28.05-01.06), Ankara, 178-180.

Baumesier 1888 A. Baumesier, Denkmaler Des Klassischen Altertums, III. Band, München-Leipzig.

Bayatlı 1991 O. Bayatlı, Bergama Tarihinde Akropol, İzmir.

BCH Bulletin de Correspondance Hellenique Ecole Française d'Athene, Paris.

Bean 1980 George E. Bean, Turkey Beyond The Meander.

Bean 1995 George E. Bean, Eski Çağda Ege Bölgesi, (Çev: İ. Delemen), İstanbul.

Bean 2000 G. E. Bean, Eski Çağda Menderesin Ötesi, (Çev: P. Kurtoğlu), İstanbul.

Bennorf 1882 O. Benndorf, Archaeologisch-Epigraphische Mittheilungen Aus Oesterreich-Ungarn VI.

Berve-Gruben 1961 H. Berve-G. Gruben, Griechısche Tempel und Heılıgtümer, München.

Bieber 1962 M. Bieber, The Sculpture Of The Hellenistic Age, New York.

Bingöl 1990 O. Bingöl, "Die Oberbau Des Smintheion in der Troas", Hermogenes und die Hochhellenistische Architektur, Zabern, 45-51.

Bohtz 1981 C. H. Bohtz, Das Demeter Heilligtum, Altertümer Von Pergamon XIII, Berlin.

Boysal 1970 Y. Boysal, "Turgut Kazıları 1969 Raporu", Anatolia XII, Ankara, 63-93.

Bosch 1942 M. E. Bosch, Bergama Krallık Hanedanının Seceresi, (Çev: A. Erzen), Türkiyat Mecmuası, VII-VIII, 105-123, İstanbul.

Bosch 1943a M. E. Bosch, Hellenizim Tarihinin Anahatları I. Kısım, (Çev: A. Erzen), İstanbul.

Bosch 1943b M.E. Bosch, Hellenizim Tarihinin Anahatları II. Kısım, (Çev: A. Erzen), İstanbul.

Boysal 1979 Y. Boysal, ”Turgut Kazıları”, VIII. T. T. K. Ankara, 389-390.

Brünnig 1894 A. Brünnig, Über die Bildlichen Vorlagen der İlischen Tafeln, Jdl 9, 136-137.

Büyüközer 2006 A. Büyüközer, Lagina Hekate Tapınağının Matematiksel Oranları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Cambrich 1997 E. H. Cambrich, Dünya Tarihi, İstanbul.

Chamonard 1895 J. Chamonard, ”Les Sculptures de la Frise du Temple Hekate a Lagina”, BCH 19, 235-262.

Chandler 1806 R. Chandler, Voyages dans I’Asie mineure et en Grece, Paris.

Childe 1983 G. Childe, Tarihte Neler Oldu, Alan Ankara.

Chomoux, 2003 Francoıs Chomoux, Hellenistic Cıvılızation, Oxford.

Cook 1925a A.B. Cook, Zeus: A Study in Ancient Religion, II/1, Cambridge.

Cook 1925b A.B. Cook, Zeus: A Study in Ancient Religion, II/2, Cambridge.

Deschamps-Cousin 1888 G.Deschamps-G.Cousin, ”Inscriptions du Temple de Zeus Panamaros”, BCH 12, 249-273.

Diehl-Cousin 1885 C. Diehl-G. Cousin, ”Senatus Consulte de Lagina”, BCH 9, 437-474.

Dinsmoor 1950 W.B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece, New York.

Dörpfeld-Hepding 1910 W. Dörpfeld-H. Hepding, ”Die Arbeiten zu Pergamon 1908-1909”, A.M XXXV.

Droysen 2000 J. G. Droysen, Büyük İskender, İstanbul.

Epigr. Anat. Epigraphica Anatolica

Erhat- Kadir 1967 A. Erhat-A. Kadir, Homeros İlyada, İstanbul.

Erhat 1972 A. Erhat, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul.

Erzen 1984 A. Erzen, Eski Çağ Tarihi Hakkında 4 Konferans, İstanbul.

Farnell 1896 L. Richard Farnell, The Cults of The Greek States, I, Oxford.

Farnell 1907 L. Richard Farnell, The Cults of The Greek States, III, Oxford.

Faucard 1890 P. Foucart, "Inscriptions de la Carie: Lagina", BCH 14, 363-376.

Frothingham 1891 A.L. Frothingham, "Archaeological News", AJA 7, 512-513.

Gauthier 1985 P. Gauthier, "Les Cities Grecques et Leurs Bienfaiteurs IV. I.siecle avant J.-C", BCH Suppl. XII.

Gombrich 1999 E. Gombrich, Sanatın Öyküsü, İstanbul.

Grimal 1997 P. Grimal, Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma (Çev: S. Tamgüç), İstanbul.

Günaltay 1987 M. Ş. Günaltay, İran Tarihi, C.1, Ankara.

Hansen 1972 E. V. Hansen, The Attalids of Pergamon, Cornell,

Hatzfeld 1920 J. Hatzfeld, "Inscriptions de Lagina en Carie", BCH 44, 70-100.

Hauvette-Besnault-Dubois 1881 A.M. Hauvette-Besnault-M. Dubois, "Inscriptions de Carie", BCH 5, 185-191.

Henry 1983 A. S. Henry, Honorus and Privileges In Athenian Decrees, Hildeshein.

Hirscfeld 1879 G. Hirscfeld, Bericht ueber eine Reise in suedwestlichen Kleinasien, dans la Zeitschrift der Gesellschaft fuer Erdkunde, XIV, 1 Monatsberichte der Perussischen Akademie der Wissenchaften.

İstForsch İstanbuler Forschungen

İstMitt İstanbulun Miteilungen

JbRGZM Jahrbuch des römisch-germanische Zentralmuseen

Jdl Jahrbuch des Deutschen Arhaologischen İnstitus, Berlin.

Junghölter 1989 U. Junghölter, Zur Komposition der Lagina- Frize und zur Deutung des Nordfrieses, Diss. Marburg.

Kaya 2000 M. A. Kaya, Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi, İzmir.

Kara 2001 M. U. Kara, İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Laginada Bulunmuş Heykeltraşlıl Eserler, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.

Koçhan 1991 N. Koçhan, "Kyzikos 1989 Yılı Kazısı Hadrian Tapınağı Mimari Bezemeleri", TürkAD, XXIX, 119-126.

Köhler 1948 H. Köhler, Der Grosse Fries Von Pergamon, Berlin.

Kraus 1960 T. Kraus, Hekate, Studien zu Wesen und Bid der Göttin in kleinasien und Griechenland, Heidelberg.

Kron 1996 Uta Kron, "Priesthods, Dedications and Euergetism: What part did religion play in the political and social status of Greek Women", Religion and Power In The Ancient Greek World (Ed. P. Hellström – B. Alroth) Proceeding of the Uppsala Symposium, 1993, Uppsala, 139-189.

K.S.T. Kazı sonuçları Toplantısı

Künzl 1984 E.Künzl, Das Gebet des Chryses Griechisches Epos und Römische Politik Auf der Vergoldeten Silberkanne des Octavius Menedorus, JbRGZM 31, 365-367.

Laumonier 1958 A. Laumonier, Les Cultes Indigenes en Carie, Paris.

Leake 1824 W. M. Leake, Jurnal of a Tour in Asia Minor, London.

Livius Livius, Ab Urbe Condita, ed. G.P. Gold, London, 1985.

Lloyd 2003 S. Lloyd, Türkiyenin Tarihi, Ankara.

Magie 2001 D. Magie, Anadolu'da Romalılar -1- Attalos'un Vasiyeti, (Çev: N. Başgelen-Ö. Çapar), İstanbul.

Mansel 1971 A. M. Mansel, Ege Ve Yunan Tarihi, Ankara.

Memiş 2001 E. Memiş, Eski Çağ Tarihinde Doğu Batı Mücadelesi, Konya.

Memiş 2002 E. Memiş, Genel Tarih, Konya.

Mendel 1912 G. Mendel, Catalogue des Sculptures Grecques, Romanies et Byzantines du Musees Imperiaux Ottomans, Constantinople I-III.

Moreno 1994 P. Moreno, Sculptura Ellenistica, C. 1, Roma.

Morkholm 2000 O. Morkholm, Erken Hellenistik Çağ Sikkeleri, İstanbul.

Newton 1863 C. T. Newton, A History of Discoveries at Halicarnassus Cnidus and Branchidae, London.

Nilsson 1903-1905 M. P. Nilsson, GGR II, Münich, 1974. Orientis Graeci Inscriptiones Selectae. (ed. W.Dittenberger)I-II, Leipzig.

Nilsson 1952 M. P. Nilsson, Geschichte Der Griechischen Religion, Band I München.

Ohlemutz 1968 E. Ohlemutz, Die Kutle und Heiligtümer der Götter in Pergamon, Darmstadt.

Ozonsoy 1999 E. Ozonsoy, "Kyzikos'tan Bir Grup Epigram", Arkeoloji Ve Sanat Dergisi, 91, 51-53.

Özgünel 2001 C. Özgünel, Smintheion, Troas'da Kutsal Bir Alan, Gülpınar Apollon Smintheus Tapınağı, Ankara.

Özçelik 2004 N. Özçelik, İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı, Ankara.

Parke 1977 H.W. Parke, Festivals of the Athenaians, New York.

Petersen-Luschan,1889 E. Petersen-F.V. Luschan, Reisen in Lykien Milyas und Kibyratien I.

Phol 2002 D. Phol, ”Kaiserzeitliche Tempel in Kleinasien unter besonderer Berücksichtigung der Hellenistischen Vorlaufer”, Asia Minor Studien 43.

Pilinius Pilinius, Naturkunde, 37 Bücher, Lat. und Deut. Unter Mitwirkung-Namhafter Fachgelehrter hrsg. R.Konig und G.Winker, I- XXXVII, München, 1973-1996.

Plutarkhos Plutarkhos, Plutarch’s Moralia, I-XV (Trans: H.N.Fowler), London, 1969.

Plutarkhos Plutarkhos, Büyük İskender, (Çev: V. Gültekin), İstanbul, 1980.

Plutarkhos Plutarkhos, Büyük İskender, , 2001.

Pococke 1745 R. Pococke, A Description of the East II, London.

Pollit 1986 J.J. Pollit, Art in the Hellenisitic Age, London.

Polybios Polybios, The Histories of Ploybios, with an English tarns. By W.R.Paton, I-IV, Cambridge, 1922.

Polybios Polybios, The Histories of Ploybios, Book 21-22-23, London, 1922-1927.

Pullan 1887 Richard Popplewell Pullan, Ant. Of Ionia IV London, 44 V 30

Radt 2002 W. Radt, Pergamon: Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, İstanbul.

Ribard 1983 A. Ribard, İnsanlığın Tarihi, İstanbul.

Ridgway 2000 B. Sismondo Ridgway, Sculpture II, Madıson.

Robert 1926 L. Robert, Notes D ‘ Epigraphie Hellenistique, BCH 50 Paris, 469.

Robert 1970 L. Robert, Edudes Anatoliennes, Paris.

Robert-Robert 1958 L. Robert - J. Robert, Me’langes Isodore Levy, Brussels.

Rumscheid 1995 F. Rumscheid, Die Ornamentik des Apollon Smintheus-Tempels in der Troas, İstMitt 45, 25-27.

Sardurska 1964 A. Sardurska, Les Tables İliaques, Warszawa.

Schober 1933 A. Schober, "Der Fries des Hekateions von Lagina", IstForsch 2.

Scott 1937 R. Scott, A Greek-English Lexicon, Oxford.

Sechan-Leveque 1966 L. Sechan-P. Leveque, Les Grandes Divinites De La Grece, Paris.

Sevin 2001 V. Sevin, Anadolu Tarihi Coğrafyası I.

Sherk 1969 R.K. Sherk, Roman Documenst from the Greek East: senatus consulta and epistulae to the age of Augustus, Baltimore.

Smith 2002 R.R.R. Smith, Hellenistik Heykel (Çev: A. Y. Yıldırım), İstanbul.

Söğüt 2004 B. Söğüt, "Kömür Dinamit ve Yeni Bir Yerleşim" İdol Dergisi 21, 24-31.

Stewart 1990 A. Stewart, Greek Sculpture, Volume I:Text, New Haven.

Strabon Strabon, Geographica, ed. E.H.Warmington, London, 1952.

Strabon Starbon, Antik Anadolu Coğrafyası, (Geographika: XII-XIII-XIV), (Çev: A. Pekman), İstanbul, 1999.

Stokstad 2005 M. Stokstad, Art History, Kansas.

Şahin 2001 N. Şahin, Zeus'un Anadolu Kültleri, İstanbul.

Şahin 1973 M. Ç. Şahin, "Lagina'dan (Koranza) İki Yazıt", Anatolia 17, 187-195.

Şahin 1976 M. Ç. Şahin, The Political and Religious Structure in the Territory of Stratonikeia in Caria, Ankara.

Şahin 1981 M. Ç. Şahin, Die Inschriften von Stratonikeia IK 22,1, Bonn.

Şahin 1999 M. Ç. Şahin, "The Place Name of Korazis: A New Inscription from Lagina", EpigrAnat 31, 35-36.

Şahin 2006 N. Eda Akyürek Şahin, Anadolu Hekate Korposu Ve Çeşitli Müzelerde Hekate Eserleri Üzerine Çalışmalar, (Bir Ön Rapor) İstanbul.

Şenel 1970 A. Şenel, Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne, Ankara.

Taşlıklıoğlu 1963 Z. Taşlıklıoğlu, Anadolu'da Apollon Kültü İle İlgili Kaynaklar, İstanbul.

Tekin 2001 O. Tekin, Eski Yunan Tarihi, İstanbul.

Texier 1865 Ch. Texier, Principal Ruins Of Asia Minor, London, 1865.

Tetlow 1980 E. M. Tetlow, "The Status of Women in Greek, Roman and Jewish Society", Women and Ministry in the New Testament, New York, 5-30.

Tırpan 1983 A. A. Tırpan, "Stratonikeia Kazısı 1982 Çalışmaları", 5. KST, 209-214.

Tırpan 1990 A. A. Tırpan, "Stratonikeia'nın Şehir ve Sur Planı", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Dergisi, Sayı:5, Konya, 217-234.

Tırpan 1998 A. A. Tırpan, Stratonikeia Augustus İmparatorlar Tapınağı, Konya.

Tırpan-Söğüt 2002 A. A. Tırpan-B. Söğüt, ”Hekate Temenosu 2000 Çalışmaları”, 23.KST- II, 343-350.

Tırpan-Söğüt 2004 A. A. Tırpan-B. Söğüt, ”2002 Yılı Lagina Kazıları”, 25.KST-II, 87-100.

Tırpan-Söğüt 2005a A. A. Tırpan-B. Söğüt, Lagina, Muğla.

Tırpan-Söğüt 2005b Ah. A. Tırpan-B. Söğüt, ”Lagina ve Börükçü 2003 Yılı Çalışmaları”, 26. KST-1, 371-386.

Tuğcu 2000 T. Tuğcu, Batı Felsefesi Tarihi, Ankara.

Turani 1997 A. Turanî, Dünya Sanat Tarihi, İstanbul.

TürkAD Türk Arkeoloji Dergisi

T.T.K. Türk Tarih Kurumu

Umar 1984 B. Umar, Türkiye Halkının İlk Çağ Tarihi C. II, İzmir.

Umar 1999 B. Umar, İlkçağda Türkiye Halkı, İstanbul.

Üreten 2004a .H. Üreten, ”Hellenistik Dönem Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri”, A.Ü.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları, XXII, 25, 185-214.

Üreten 2004b H. Üreten, “Kyzikoslu Bir Kadın Eurgetes; Kraliçe Apollonis”, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi, XXIII, 36, 251-261.

Walbank 1992 F. Walbank, The Hellennistic World, Oxford.

Waddington 1870 W.H. Waddington, Inscription Grecques at Latines Receuillies en Grece at en Asie Mineure, Paris.

Walter 1971 H. Walter, Griechische Götter, München.

Weber 1966 H. Weber, Zum Apollon – Smintheus – Tempel in der Troas, İstMitt 16, 100.

Webb 1996 P. Webb, Hellenistic Architectural Sculpture: figural motifs in western Anatolia and the Aegean Islands, London.

Welcker 1857 F.G. Welcker, Griechische Götterlehre I Band, Göttingen.

White 1936 H.G. Evelyn White, Hesiod, The Homeric Hymns and Homerica, London.

Wilamowitz-Möllendroff 1931 U. V. Wilamowitz-Möllendroff, der Glaube Der Hellenen, I. Band, Berlin.

Wiliam-Neill 1998 H. Wiliam-Mc Neill, Dünya Tarihi, Ankara.

Wörrle 1995 M. Wörrle, ”Von Tugendsamen Jüngling zun <gestressen> Euergeten”, Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus. Kollogium, München, 24. Bis 26. Juni 1993, verastaltet von der Kommission zur Erforschung des antiken Stadtewesens der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archaologischen Instituts, München.

Xenephon Xenephon, Anabasis, (Çev. H. ÖRS), İstanbul, 1962.

Yaylalı 1989 A. Yaylalı, ”Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları”, XII. KST. II, (28.05-01.06), Ankara, 171-176.

www.arkeolojidünyasi.com

RESİMLER LİSTESİ

Resim-1 : Makedonya'nın coğrafi konumu

Resim-2- : İskender'in Doğu Sefer'i sırasında fethettiği ülkeler ve İskender İmparatorlu'nun sınırları

Resim-3- : M.Ö. III. yüzyılda Anadolu'da bulunan Merkezi Krallıklar'dan Pergamon, Bithynia, Kapadokia ve Pontus Krallıklar'ı

Resim-4- : Pergamon Krallığı'nın bulunduğu antik bölge, sınırları ve komşuları.

Resim-5- : Pergamon Zeus Sunağı'nın genel görünümü.

Resim-6- : Pergamon Zeus Sunağı planı

Resim-7- : Pergamon Zeus Sunağı'ndaki büyük frizde işelenen tanrılar ile gigantların savaşı

Resim-8- : Pergamon Zeus Sunağı'daki büyük frizin doğu yönünde işelenen savaş sahnesi

Resim-9- : Pergamon Zeus Sunağı'nın güney tarafında işlenen savaş sahnesi.

Resim-10- : Pergamon Zeus Sunağı'nın batı tarafında işlenen savaş sahnesi.

Resim-11- : Pergamon Zeus Sunağı'ndaki Telephos frizi, Auge'nin Herakles'ten olan çocuğunu sal üzerinde denize bırakması salın hazırlanamsı sahnesi.

Resim-12- : Pergamon Zeus Sunağı'ndaki Telephos frizi, Telephos'un Akhalar'a Troia'nın yolunu gösterme sahnesi.

Resim-13- : Antik Çağ coğrafyasında Karia Bölgesi

Resim-14- : Lagina Hekate Tapınağı Kutsal Alanı genel planı.

Resim-15- : Lagina Hekate Tapınağı'daki Korinth sütun başlığı çizimi.

Resim-16- : Lagina Hekate Tapınağı'nda kullanılan sütun kaideleri.

Resim-17- : Lagina Hekate Tapınağı'nın naos duvarı frizinin dar yüzü

Resim-18- : Lagina Hekate Tapınağı'nın naos duvarı frizindeki tanrı ve tanrıça betimlemeleri.

Resim-19- : Lagina Hekate Tapınağı'nın sütunlar üzerindeki doğu frizi, Zeus'un doğumuyla ilgili sahne.

Resim-20- : Lagina Hekate Tapınağı'nın sütunlar üzerindeki batı frizi, tanrılar ile gigantların savaşı.

Resim-21- : Lagina Hekate Tapınağı'nın sütunlar üzerindeki kuzey frizi, Amazonlar ile Grekler arasındaki dostluk sahnesi.

Resim-22- : Lagina Hekate Tapınağı'nın sütunlar üzerindeki güney frizi, Karialı yerel tanrı ve tanrıçalar.

Resim-23- : Kyzikos antik kenti haritası ve genel planı.

Resim-24- : Antik Dönem Mysia Bölgesi

Resim-25- : Apollon Smintheus Kutsal Alanı'nın bugünki yeri

Resim-26- : Apollon Smintheus Tapınağı palnı.

Resim-27- : Apollon Smintheus Tapınağı ön cephe çizimi.

Resim-28- : Apollon Smintheus Tapınağı alt yapısı ve podium çizimi.

Resim-29- : Apollon Smintheus Tapınağı Columnae Caelatae sütunu.

Resim-30- : Apollon Smintheus Tapınağı üst yapısının çizimi.

Resim-31-32-33-34- : Apollon Smintheus Tapınağı'nın I. Colunmae Celatae'si. 2 erkek ve 11 kadından oluşan Musalar'a seslenme sahnesi.

Resim-35-36-37- : Apollon Smintheus Tapınağı'nın II. Columnae Celatae'si. Troia

kralı Khryses'in, Agamemnon'dan kızı Khryseis'i geri istemesi sahnesi.

Resim-38-39- : Apollon Smintheus Tapınağı II. Colunmae Celatae'si. Apollon'un oklarıyla Akha ordusuna veba mikrobunu gönderme sahnesi.

Resim-40-41-42- : Apollon Smintheus Tapınağı III. Colunmae Celatae'si. Khryses'in kızını geri alması ve kızın verilmesiyle Akha ordusundaki olayların durulması sahnesi.

Resim-43- : Apollon Smintheus Tapınağı III. Colunmae Celatae'si. Thetis'in Zeus'un önünde diz çökmesi sahnesi.

Resim-44-45- : Apollon Smintheus Tapınağı I. friz. Akhilleus'un babası Peleus, oğlunu eğitim için Kentaur Khiron'a teslim etmesi sahnesi.

Resim-46-47- : Apollon Smintheus Tapınağı II. friz. Patraklos'un Akhilleus'tan silahlarını istemesi ve Akhilleus'un silahlarını kuşanması, savaşa katılması sahnesi.

Resim-48- : Apollon Smintheus Tapınağı III. friz. Patraklos'un ölümünden sonra devam eden olayların bir kesiti anlatılmıştır.

Resim-49-50- : Apollon Smintheus Tapınağı IV. friz. Thetis'in oğlu Akhilleus'a yeni silahlar vermesi, Akhilleus ile Agamemnon arasındaki kavganın bitmesi, Patraklos'un yasının tutulması, Patraklos'un ve Akhaların öçlerinin alınması için hazırlıkların yapılması anlatılmıştır.

Resim-51- : Apollon Smintheus Tapınağı V. friz. Hektor'un kaderi üzerine tanrıların kararları sahnesi.

Resim-52-53-54- : Apollon Smintheus Tapınağı VI. friz. Akhilleus ile Hektor'un birbiri ile karşılaşma hazırlıkları.

Resim-55-56- : Apollon Smintheus Tapınağı VII. friz. Hektor'un cesedinin sürüklenme sahnesi.

Resim-57-58- : Apollon Smintheus Tapınağı VIII. friz. Hektor'un arkasından

ağlanması, ona yas tutulması, Hektor'un babası Priamos'un ve annesi Hekabe'nin yas tutması sahneleri.

Resim-59-60- : Apollon Smintheus Tapınağı IX. friz. Hektorun cesedinin geri getirilmesi sahnesi.

Resim-61- : Apollon Smintheus Tapınağı X. friz. Priamos'un Hektor'un cesedini almak için Akha ordugâhına doğru yola çıkma sahnesi.

Resim-62- : Apollon Smintheus Tapınağı XI. friz. Akhilleus ile Priamos'un Hektor'un cesedinin geri alınması için bir araya gelmeleri sahnesi.

Resim-63-64- : Apollon Smintheus Tapınağı XII. friz. Hektor'un karısı Andromakhe, annesi Hekabe ve yengesi Helena'nın, Hektor'un yasını tutmaları sahnesi.

Resim-65-66- : Apollon Smintheus Tapınağı XIII. friz. Akhilleus'un Troilos'u öldürmesi sahnesi.

Resim-67-68- : Apollon Smintheus Tapınağı XIV. friz. Troialılar'a yardım için gelen Amazon kraliçesi Pantheselia'nın Akhilleus tarından öldürülmesi sahnesi.

Resim-69-70- : Apollon Smintheus Tapınağı XV. friz. Troia'nın talan edilmesiyle ilgili bir sahne.

Resim-71- : Apollon Smintheus Tapınağı XVI. friz. Athena Polias heykelinin kaçırılması sahnesi.

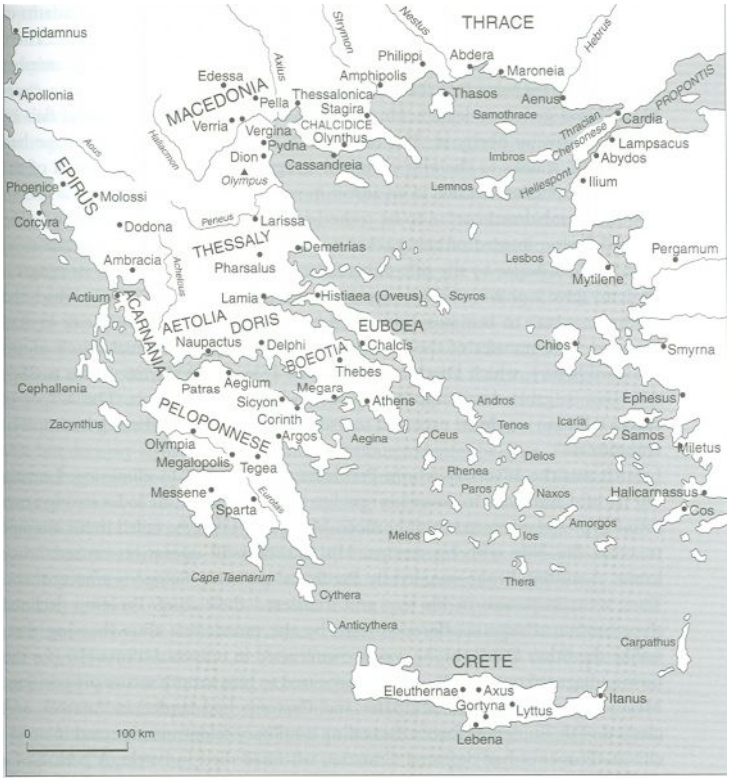
Resim-72- : Apollon Smintheus Tapınağı XVII. friz. Çok tahrip ve kırık olduğu için, korunagelen yüzeyde kalkanlı bir figür ile büyük bir ağacın gövdesi yer alır.

Resim-73- : Apollon Smintheus Tapınağı XVIII. friz. Kavga sahnesi.

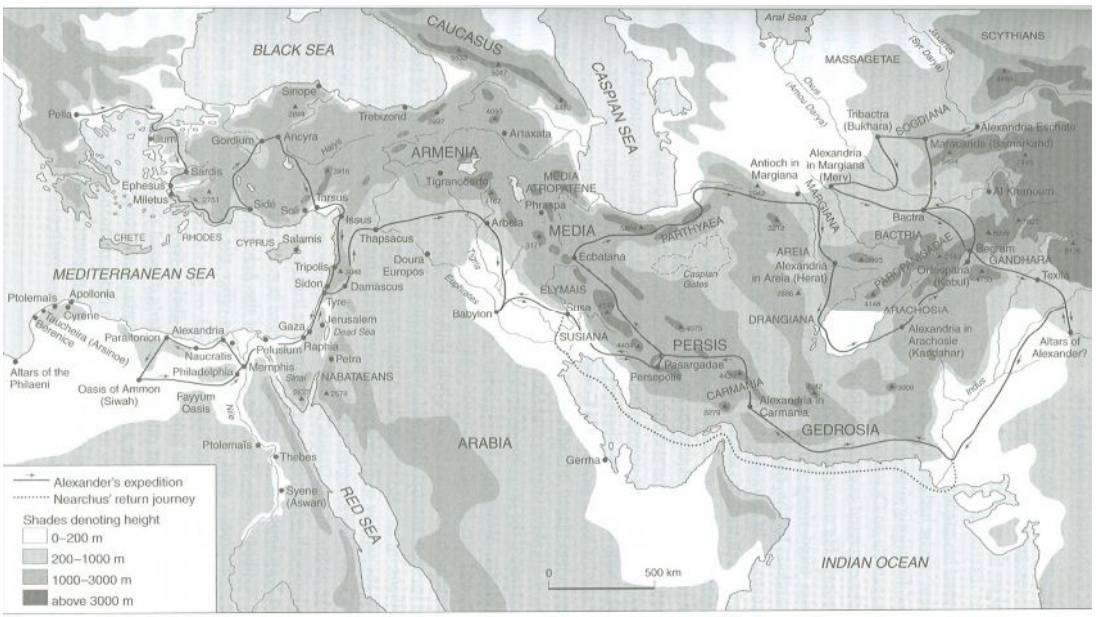
Resim-74- : Apollon Smintheus Tapınağı XIX. friz. Athena Pallas epithetonu ile ilgili sahne.

RESİMLER

RESİM-1-

RESİM-2-

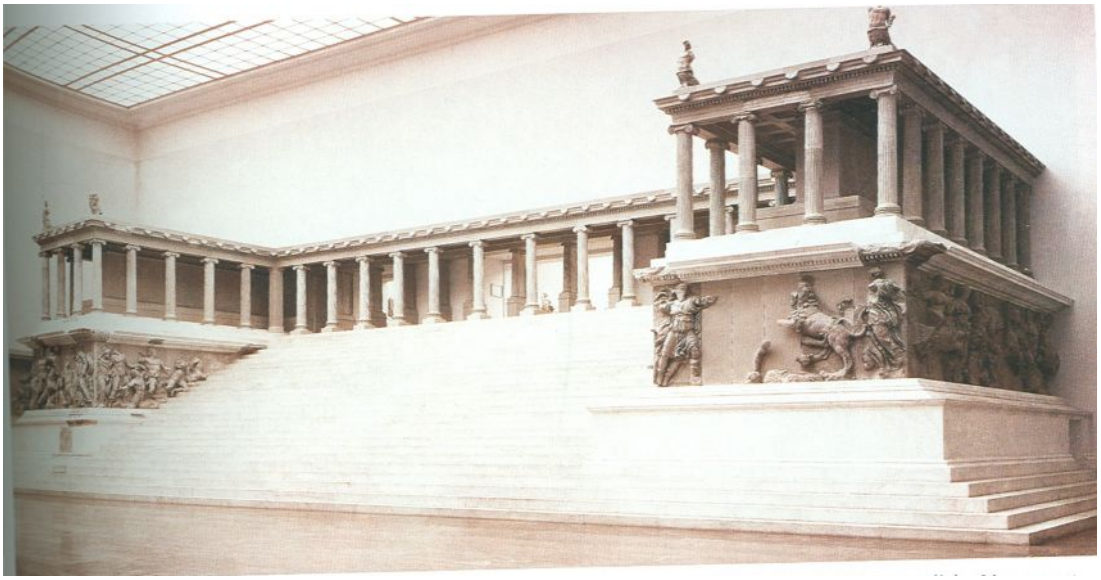
RESİM-3-

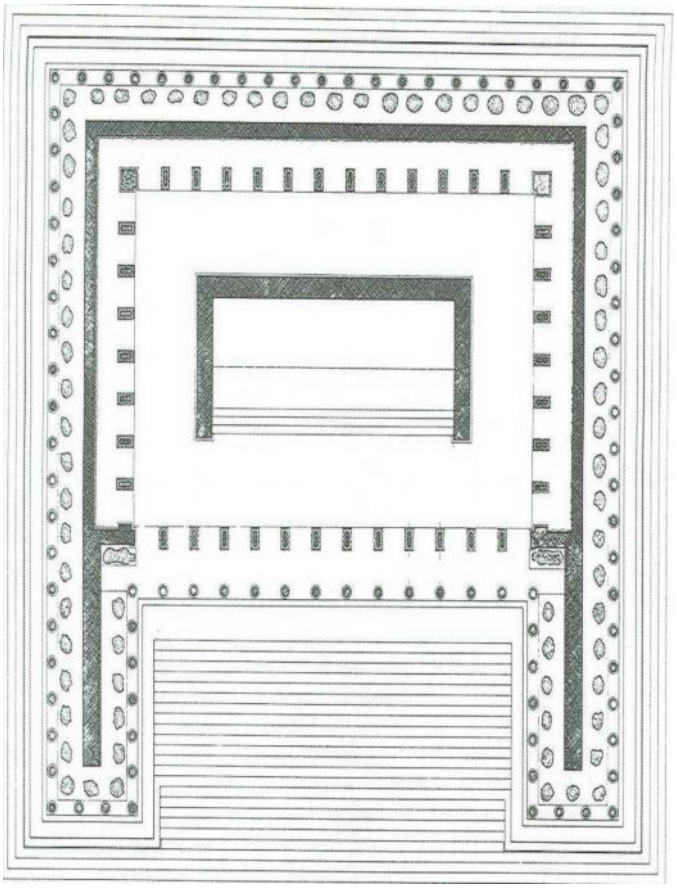
RESİM-4-

RESİM-5-

RESİM-6-

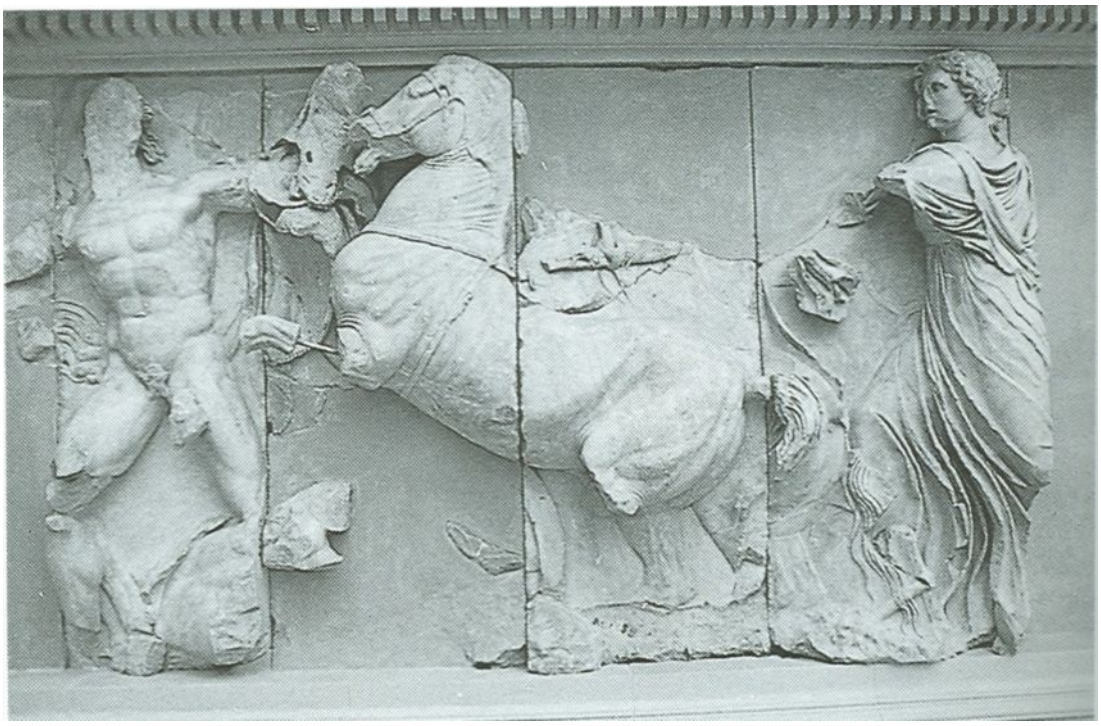
RESİM-7-

RESİM-8-

RESİM-9-

RESİM-10-

RESİM-11-

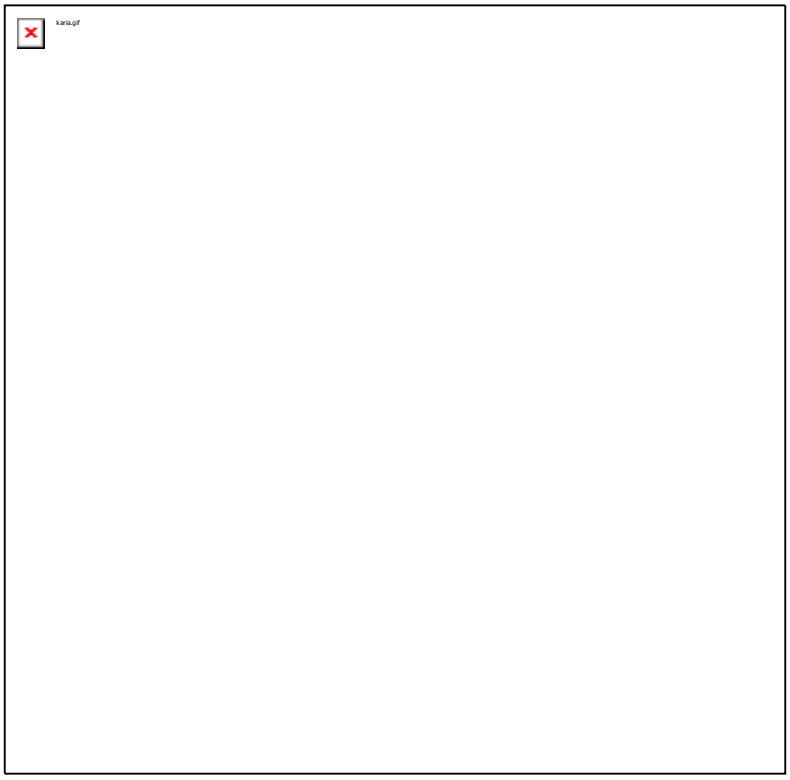

RESİM-12-

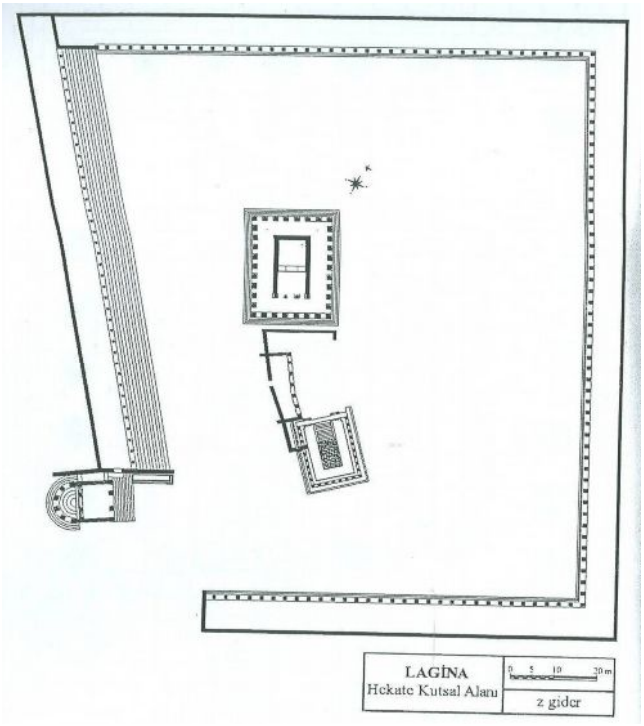

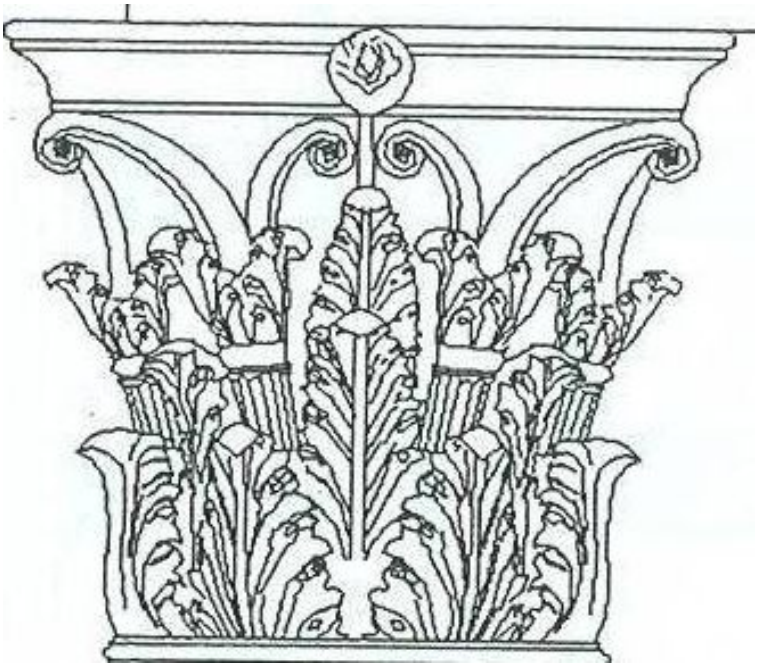
RESİM-13-

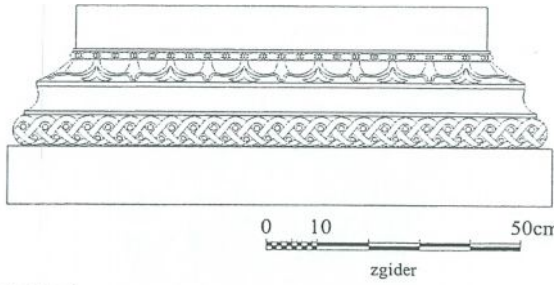
RESİM-14-

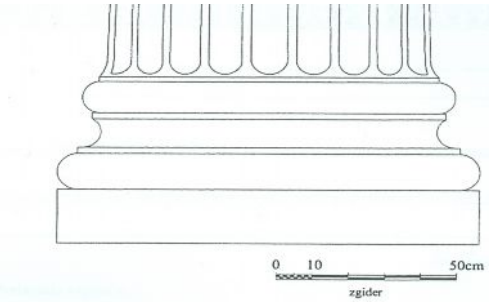
RESİM-15-

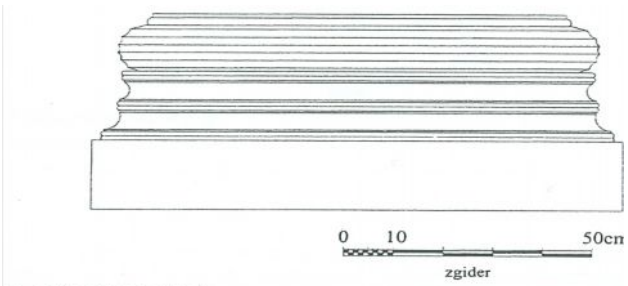
RESİM-16-

Ante kaidesi.

Peristasis sütun kaidesi.

In-antis sütun kaidesi.

RESİM-17-

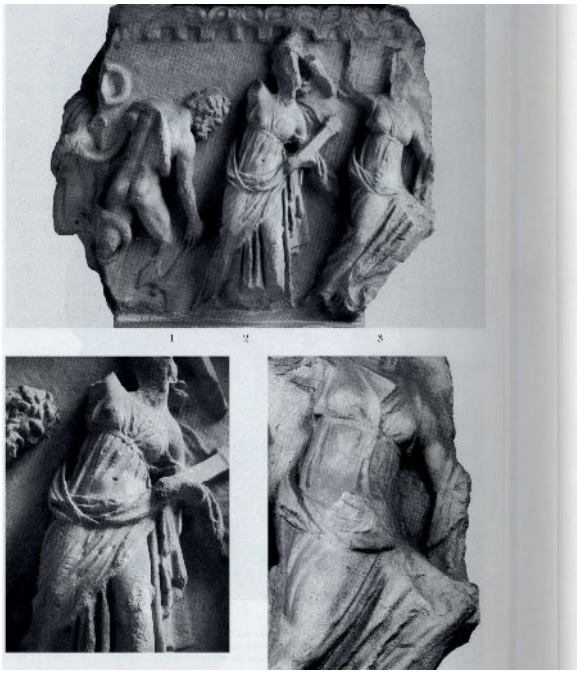
RESİM-18-

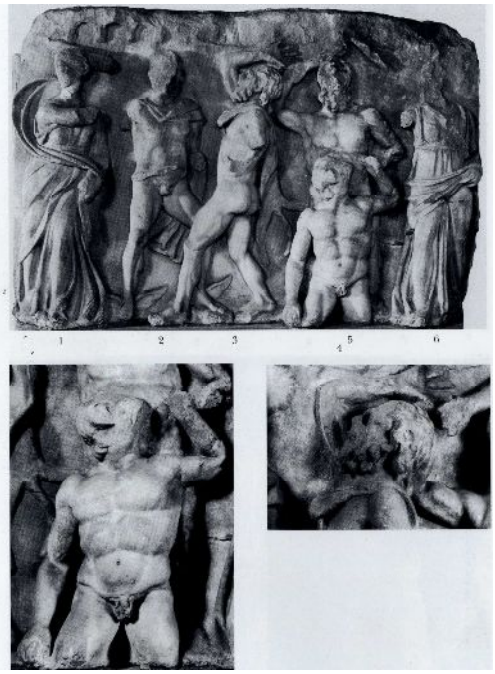
RESİM-19-

RESİM-20-A

RESİM-20-B

RESİM-20-C **RESİM-20-D**

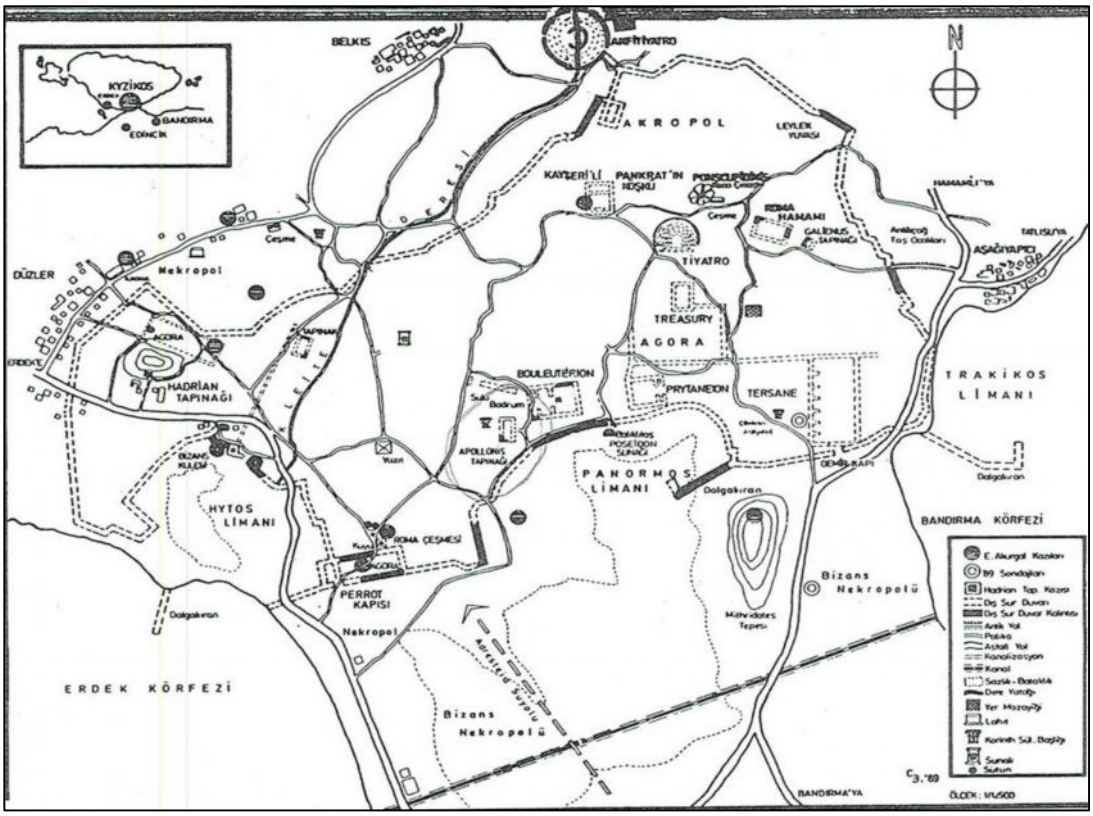
RESİM-21-

RESİM-22-

RESİM-23-

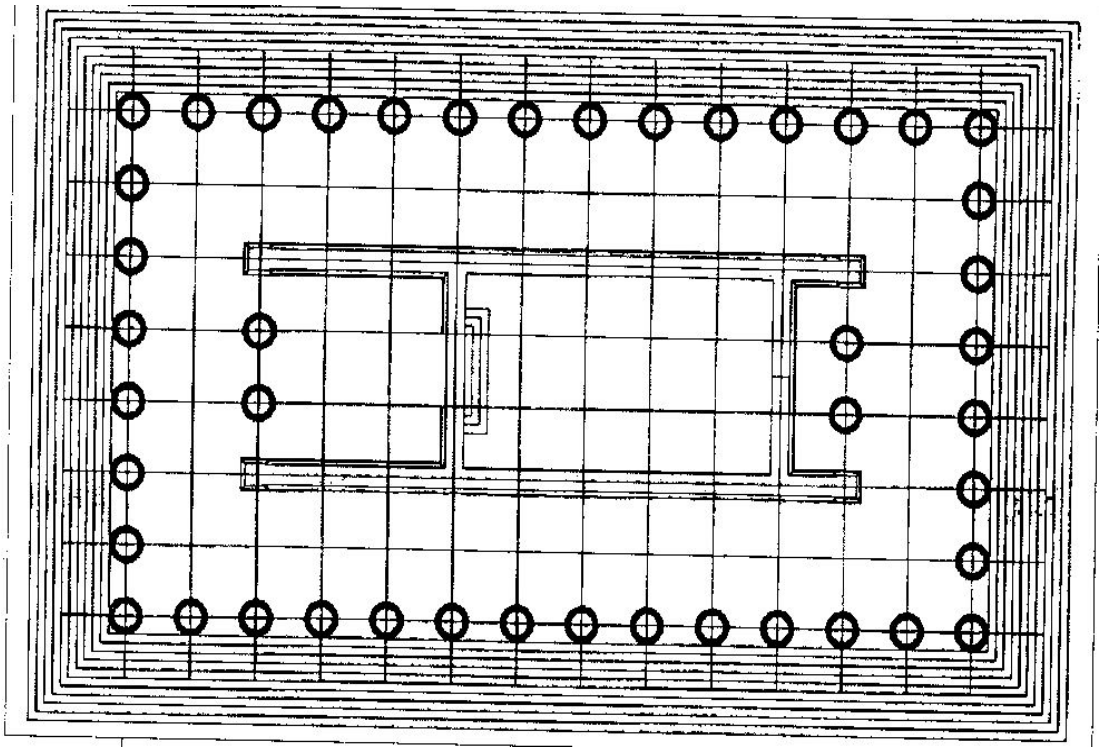
RESİM-24-

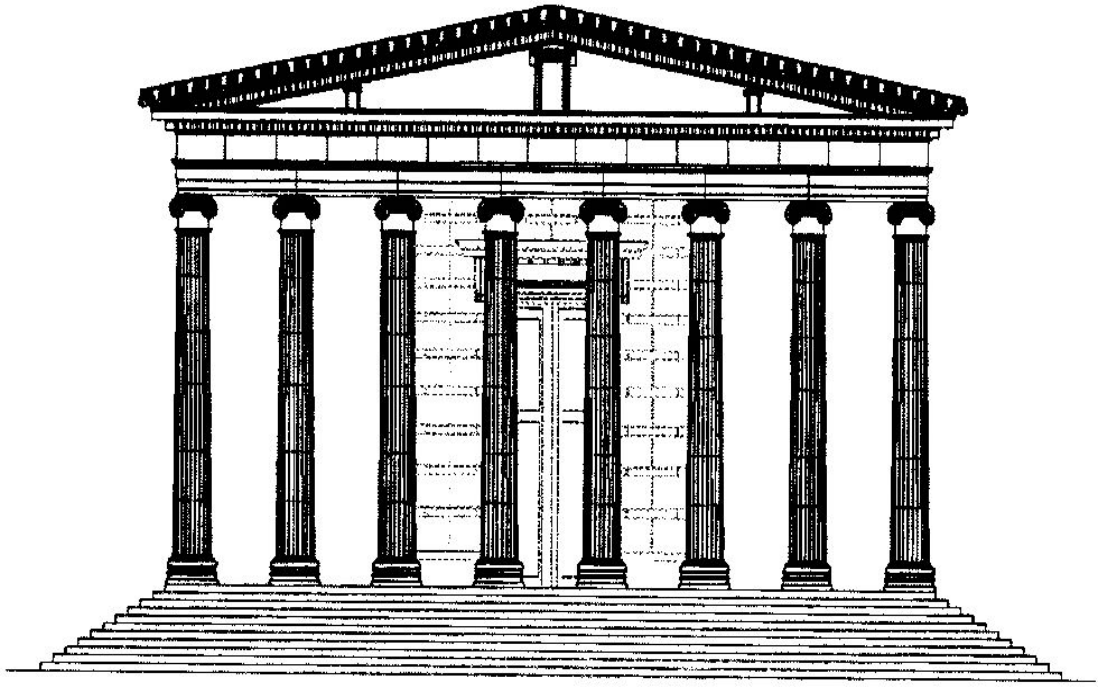
RESİM-25-

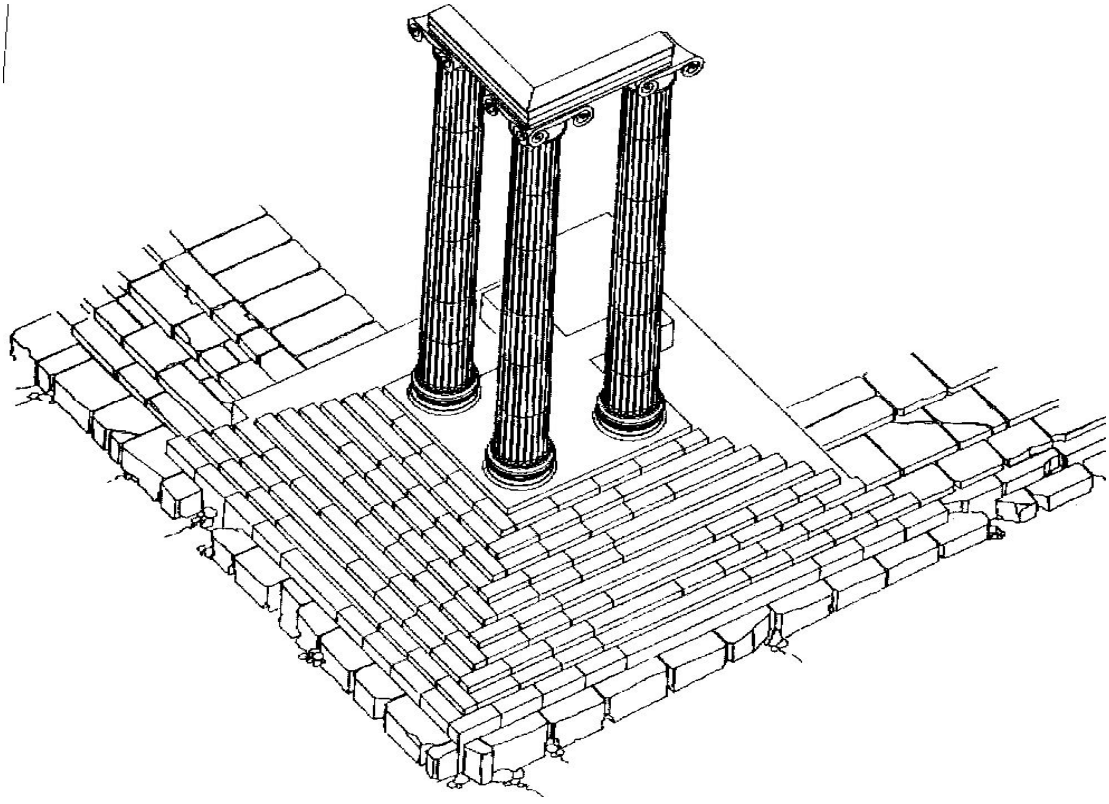
RESİM-26-

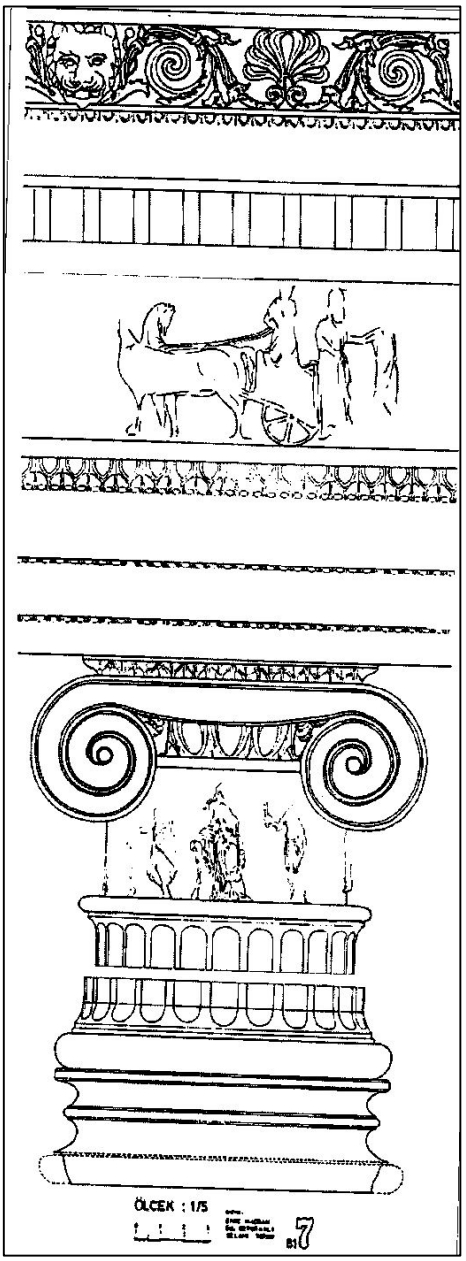
RESİM-27-

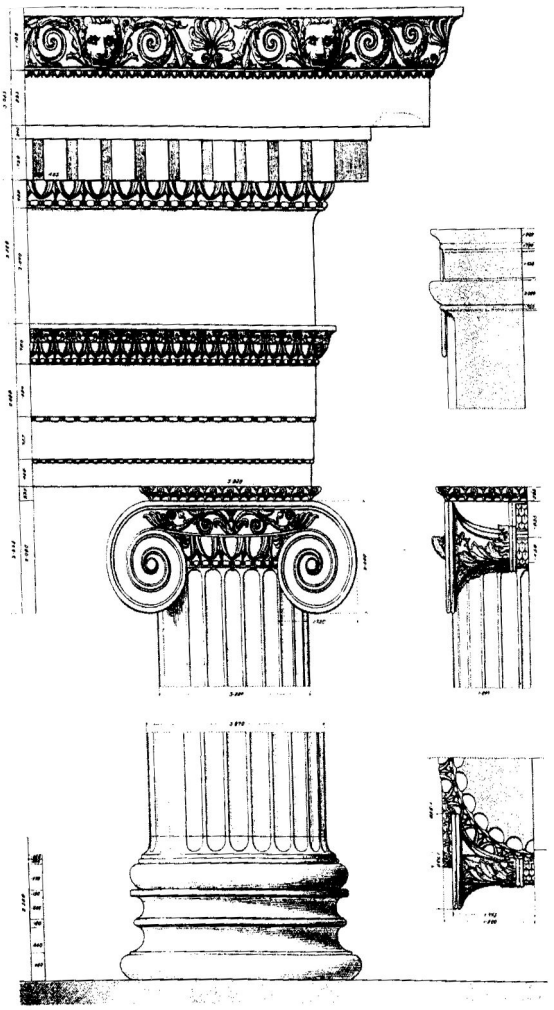
RESİM-28-

RESİM-29-

RESİM-30-

RESİM-31-

RESİM-32-

RESİM-33-

RESIM-34-

RESİM-35-

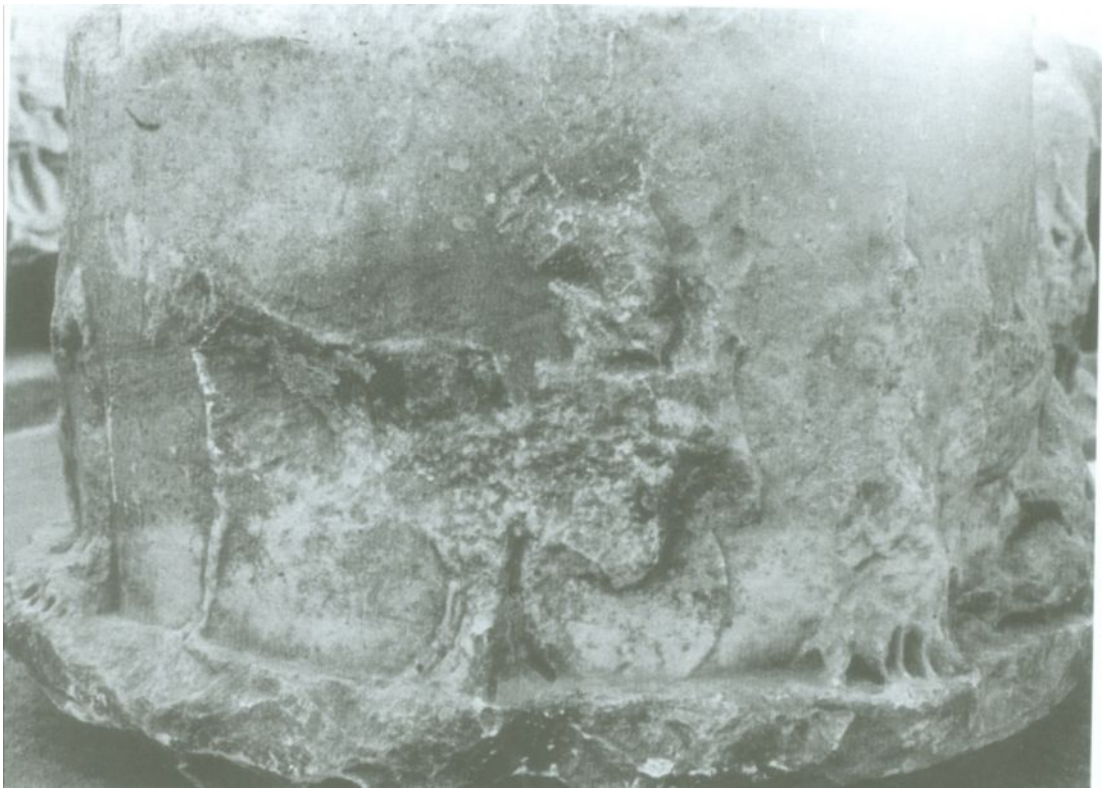

RESİM-36-

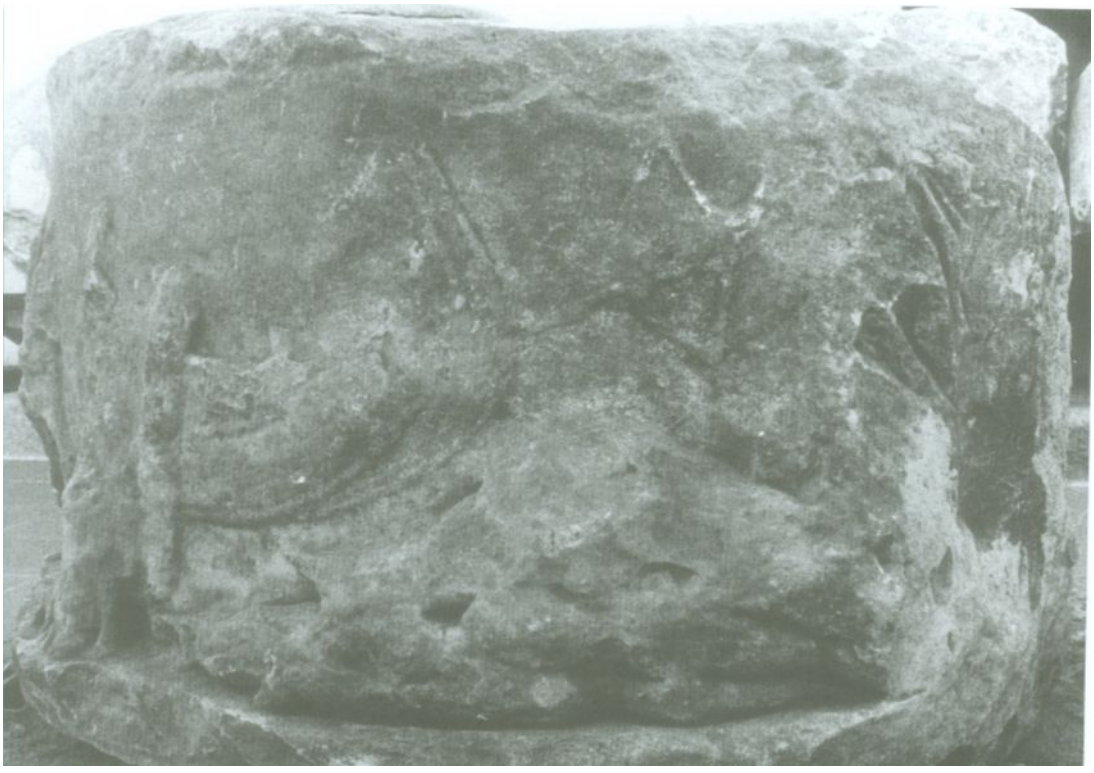

RESİM-37-

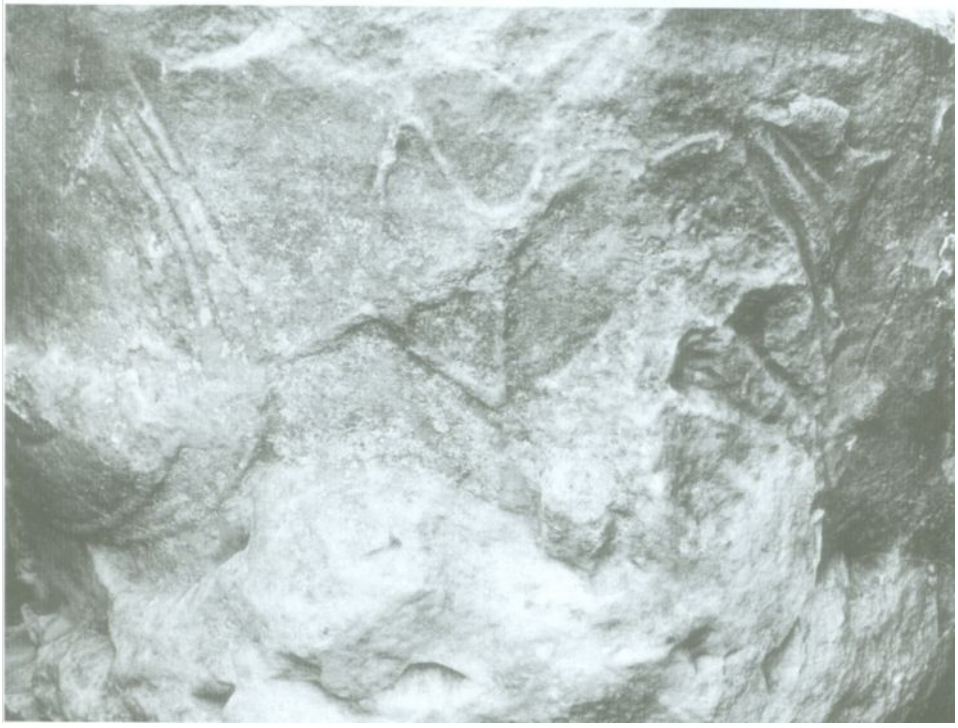
RESİM-38-

RESİM-39-

a

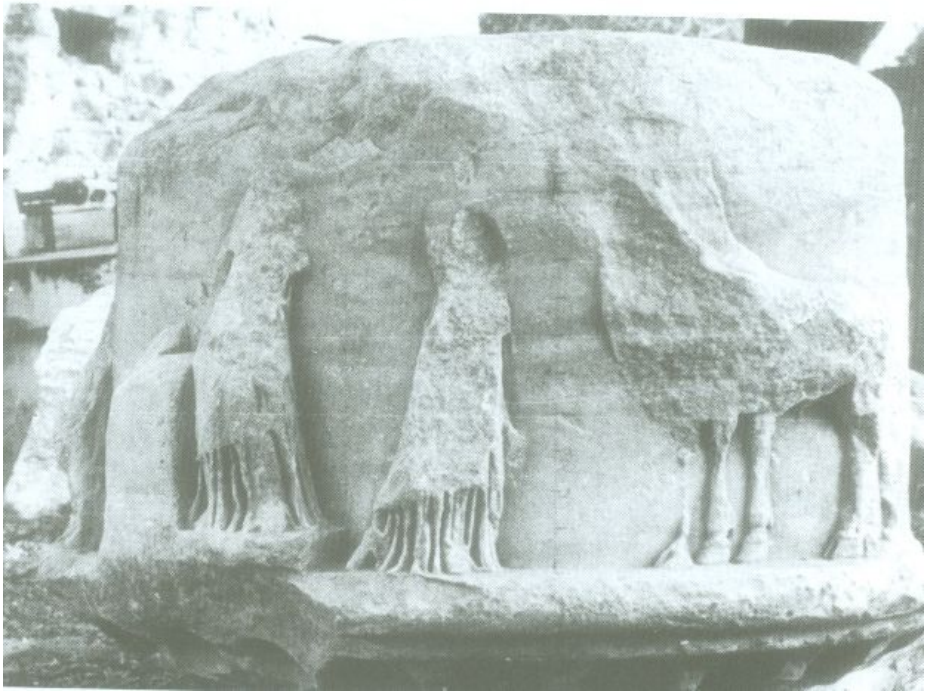
RESİM-40-

RESİM-41-

RESİM-42-

RESİM-43-

RESİM-44-

RESİM-45-

RESİM-46-

RESİM-47-

a

b

RESİM-48-

RESİM-49-

RESİM-50-

a

b

RESİM-51-

RESİM-52-

RESİM-53-

RESİM-54-

b

RESİM-55-

RESİM-56-

RESİM-57-

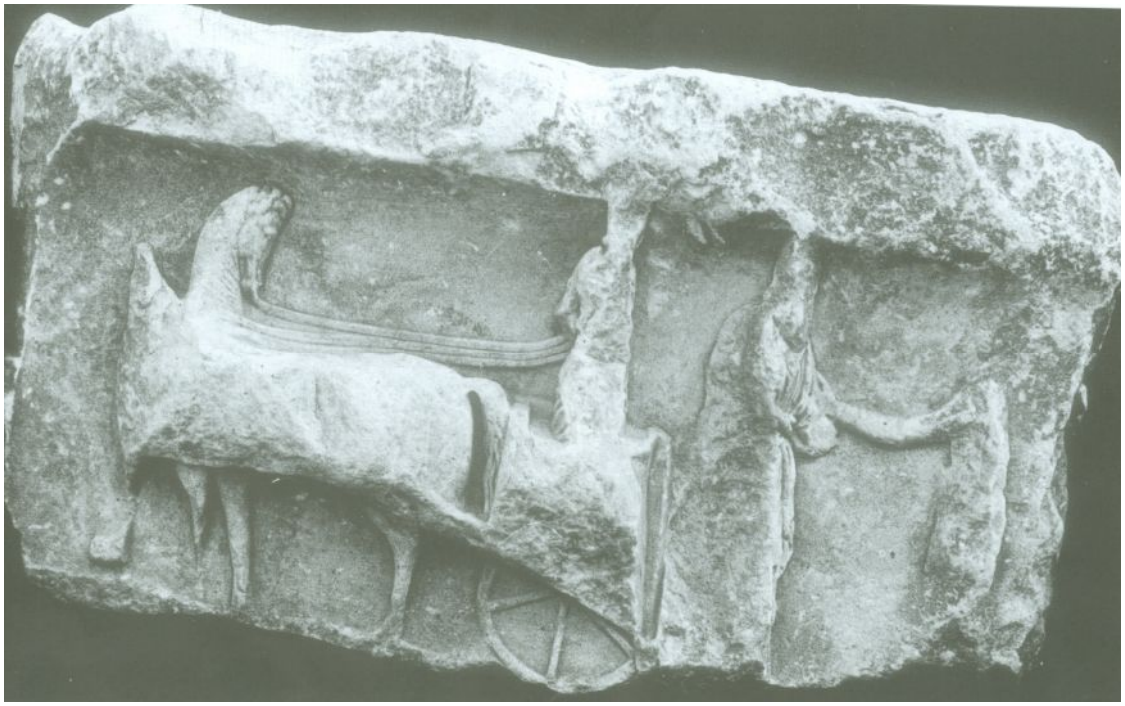

RESİM-58-

RESİM-59-

RESİM-60-

RESİM-61-

RESİM-62-

RESİM-63-

RESİM-64-

RESİM-65-

RESİM-66-

a

b

RESİM-67-

RESİM-68-

RESİM-69-

RESİM-70-

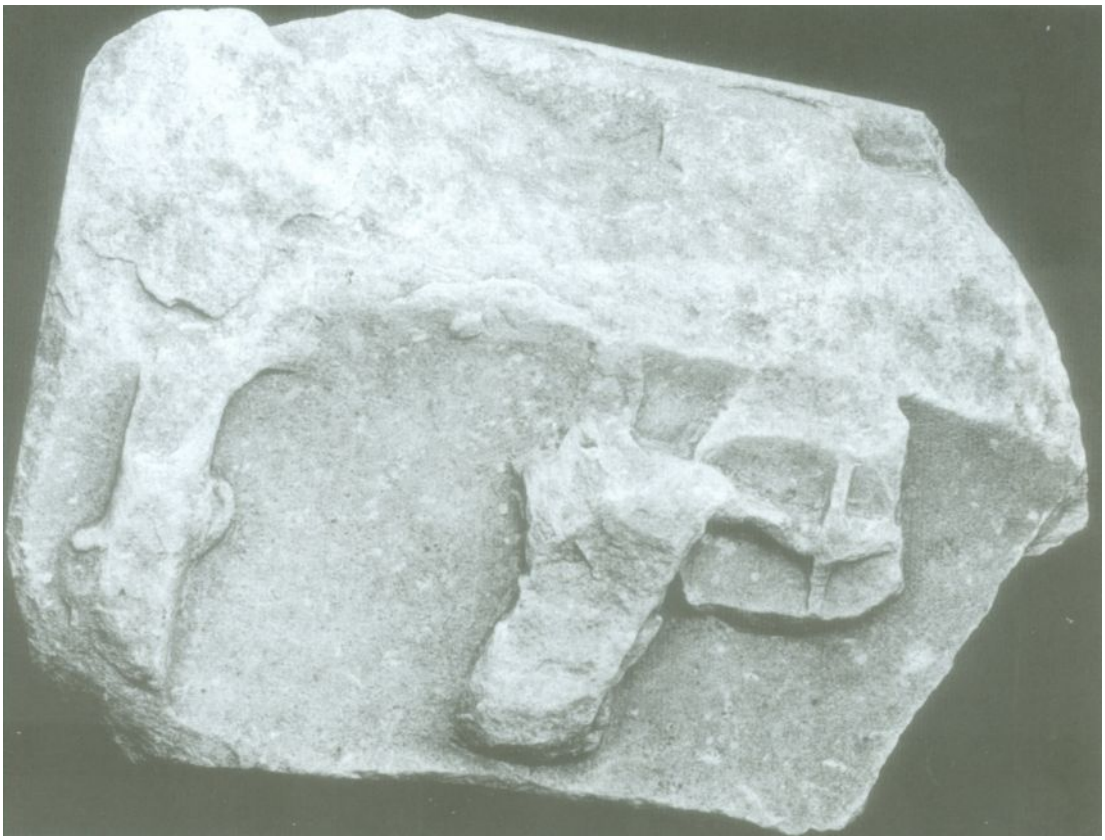

RESİM-71-

RESİM-72-

RESİM-73-

RESİM-74-

